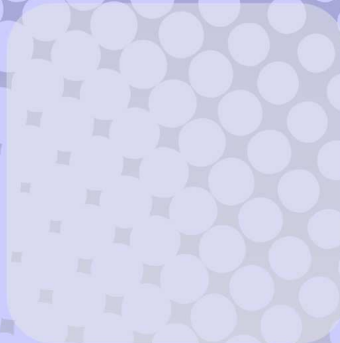

DEUROPE

Central European Journal of Regional Development
and Tourism

ISSN 1821-2506

DETUROPE

**THE CENTRAL EUROPEAN JOURNAL OF REGIONAL
DEVELOPMENT AND TOURISM**

ISSN 1821-2506

Vol. 2 Issue 2

2010

TABLE OF CONTENTS

EDITORIAL	3
Invited papers:	
KONKURENTNOST PRIVREDE VOJVODINE	
Valentina Ivanić Blagoje Paunović.....	5
Original scientific papers:	
TRANSPORT LITERACY OF UNIVERSITY STUDENTS ON THE EXAMPLE OF SELECTED REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC	
Vladimír Dvořák, Kamil Pícha, Dagmar Škodová Parmová	31
POST-COMMUNIST COUNTRY BRANDING: THE CASE OF POLAND	
Joanna Hernik Dana-Nicoleta Lascu	54
GENERÁCIÓK – HASONLÓSÁGOK - KÜLÖNBSÉGEK	
Sándor Somogyi, Karolina Kajári	71
A FIATALOK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JELLEMZŐI ÉS FŐBB ÖSSZEFÜGGÉSEI	
Tamás Molnár, Balázs Ferenc Ilk	94
A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ PÁLYÁZATI TEVÉKENYSÉGE	
Barna Katalin Molnárné , Tamás Molnár, Balázs Ferenc Ilk	111
A MUNKANÉLKÜLISÉG NEMZET- ÉS REGIONÁLIS-GAZDASÁGI SAJÁTOSSÁGAI SZERBIÁBAN	
Zoltán Takács.....	128
BOOK REVIEW	165

EDITORIAL

It is a pleasure for the Editor-in-Chief to introduce the third issue of the online journal which offers a possibility for the international community of professionals working in the fields of regional and rural development or tourism, to exchange their ideas and research results or practical achievements.

As seen from the first and second issues, DETUROPE is an online journal with open access to the interested community of researchers and practitioners. The Editorial Board of the Journal is made up of Czech, Hungarian and Serbian members. The papers are published in English and German as the two main tools of international communication in the regions, but the journal intends to support national languages, allowing the publication of papers in Czech, Hungarian and Serbian languages – with English summaries. The strict review process coordinated by the three editorial boards and the joint scientific boards of the journal guarantees the quality and professional value of published papers. The papers can be read in the homepage of the journal, or downloaded as printable PDF files. Authors wishing to

publish their results can also find the guidelines and contact addresses in the homepage.

According to the decision of the editorial board made in May 2010, we will publish at least three issues every year with at least six essays in each. For preserving the strict formal requirements from earlier and strengthening the institution of reviewing, we definitely insist on providing a correct English summary besides every paper written in Czech, Hungarian and Serbian.

The editorial board wishes to ensure the presentation of the articles in SCOPUS, which is one of the greatest and most important abstract and citation databases of peer-reviewed literature. Shortly we will also establish contacts with other databases for the same purpose.

In order to strengthen national languages, we strongly recommend the Czech, Hungarian and Serbian authors to attach a summary in their native language as well when they publish essays in English or German.

We hope that the authors and readers of our journal find it a challenging communication surface encouraging their creative powers to make it lively and popular in the near future.

The Editor-in-Chief

INVITED PAPER

COMPETITIVENESS OF VOJVODINA'S ECONOMY

KONKURENTNOST PRIVREDE VOJVODINE

Valentina Ivanić

Direktor Centra za strateško ekonomska istraživanja "Vojvodina-CESS"

Address: Mite Ružića 2, 21000 Novi Sad

Phone: +381 (021) 528-755

E-mail: v.ivanic@vojvodina-cess.org

Dr. Blagoje Paunović, redovni profesor

Ekonomski fakultet u Beogradu

Address: Kamenička 6, 11000 Beograd

Phone: +381 (011) 302-1111

E-mail: paunovic@ekof.bg.ac.rs

COMPETITIVENESS OF VOJVODINA'S ECONOMY

KONKURENTNOST PRIVREDE VOJVODINE

Keywords: regional competitiveness, micro-competitiveness, foreign trade, drivers of competitiveness, field research

Abstract

The objective of the paper is to point to comparative advantages of Vojvodina, to point to insufficiently used potentials and to determine the resources and instruments of economic policy that could affect the increase of competitiveness of economy of Vojvodina.

The resources and instruments of economic policy for more adequate reacting of the authorities at the provincial level are analysed in the context of a new model of development of Serbia that represents the reply to the global financial crisis, in the context of changed legal framework when it comes to Vojvodina and increased possibilities of influencing economic development of the region and in the light of the association process of Serbia into the European Union, where Vojvodina as the border region enjoys the possibilities of use of cross-border co-operation as an instrument of economic development and instrument of an open system management.

The objective of the paper was to enlighten the role of the existing instruments of economic policy of Vojvodina (Integrated Regional Development Programme of the AP Vojvodina) in strengthening of regional competitiveness and suggest the ways in which they can be adapted in line with requirements of the following stage of economic development of the region.

The paper analyses the main findings and recommendations of the „Study of Competitiveness of Vojvodina“ that CESS published in 2010 in the field of foreign trade. In addition, it presents the most significant results of the field research of factors of competitiveness that CESS conducted by the end of 2009.

The paper analyses the dynamics and structure of foreign trade of Vojvodina in the period from 1990 to 2008. The main characteristics of foreign trade exchange of Vojvodina include continuous deficit, which shows the tendency of increase in line with the growth of foreign trade, and unfavourable structure of export that is dominated by agricultural and other products of a low processing rate. In addition, the paper also analyses the results of measurements of the revealed comparative advantage in foreign trade exchange of Vojvodina at the level of overall economy of Vojvodina and groups of products. The analysis of the revealed comparative advantage shows that economy of Vojvodina as a whole has no comparative advantages, which is the consequence of deficit that Vojvodina has in commodity exchange with foreign countries. The analysis of the revealed comparative advantage for a new group of products showed that the largest number of groups of competitive products belonged to the sectors of primary production, i.e. those of a low processing rate. The analysis of the extent of concentration and specialisation of export and import of Vojvodina showed that Vojvodina had no competitive, internationally recognised products at the world market.

The field research that CESS conducted on the sample of 301 companies showed the attitudes of entrepreneurs on business climate, non-price competitiveness factors, main competitive advantages of Vojvodina as a region, industries they were involved in and their companies, and relevant markets for Vojvodina. In addition to that, the paper also analyses the expectations of entrepreneurs related to membership in the EU and WTO, direct foreign investments as well as investment expectations of entrepreneurs.

In the end of the paper, the recommendations for policy of enhancing of competitiveness in Vojvodina have been summarised.

Ključne reči: konkurentnost regiona, mikrokonkurentnost, spoljna trgovina, faktori konkurentnosti, terensko istraživanje

Sažetak članka

Cilj članka je da se predstavi komparativne prednosti Vojvodine, da se ukaže na nedovoljno iskorišćene mogućnosti i da definiše sredstva, instrumente i privredne politike koji bi mogli da utiču na povećanje konkurentnosti privrede Vojvodine.

Sredstva i instrumenti privredne politike za adekvatnije reagovanje vlasti na pokrajinskom nivou su posmatrana u kontekstu novog modela razvoja Srbije koji predstavlja odgovor na globalnu finansijsku krizu, u kontekstu promenjenog pravnog okvira kada je Vojvodina u pitanju i povećanih mogućnosti uticanja na

ekonomski razvoj regiona i u svetlu procesa pridruživanja Srbije Evropskoj uniji, gde Vojvodina kao rubni region uživa mogućnosti korišćenja prekogranične saradnje kao instrumenta ekonomskog razvoja i kao instrumenta upravljanja otvorenim sistemom.

Cilj članka je da osvetli ulogu postojećih instrumenata privredne politike Vojvodine (Program privrednog razvoja AP Vojvodine) u jačanju regionalne konkurentnosti i sugeriše načine na koji oni mogu biti adaptirani prema zahtevima naredne faze ekonomskog razvoja regiona.

U radu su razmotreni i osnovni nalazi i preporuke studije „Konkurentnost privrede Vojvodine” koju je Vojvodina CESS objavio 2010. godine u oblasti spoljne trgovine, a pored toga su izloženi i najvažniji rezultati terenskog istraživanja faktora konkurentnosti koje je CESS izvršio krajem 2009. godine.

U radu je analizirana dinamika i struktura spoljnotrgovinske razmene Vojvodine u periodu 1990-2008. godine. Osnovne karakteristike spoljnotrgovinske razmene Vojvodine su kontinuirani deficit, koji pokazuje tendenciju povećanja sa rastom spoljnotrgovinske razmene, i nepovoljna struktura izvoza u kome dominiraju poljoprivredni i drugi proizvodi niskog stepena prerade. Pored toga, u radu su analizirani rezultati merenja otkrivene komparativne prednosti u spoljnotrgovinskoj razmeni Vojvodine sa inostranstvom, na nivou celokupne privred Vojvodine i grupa proizvoda. Analiza otkrivene komparativne prednosti pokazuje da privreda Vojvodine kao celina nema komparativne prednosti, što je posledica deficita koji Vojvodina ima u robnoj razmeni sa inostranstvom, dok je analiza otkrivene komparativne prednosti na novu grupu proizvoda pokazala da najveći broj grupa konkurentnih proizvoda pripadaju sektorima primarne proizvodnje, niskog stepena prerade. Analiza stepena koncentracije i specijalizacije izvoza i uvoza Vojvodine pokazala je da Vojvodina nema konkurentne, međunarodno prepoznatljive proizvode na svetskom tržištu.

Terensko istraživanje koje je CESS izvršio na uzorku od 301 preduzeća, pokazalo je stavove poslovnih ljudi o: poslovnoj klimi, necenovnim faktorima konkurentnosti, glavnim konkurentskim prednostima Vojvodine kao regiona, grane u kojoj posluju i njihovih preduzeća, relevantnim tržištima za Vojvodinu. Pored toga u radu su razmotrena očekivanja privrednika vezana za članstvo u EU i WTO, o direktnim stranim ulaganjima kao i investiciona očekivanja privrednika.

Na kraju rada sumirane su preporuke za vođenje politike jačanja konkurentnosti u Vojvodini.

POJAM I MERENJE KONKURENTNOSTI

Pojam međunarodne konkurentnosti je relativno nov i privlači pažnju istraživača od 1980-tih ukazujući više na značaj relativnih nego apsolutnih performansi zemlje čija se konkurentnost posmatra ili meri. Specijalizovane međunarodne institucije koje mere globalnu konkurentnost čine to tako što na osnovu međunarodno uporedive metrike određuju koliko je neka zemlja konkurentnija (ili nekonkurentnija) u odnosu na druge zemlje u uzorku.

Pojam konkurentnost vezuje se kako za biznis, tako i za nacionalne ekonomije, ali i za gradove i, u poslednje vreme, sve više za regione.

U zavisnosti od institucije koja meri konkurentnost postoje i različite definicije konkurentnosti. Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) konkurentnost definiše kao „stepen u kome zemlja u uslovima otvorenog tržišta, proizvodi robu i usluge koje zadovoljavaju test međunarodne konkurencije, a da pri tom istovremeno održavaju i povećavaju domaći realnih dohodak“ (OECD, 1992, str. 237).

Ovako definisan pojam nacionalne konkurentnosti ukazuje na neophodnost da zemlja zaposli resurse u skladu sa međunarodnom specijalizacijom i trgovinom i tako da to rezultira rastom bruto domaćeg proizvoda i životnog standarda njenih stanovnika.

Budući da se Srbija nalazi u uzorku zemalja čiju nacionalnu konkurentnost meri Svetski ekonomski forum (WEF) interesantno je observirati i definiciju konkurentnosti po WEF-u: „set institucija, politika i faktora koji determinišu nivo produktivnosti jedne zemlje“ (WEF, 2010, str. 4).

Utemeljena na konceptu Majkla Portera, definicija konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma sugeriše da nacionalna konkurentnost zavisi od mikrokonkurentnosti tj. od produktivnosti preduzeća. Porter kaže da pravo pitanje koje treba postaviti kada se razgovara o konkurentnosti nije pitanje konkurentnosti zemlje ili regiona (makrokonkurentnosti) već pitanje mikrokonkurentnosti tj. poslovne konkurentnosti i konkurentnost preduzeća.

Institut za razvoj menadžmenta (Institute for Management Development –IMD) posmatra kako konkurentnost nacionalnih privreda, tako i konkurentnost njihovih delova (regiona ili pokrajina) ali samo na uzorku razvijenih zemalja. Zemlje Zapadnog Balkana, pa tako i Srbija nisu uključene u uzorak, zbog nepostojanja regionalnih računa.

O oskudnosti podataka na regionalom nivou u Srbiji govori i činjenica da još uvek zvanična statistika ne izračunava bruto domaći proizvod na nivou Vojvodine, iako je prema Izmenjenom i dopunjenom nacionalnom planu za integraciju Republike Srbije u Evrpsku

Uniju u delu koji se odnosi na prioritete iz oblasti Statistike ta obaveza definisana kao jedan od prioriteta za 2010. godinu u formi „obračuna bruto domaćeg proizvoda na regionalnom nivou“ .

Konkurentnost gradova procenjuje Svetska banka u svojoj studiji Uslovi poslovanja (Doing Business) koja se objavljuje svake godine i meri procedure koje su vezane za poslovanje preduzeća u tim gradovima. U 2008. godini urađena je studija koja posmatra uslove poslovanja u Jugoistočnoj Evropi, gde su se gradovi Srbije našli na sredini liste izabranih gradova po lakoći poslovanja preduzeća u navednoj grupi gradova.

Kako konkurentnost određuje set institucija, politika i faktora koji determinišu produktivnost, važno je napomenuti da na predvidljivost politika podrške preduzećima u Srbiji i Vojvodini utiče i proces pridruživanja Evropskoj uniji. Konkurentnost preduzeća ili poslovna konkurentnosti je funkcija kvaliteta ambijenta u kojima posluju i adekvatnih institucija.

Razvoj institucija funkcionalne tržišne ekonomije pre ulaska na tržište Evropske unije i ekonomije sposobne da izdrži pritisak konkurencije nakon ulaska na tržište Evropske unije, za Srbiju kao zemlju koja ima status potencijalnog kandidata je sadržan u kriterijumima iz Kopenhaga. Članstvo u Evropskoj uniji nikako nije cilj sam po sebi, već instrument koji ukoliko je kombinovan sa adekvatnim nacionalnim i regionalnom politikama unapređenja konkurentnosti preduzeća može da Srbiju učini spremnom da maksimizira pozitivne efekte članstva. Kontekst u okviru koga se posmatra konkurentnost privrede Vojvodine definiše proces evropskih integracija Srbije na način koji dozvoljava mogućnost učestvovanja u mnogim programima prekogranične saradnje sa nizom aktivnosti usmerenih na uklanjanje prekograničnih barijera.

Konkurentnost regiona treba sagledavati i meriti u svetlu raspoloživih instrumenata regionalne politike koja nema mogućnost da koristi makroekonomske politike (fiskalnu i monetarnu), ali ima prednosti u smislu mogućnosti upravljanja otvorenim sistemom i u smislu instrumenata poslovne konkurentnosti ili mikrokonkurentnosti.

Statički i dinamički koncept konkurentnosti

Faktori konkurentnosti zavise od strukture privrede jedne države i od strukture njenog izvoza. Manje razvijene privrede obično izvoze proizvode sa malom dodatom vrednošću što govori o tome da svoju poziciju na svetskom tržištu temelje na cenovnim faktorima konkurentnosti.

“Tamo gde su faktori mobilni i gde se premeštaju putem globalnih strategija, efikasnost i efektivnost sa kojima se ti isti faktori mogu koristiti postaju više nego centralno pitanje” (Porter, 1999, str 21.). Umesto prostog korišćenja faktora proizvodnje sa kojima neka zemlja raspolaže, u vreme globalizovane ekonomije, od suštinske važnosti je kako preduzeća i države unapređuju kvalitet faktora proizvodnje, kako unapređuju produktivnost kojim ih koriste i kako kreiraju nove faktore proizvodnje.

Klasični pristup shvatanja konkurentnosti imao je u svojoj suštini statički pristup fokusirajući se samo na troškovnu efikasnost. U statičkom načinu viđenja konkurentnosti, faktori proizvodnje (rad, kapital, tehnologija) jedne nacije su fiksni, dok dinamički koncept, umesto da se bavi načinima kako maksimizirati rezultate unutar prepreka i ograničenih resursa koji su fiksni, afirmiše kulturu inovativnosti kao način da se stekne konkurentska prednost kao posledica sposobnosti da se menjaju uslovi koji generišu prepreke.

Josef Šumpeter je pre mnogo decenija zapazio da nema “ekvilibrijuma” u konkurentnosti. Konkurentnost je po njemu “konstantno promenljivo okruženje u kome se javljaju novi proizvodi, novi načini marketinga, novi proizvodni procesi i nova tržišta.” (Porter, 1999, str. 20).

Komparativna prednost koja počiva na troškovima faktora proizvodnje ne može da predstavlja okosnicu strategije razvoja neke ekonomije na dug rok, budući da je ovakva vrsta prednosti ugrožena mogućnošću pojavljivanja na svetskom tržištu zemalja sa još nižim troškovima faktora proizvodnje ili spremnošću vlada da subvencioniraju ovakve strategije razvoja.

Srbija se nalazi pred problemom razrešavanja ”zamke srednjeg dohotka” i fazom tranzicije ka zemlji sa visokim dohotkom, koja bi svoju konkurentnost trebalo da temelji na izvozu proizvoda sa visokom dodatom vrednošću.

Srbija se prema nalazima Izveštaja globalne konkurentnosti za 2010-2011. godinu nalazi na 96. mestu od ukupno pomsmatrane 133 zemlje, u fazi koja se opisuje kao faza razvoja vođena efikasnošću. Za fazu razvoja vođenu efikasnošću krucijalni faktori konkurentnosti su više obrazovanje i trening, efikasnost tržišta svih faktora proizvodnje (roba, rada i kapitala), tehnološka receptivnost i veličina tržišta.

Izazov za Srbiju predstavlja ulazak u fazu ekonomskog razvoja vođenu inovativnošću, budući da se ona nalazi u grupi zemalja koje su u “zamci srednjeg dohotka” (između zemalja koje konkurišu sa niskim nadnicama i zemalja sa visokom dohotcima koje konkurišu visokotehnološkim proizvodima). Tranzicija ka zemlji sa visokom dohotkom svakako da zahteva drugačiju razvojnu strategiju za razliku od strategije primerene fazi

vođenoj efikasnošću. Fazu ekonomskog razvoja vođenu inovativnošću određuju politike vlada usmerene na podršku kulturi inovativnosti i jačanju sofisticirane poslovne infrastrukture koja afirmiše primenjena i aplikativna moderno orijentisana istraživanja za potrebe privrede.

Rešenje za osnaživanje konkurentnosti zemalja koje su računale na cenovnu konkurentnost jeste u kretanju kroz lanac vrednosti kroz diferencijaciju, povećanje aplikativne konkurentnosti (visok obuhvat višim obrazovanjem i obukom zaposlenih u firmi, visok stepen investiranja u opremu i visok kvalitet upravljanja kako društvom tako i ekonomijom).

KONKURENTNOST PRIVREDE VOJVODINE

Makroekonomski razvojni okvir i instrumenti uticanja

Makroekonomski okvir je isti za Srbiju kao i za Vojvodinu i najvažniji instrumenti koji utiču na konkurentnost kako Srbije tako i Vojvodine nalaze se na republičkom nivou. Karakteristike privredne politike i privrednog sistema Srbije, kao i njihove promene, proizvode posledice i po privredu Vojvodine. Makroekonomske politike (fiskalna i monetarna) koje su u nadležnosti republičkog nivoa određuju makrokonkurentnost, ali Vojvodini ostaje u nadležnosti veliki broj mera kojima je moguće uticati na kvalitet poslovnog ambijenta, unaprediti produktivnost preduzeća i preduzetnika na teritoriji Vojvodine i na taj način jačati konkurentnost privrednih subjekata (mikrokonkurentnost).

Razvojni okvir Srbije u poslednje dve godine (2008-2010. godine) odredila je svetska finansijska kriza, koja je aktivirala neke od fundamentalnih neravnoteža, akumuliranih u dužem vremenskom periodu. Privreda Srbije se odlikuje visokim rastom deficita na tekućem računu i kontinuiranim rastom spoljnog duga, što u uslovima svetske finansijske krize znači potrebu pronalaženja novog modela razvoja, umesto modela razvoja koji je počivao na oslanjanju na finansije iz inostranstva.

Razvojni model Srbije, utemeljen na oslanjanju na finansije iz inostranstva, nije održiv i usled toga je “potrebno veće oslanjanje na domaću štednju i povećanje ulaganja u razvojne projekte, pre svega u infrastrukturu i povećanje kvalifikovanosti radne snage. Da bi se to postiglo, potreban je brži rast proizvodnje razmenljivih dobara i temeljna reforma javnog sektora kako bi se povećala ukupna produktivnost i konkurentnost privrede.” (Konkurentnost privrede Vojvodine, 2010., str. 268).

Svetska ekonomska kriza je u velikoj meri uticala na to da se makroekonomske mere okrenu ka povećanju izvoza i investicija kao osnovnih motora razvoja. Kada je u pitanju Vojvodina, usvajanje novog Statuta AP Vojvodine ukazuje na povećane mogućnosti uticanja na

ekonomski razvoj regiona. Povećane mogućnosti nagoveštava i Zakon o utvrđivanju nadležnosti AP Vojvodine, ali i Zakon o regionalnom razvoju Srbije.

Pravni odnosi u privredi Vojvodine regulisani su u najvećoj meri na isti način kao i pravni odnosi u Republici Srbiji, međutim AP Vojvodina ima izvršnu vlast koja utiče na primenu prava i na taj način i na konkurentnost Vojvodine kao regiona. Sadržaj izvora prava je samo preduslov konkurentnosti, budući da samo njihovo postojanje ne garantuje i primenu, dok je sama primena propisa jedan od faktora dugoročne konkurentnosti. Za konkurentnost Vojvodine pored Statuta značajni su i Zakon o utvrđivanju nadležnosti autonomne pokrajine, Zakon o regionalnom razvoju ali i Program privrednog razvoja AP Vojvodine 2004-2007.

Novim Zakonom o utvrđivanju nadležnosti na AP Vojvodinu su po prvi put prenete nadležnosti u oblasti regionalnog razvoja. Vojvodina je dobila mogućnosti da u skladu sa Zakonom “uređuje razvojno planiranje u skladu sa ekonomskom politikom i strategijom razvoja Srbije, prati sprovođenje programa mera i aktivnosti za regionalni razvoj” (Zakon o utvrđivanju nadležnosti autonomne pokrajine, član 10.).

Prema Statutu, Vojvodina je odgovorna za održivi razvoj Vojvodine kao celine i uravnoteženi razvoj celog regiona. Pokrajina je proširivanjem nadležnosti dobila i mogućnost da donosi strateške dokumente u vezi sa regionalnim razvojem ali i ovlašćenje prema Statutu, koje nije izričito predviđeno Zakonom o utvrđivanju nadležnosti, da osniva organizacije koje se bave uspostavljanjem ravnomernog regionalnog razvoja. Proširivanje nadležnosti Pokrajine u pravcu instrumenata za planiranje, uređenje i sprovođenje ravnomernog regionalnog razvoja, kao i mogućnosti da se prati i vrednuje politika regionalnog razvoja, Vojvodina je dobila značajan set instrumenata koji ukoliko se adekvatno primene mogu u značajnoj meri da unaprede konkurentnost regiona na dug rok.

U ekonomskoj teoriji se govori o različitim instrumentima koji podstiču konkurentnost kako na regionalnom tako i na lokalnom nivou za svaku od faza ekonomskog razvoja u kojoj se neka zemlja ili region nalazi. Za regionalnu vladu je od značaja da identifikuje fazu razvoja u kojoj se nalazi u smislu instrumenata i politika koji su joj primereni, ali i da vodi računa o instrumentima i politikama koje je potrebno da koristi kako bi upravljala prelaskom u narednu fazu ekonomskog razvoja.

Program privrednog razvoja Vojvodine

Svaka faza ekonomskog razvoja opredeljuje različite politike i instrumente. Strategije regionalnog i lokalnog ekonomskog razvoja se uglavnom strukturiraju oko sheme koja se

odnosi na razvoj ekonomskog hardvera, softvera i orgvera (Pike, A., Pose, A. R. and Tomaney, J., 2006, str. 16). Izgradnja čvrste infrastrukture ili hardvera elemenat je tradicionalnih razvojnih politika, dok izgradnja soft infrastrukture (poslovne infrastrukture u vidu inkubatora, klastera i sl.) pripada politikama ponude (supply policies) koje imaju za cilj da u vreme globalizovane ekonomije region učine što atraktivnijim za sve mobilnije faktore proizvodnje (rad, kapital, tehnologije i sl.). Softver faza je faza renesanse strateškog planiranja i, posmatrajući instrumente koje koristi Vlada Vojvodine, evidentno je da se radi o softver fazi. Program privrednog razvoja, usvojen 2004. godine od strane Skupštine Vojvodine, predstavljao je prvi multisektorski srednjoročni razvojni plan u Srbiji u vreme kada je donet i struktuiran je oko izgradnje ekonomskog softvera.

Softver faza afirmiše potencijale za endogeni razvoj i politike na strani ponude. Preduzetništvo i razvoj malih i srednjih preduzeća su glavni instrumenti softver faze. Mala i srednja preduzeća su zbog insuficijentnosti tržišta izložena problemima u svakoj fazi svog razvoja, od samog nastanka pa do faze u kojoj se očekuje da internacionalizuju svoje poslovanje. Vlada Vojvodine svojim politikama i Programom privrednog razvoja (PPR) nastoji da unapredi konkurentnost preduzeća koja posluju na teritoriji Vojvodine. Budući da se mala i srednja preduzeća susreću sa četiri vrste troškova (Harvie, C., Viet, C. L. and Sanidas, E., 2008, str. 114), PPR nastoji da preko svih 14 mera¹ otkloni mogući negativni uticaj kojem mala i srednja preduzeća u Vojvodini mogu da budu izložena ne samo prilikom osnivanja, već i tokom svog razvoja.

Barijere znanja otklanjaju mere PPR kao što su CESS, APF i BPF; strateške troškove: VIP, IQS i BBI; kinetičke troškove: E-Vojvodina i BFP, a transakcione troškove: BBI, VIP i BSC. Regionalna vlada preko mera PPR-a otklanja probleme u poslovanju preduzeća u Vojvodini koji nastaju kao posledica "grešaka tržišta". Naime, studije prognostičkog karaktera koje za Vladu Vojvodine priprema CESS (Studija konkurentnosti, Strategija izvoza, Makroekonomski model) olakšavaju menadžmentu preduzeća i preduzetnicima

¹ ASC - Komasačija poljoprivrednog zemljišta, EEP - Program energetske efikasnost, WSP - Pilot projekat vodosnabdevanja, NTD - Projekat razvoja nautičkog turizma, IQS - Integrisana kvalifikaciona shema, BSC - Shema poslovne standardizacije, APF - Fond za promociju izvoza poljoprivrednih proizvoda, BPF - Fond za podršku promociji izvoza, LSC - Šema subvencionisanja troškova rada, E - Vojvodina, BNT - Podrška transferu tehnologija, BBI - Fond za izgradnju poslovnih inkubatora, VIP - Fond za promociju investicija, CESS - Centar za strateško ekonomska istraživanja.

donošenje investicionih odluka, dok s druge strane, Vladi Vojvodine putem Biznis barometra obezbeđuju informacije za prilagođavanje politike podrške preduzećima u Vojvodini.

Budući da su mala i srednja preduzeća lokalnog karaktera, potrebno je primeniti i adekvatne politike podrške sektoru malih i srednjih preduzeća ukoliko se želi internacionalizirati njihovo poslovanje. Jedna od intervencija Vlade Vojvodine je sufinansiranje njihovih kinetičkih troškova (troškova odlaska na sajmove, troškova telekomunikacione infrastrukture troškove uspostavljanja stranih distribucionih mreža). Mere PPR koje utiču na snižavanje kinetičkih troškova su E-Vojvodina, Fond za promociju poljoprivrednih proizvoda i Fond za promociju stranih investicija. Na kraju, ali ne manje važni, jesu transakcioni troškovi (prevođenje, računovodstvo, advokatske usluge) i jedna od mera koja u velikoj meri oslobađa preduzeća ove vrste troškova u fazi osnivanja i u ranim fazama rasta jesu biznis inkubatori.

Kako softver faza podrazumeva sposobnost regiona da planira i na taj način artikuliše svoje dugoročne razvojne potrebe, tako orgver faza podrazumeva sposobnost da se u globalizovanoj i umreženoj ekonomiji ostvare kako horizontalna tako i vertikalna partnerstva. Horizontalna partnerstva se, kada je u pitanju Vojvodina, ne ostvaruju samo kroz involviranost civilnog sektora i biznis zajednice u definisanje razvojnih strategija regiona, već i kroz mogućnost prekogranične saradnje.

Iako Vojvodina nema instrumente makroekonomske politike, postoje prednosti koje proističu iz mogućnosti “upravljanja otvorenim sistemom”. Proces evropskih integracija, članstvo u euroregionima, doprinosi uklanjanju prekograničnih barijera i na taj način povećava konkurenciju i stvara ambijent u kome sve važniji postaju instrumenti koje Vlada Vojvodine može da koristi u pravcu jačanja konkurentnosti privrednih subjekata koji posluju na njenoj teritoriji.

Vojvodina je jedan od osnivača i član Euroregiona DKMT (Dunav- Körös- Maroš- Tisa) još od 1997. godine. DKMT Euroregion je jedan od retkih euroregiona koji ima svoj strateški plan razvoja, sa jasno naznačenim prioritetnim pravcima razvoja, aktivnostima i projektima koji predstavljaju smernice za pravac saradnje i apliciranje za sredstva iz mnogobrojnih evropskih fondova koji podržavaju prekograničnu i euroregionalnu saradnju. Euroregionalna saradnja je u Evropi od neformalnih inicijativa za prekograničnu saradnju tokom sedamdesetih godina tražila svoj politički legitimitet, da bi ga stekla kao rezultat potrebe da se implementiraju evropski fondovi namenjeni podsticanju prekogranične saradnje. Upravo ta činjenica ukazuje i na izazove članstva Srbije i Vojvodine u

euoreginima u budućnosti, a posebno DKMT euoregiona, a tiču se sposobnosti administracije Srbije i Vojvodine da precizno planiraju svoje učešće i procene troškove i dobiti takve saradnje u dugom roku.

Izazov za same euoregione, pa tako i DKMT euoregion, jeste da u budućnosti diverzifikuju izvore prihoda (sem članarine i mogućnosti korišćenja trenutno raspoloživih sredstava iz evropskih fondova namenjenih podsticanju prekogranične saradnje), budući da će dostizanjem određenog stepena razvoja prestati mogućnost korišćenja sredstava iz evropskih fondova.

Novim Zakonom o utvrđivanju nadležnosti na Pokrajinu su i prenete mogućnosti da razvija administrativne kapacitete pokrajinske uprave i lokalne samouprave sa ciljem uspešnog korišćenja strukturnih i kohezionih fondova EU (Zakon o utvrđivanju nadležnosti autonomne pokrajine, član 10.).

Prekogranična saradnja je veoma važan instrument ekonomskog razvoja Vojvodine i pored direktnih efekata (novčanih sredstava) ima i važne indirektno efekte koji unapređuju kvalitet inistitucija (modernizuju javnu upravu) i na taj način jačaju jedan od krucijalnih faktora konkurentnosti na dug rok. Princip programiranja, kao jedan od principa regionalne politike Evropske unije ali i principa po kome funkcionišu finansijski instrumenti te regionalne politike (Strukturni fondovi) i instrumenti predpristupne pomoći (IPA instrument koristi i Srbija), utiče na sposobnost administracija država i regiona recepijenata da kroz planski pristup problemima razvoja artikulišu svoje razvojne potrebe. Centar za strateška ekonomska istraživanja "Vojvodina-CESS" je jedna od mera PPR osnovan sa ciljem da unapredi proces planiranja u Vojvodini. Na taj način se izbegava "donor-driven" razvoj ili razvoj koji je vođen samo mogućnošću apliciranja za sredstva iz evropskih fondova i prioritetima koje takvi fondovi žele i mogu da finansiraju.

Princip partnerstva je jedan od principa koji afirmiše ulogu države da kreira horizontalna (sa civilnim društvom i biznis zajednicom) i vertikalna partnerstva (sa različitim nivoima vlasti) u definisanju dugoročnih prioritetata razvoja. Princip evaluacije, uvodi transparentnost u rad organa državne uprave tako što, pored ex post evaluacije kao jedine forme evaluacije politika državne uprave u zemljama u tranziciji, uvodi i dve preostale i važne forme evaluacije: ex ante i mid term evaluaciju. Jedna od osnovnih zadataka CESS-a je da afirmiše kulturu

evaluacije u rad organa uprave i u tom kontekstu treba shvatiti i rad na Ex post analizi Programa privrednog razvoja Vojvodine.²

NALAZI STUDIJE KONKURENTNOSTI PRIVREDE VOJVODINE

Tokom 2009. godine CESS je za potrebe Vlade AP Vojvodina izvršio sveobuhvatno istraživanje proizvodnih i izvoznih mogućnosti Vojvodine, sa ciljem da se identifikuje konkurentna pozicija Vojvodine, kao i mogućnosti za njeno poboljšanje. Rezultati tih istraživanja prezentirani su u studiji “Konkurentnost privrede Vojvodine” koju je CESS objavio 2010. godine³. Ograničeni prostor je osnovni razlog što ćemo se u ovom radu osvrnuti samo na osnovne nalaze ove studije u oblasti spoljne trgovine i prikazati najvažnije rezultate terenskog istraživanja faktora konkurentnosti koje CESS izvršio krajem 2009. godine.

Spoljna trgovina

Na osnovu podataka o spoljnotrgovinskoj razmeni u periodu 1990 – 2008. godine u CESS-ovoj studiji izvršena je analiza spoljne trgovine Vojvodine u tom periodu (Konkurentnost privrede Vojvodine, 2010, str. 27–55.). Analizom su obuhvaćeni indikatori konkurentnosti, struktura spoljnotrgovinske razmene Vojvodine, odnosno dinamika i struktura razmene na nivou privrede, sektora, grupa proizvoda i pojedinačnih proizvoda; stepen koncentracije i specijalizacije izvoza i uvoza Vojvodine; mere otkrivene komparativne prednosti u spoljnotrgovinskoj razmeni itd.

Otkrivena komparativna prednost u spoljnotrgovinskoj razmeni Vojvodine

Radi merenja otkrivene preferencije pošlo se od obrasca:

$$RCA^i = (X^i - M^i) / (X^i + M^i),$$

² Program privrednog razvoja AP Vojvodine, Novelirana Ex post analiza privrede AP Vojvodine, Centar za strateško ekonomska istraživanja, Novi Sad, novembar, 2006.

³ Autori studije su: Vladimir Gligorov, Miladin Kovačević, Kosta Josifidis, Blagoje Paunović, Predrag Bjelić, Aleksandar Kovačević, Branislav Đurđev, Nebojša Novković, Valentina Ivanić, Slobodan Vučković, Dragan Popović, Branislava Lepotić Kovačević, Vladimir Medović, Ivan Knežević, Maja Sokić i Tijana Milojević.

gde je: RCA^i – otkrivena komparativna prednost u trgovini i – tim dobrom, X^i vrednost izvoza dobra i - tog dobra, a M^i vrednost uvoza i -tog dobra (Konkurentnost privrede Vojvodine, 2010, str. 36).

Na nivou celokupne privrede RCA predstavlja odnos između bilansa spoljnotrgovinske razmene sa inostranstvom i ukupne vrednosti razmene sa inostranstvom. Vrednost RCA za Vojvodinu u svim godinama posmatranog perioda, s izuzetkom 1993. g. koja se zbog uvođenja sankcija CB UN ne može smatrati reprezentativnom, ima negativnu vrednost, i pokazuje da privreda Vojvodine kao celina nema komparativne prednosti. Negativna RCA je posledica deficita koji ima Vojvodine u robnoj razmeni sa inostranstvom. Deficit robne razmene tokom posmatranog period se povećava u apsolutnom iznosu i u odnosu na vrednost robne razmene, što ukazuje na uvoznju zavisnost privrede Vojvodine i pad njene konkurentnosti. Tako je u 1990. g. deficit robne razmene sa inostranstvom iznosio oko jedne četvrtine ukupne vrednosti robne razmene, a u 2008. g. deficit je narastao na približno jednu trećinu vrednosti robne razmene sa inostranstvom. Kao rezultat ovih promena dolazi do smanjenja visine RCA u posmatranom periodu.

Posmatrano na nivou grupa proizvoda⁴ konkurentnost Vojvodine nije se značajnije promenila u posmatranom periodu. Naime, od ukupno oko 250 grupa proizvoda koje su bile predmet međunarodne razmene, broj proizvoda sa pozitivnom RCA, odnosno konkurentnih proizvoda, kretao se od 72 u 1990. g. do 75 u 2008. g., dok se u istom periodu broj grupa proizvoda sa negativnom RCA smanjio sa 179 na 177.

Najveći broj grupa proizvoda sa pozitivnim RCA pripadaju nultom sektoru (hrana i žive životinje) i drugom sektoru (sirove materije, osim goriva). Broj grupa proizvoda sa pozitivnom RCA koji pripadaju nultom sektoru bio je u većini godina posmatranog perioda 8, s tim da je u 2006. g. bio čak 12, dok se broj ovakvih proizvoda iz drugog sektora kretao između 5 u 1998. g. i 8 u 2008. g. Za razliku od poljoprivrednih proizvoda, koji u posmatranom periodu zadržavaju i čak malo poboljšavaju svoju zastupljenost na listi najkonkurentnijih proizvoda, značaj proizvodi iz prerađivačke industrije (sektori 5 - 8) se smanjuje tokom posmatranog perioda, sa 13 grupa proizvoda u 1990. i 1998. g, na 10 grupa proizvoda u 2007. g. i 9 grupa proizvoda u 2008. g.

⁴ Grupe proizvoda određene su trocifrenim nivoom klasifikacije SMTK Rev. 3.

Indeks specijalizacije i koncentracije izvoza Vojvodine

Kvantitativna mera specijalizacije izvoza u uvoza je indeks specijalizacije, koji se izračunava po obrscu:

$$S = \sum (X_i / \sum X_i)^2$$

gde je: S – indeks specijalizacije izvoza, odnosno uvoza; a $(X_i / \sum X_i)$ – učešće *i* – tog proizvoda u ukupnoj vrednosti izvoza, odnosno uvoza.

Po svojoj vrednosti indeks specijalizacije može biti između nule i jedan, i što je njegova vrednost bliža nuli to je manji stepen koncentracije (specijalizacije) uvoza, odnosno izvoza. Kada je indeks specijalizacije jednak jedan, celokupni izvoz, odnosno uvoz, se ostvaruje preko jedne grupe proizvoda.

Visina indeksa specijalizacije izvoza, sa izuzetkom 1998. g. kada je bila 0,082473, relativno je nepromenjena u posmatranom periodu i kreće se u visini od 0,025333 u 1990. g. do 0,023009 u 2008. g. Povećanje koncentracije izvoza u 1998. g. može se objasniti gubitkom tržišta nakon uvođenja sankcija SB UN, dok je do smanjenja indeksa specijalizacije posle 2000. g. došlo posle liberalizacije spoljnotrgovinske razmene koja je doprinela većoj diversifikaciji izvoza. Niske vrednosti indeksa specijalizacije u celom posmatranom periodu (čak i u 1998. g.) ukazuju na činjenicu da Vojvodina nema konkurentan, međunarodno prepoznatljiv proizvod na svetskom tržištu.

Koncentracija uvoza je nešto viša od koncentracije izvoza u svim godinama posmatranog perioda i približno je ista, krećući se u intervalu od 0,131131 u 1990. g. do 0,059116 u 2007. g. i 0,075993 u 2008. g.

Navedene visine indeksa specijalizacije izvoza i uvoza u suprotnosti su sa stavovima ekonomske teorije, po kojoj što je neka zemlja ili teritorija manja to njen stepen specijalizacije izvoza treba da bude viši, a indeks specijalizacije uvoza niži.

Dinamika i struktura spoljnotrgovinske razmene Vojvodine u periodu 1990-2008. godine

Na dinamiku i strukturu spoljnotrgovinske razmene Vojvodine, kao i Srbije, uticao je splet negativnih društveno – ekonomskih okolnosti tokom 90-tih godina prošlog veka i početkom ovog veka, kao što su, najpre, sankcije OUN, NATO agresija, ratovi u regionu i nestabilna unutrašnja politička situacija, a zatim tranzicija privrede i ekonomska kriza.

Spoljnotrgovinska razmena Vojvodine u periodu 1990-2008. g. zaostajala je za spoljnotrgovinskom razmenom Srbije u proseku za 70,6%, ali su zaostajanja od proseka bila veća pre 2000. g., a naročito velika u vreme ekonomskih sankcija SB UN (1994 -1995. g.). Iako su uslovi za spoljnotrgovinsku razmenu identični za Vojvodinu i Srbiju, značajan stepen neslaganja ovih aktivnosti Vojvodine i Srbije ukazuju na potrebu odvojene analize spoljnotrgovinske aktivnosti Vojvodine od spoljnotrgovinske razmene Srbije.

Vraćanjem Republike Srbije u međunarodnu zajednicu 2000. g. stvorene su pretpostavke za rast spoljnotrgovinske aktivnosti Srbije i Vojvodine, a liberalizacijom uvoza sredinom 2001. g. dodatno je podstaknut rast uvoza. To je doprinelo konstantnom rastu spoljnotrgovinske razmene Vojvodine od 2000. g. do 2008. g. po dvocifrenoj stopi rasta, što potvrđuju sledeći podaci. Tako je u 2000. g. vrednost izvoza Vojvodine iznosila 429,7 miliona USD (za 48,6% manje nego u 1998. g. kao poslednjoj godini pre bombardovanja NATO), a u 2001. g. vrednost izvoza bila je 581 miliona USD, što je za 35,2% više od vrednosti izvoza u 2000. g. U 2002. g. vrednost izvoza je bila 732,3 miliona USD, što je za 26% više nego u 2001. g., a 2003. g. izvoz je za 15,5% bio viši od 2002.g. i vredeo je 845,8 milina USD. U 2003. g. dostignuta je vrednosti izvoza iz 1998. g., kao poslednje godine pre NATO bombardovanja.

U 2004. g. izvoz Vojvodine je po prvi put premašio iznos od jedne milijarde USD (1095,8 miliona USD) i bio je veći za 29,6% u odnosu na prethodnu godinu, a 2005. g. Vojvodina je izvezla u vrednosti od 1438,7 miliona USD, što je bilo 31,3% više nego u 2004. g. U 2005. g. izvoz Vojvodine dostigao je vrednost izvoza iz 1990. g. U 2006. i 2007.g. izvoz nastavlja da raste, tako da u 2006. g. dostiže visinu od skoro 2 milijarde USD i viši je za 38,7% u odnosu na prethodnu godinu, a u 2007. g. dostiže vrednost od 2847 miliona USD, što je za 42,7% više u odnosu na 2006.g. i predstavlja najveći godišnji rast izvoza od 1998. g. U 2008. g. svetska ekonomska kriza doprinosi smanjenju rasta izvoza, tako da je u ovoj godini izvoz Vojvodine za 25,2% veći u odnosu na 2007. g. i iznosi 3562,6 miliona USD.

Rast izvoza u periodu od 2000. g. pratio je još dinamičniji rast uvoza, što je doprinelo brzom rastu deficita u robnoj razmeni sa inostranstvom. U 2000. g. deficit u razmeni sa inostranstvom iznosio je 518,3 miliona USD, što je za 49,8% više nego u prethodnoj godini, u 2001. g. iznosio je 876,6 miliona USD, što je za 69,1% više u odnosu na prethodnu gdinu, a 2002. g. iznosio je 1013,8 miliona USD (15,7% više nego u 2001. g.). Rast deficita nastavlja se i u 2003. i 2004. g., tako da u 2003. g. iznosi 1293,1 miliona USD a u 2004. g. je iznosio 1581,7 miliona USD, što predstavlja porast za 27,6% i 22,3% u 2003. i 2004.g. u odnosu na prethodnu godinu, respektivno. Nakon dinamičnog rasta deficita u robnoj

razmeni sa inostranstvom u periodu 2000-2004. g., u 2005. g., u odnosu na 2004. g., deficit Vojvodine se malo smanjuje (pad za 0,7%) i iznosi 1570,6 miliona USD, da bi u 2006. g. nastavio sa usporenim rastom, tako da je 2006. g. iznosio 1708,6 miliona USD, što predstavlja porast od 8,8%. U 2007. i 2008. g. deficit Vojvodine u robnoj razmeni sa inostranstvom ponovo se ubrzano uvećao, tako da je u 2007. g. iznosio 2114,8 miliona USD (porast za 23,8%), a 2008. g. iznosi je 3036,7 miliona USD, što predstavlja porast za 43,6% u odnosu na prethodnu godinu.

U odnosu na 1998. g. deficit robne razmene u 2006. g. veći je za 370%, a u odnosu na 1990. g. deficit u 2008. g. je veći za 239%.

Posmatrano po sektorima, u izvozu Vojvodine u posmatranom periodu dominiraju sledeći sektori: nulti (hrana i žive životinje), peti (hemijski proizvodi), šesti (proizvodi pretežno svrstani po materijalu), sedmi (mašine i transportni uređaji) i osmi (razni gotovi proizvodi). Učešće ovih pet sektora u ukupnom izvozu Vojvodine kretalo se od 86,3% u 1990. g. do 85,2% u 2008. g. Najveći značaj od navedenih sektora ima peti sektor, čije se učešće u izvozu Vojvodine malo smanjilo sa 18,5% u 1990. g. na 17,3% u 2008. g., a zatim slede: sedmi sektor (učešće 20,3% u 1990. g. i 19,9% u 2008. g.), nulti sektor (12,3% u 1990. g. i 17,3% u 2008. g.), šesti sektor (13,3% u 1990. g. i 14,1% u 2008. g.) i osmi sektor (21,9% u 1990. g. i 13,3% u 2008.g.). Izneti podaci ukazuju na nepovoljnu strukturu i dinamiku strukture izvoza, obzirom da u izvozu dominiraju razni polupreradeni proizvodi i da se njihovo učešće u posmatranom periodu povećava sa 25% u 1990. g. na 31,1% u 2008. g. Istovremeno u posmatranom periodu došlo je do smanjivanja učešća sedmog sektora (mašine i transportni uređaji) i osmog sektora (razni gotovi proizvodi) u izvozu Vojvodine.

U strukturi uvoza Vojvodine u posmatranom periodu najveći značaj imaju treći, peti, šesti i sedmi sektor. Poseban značaj ima treći sektor (mineralna goriva i maziva) koji u ukupnom uvozu učestvuje skoro sa 50%. Inače, u posmatranom periodu struktura uvoza Vojvodine, za razliku od strukture izvoza, nije se značajnije promenila. Pozitvu promenu u 2000. g. u odnosu na 1990. g. predstavlja povećanje učešća šestog i sedmog sektora u uvozu za 7,2% i 3,5%, respektivno, a negativnu promenu predstavlja smanjenje učešća opreme u uvoz, što je jedan od pokazatelja tehnološkog zaostajanja privrede.

U strukturi izvoza, posmatrano na nivou grupa proizvoda, dominiraju radno intenzivni proizvodi, hrana i proizvodi iz sektora hemije. Prvih deset grupa proizvoda po svom učešću u izvozu 2008. g. bile su: rotacione električne mašine (na prvom mestu sa 6% učešća u izvozu), ulja od nafte i minerala, polimeri etilena, ugljovodonici i derivati i lekovi, proizvodi

od plastike, šećer, melasa i med, čvrste biljne masti, pribor za odeću od tekstilnih tkanina i alkoholna pića. Ovih deset grupa proizvoda predstavljali 39,7% izvoza Vojvodine u 2008. g. U strukturi uvoza u 2008. g. dominiraju sledeće grupe proizvoda: nafta i gas i ulja od nafte, putnički automobili i motorna vozila za prevoz robe, i proizvodi metalne industrije. Prvih deset grupa proizvoda učestvovali su sa 51,1% u ukupnom uvozu Vojvodine u 2008. g.

Anketa o faktorima konkurentnosti

U skladu sa metodologijom izražavanja konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma, po kojoj se konkurentnost neke zemlje utvrđuje na osnovu objektivnih statističkih podataka i subjektivnih stavova ispitanika dobijenih aknetnim ispitivanjem, u sklopi istraživanja za potrebe izrade studije Konkurentnost privrede Vojvodine CESS je uradio terensko istraživanje na uzorku od 301 preduzeća intervjuišući rukovodioce tih preduzeća. U nastavku ukratko ćemo prikazati metodologiju istraživanja i osnovne karakteristike ispitanika, kao i najvažnije rezultate ankete od značaja za sagledavanje konkurentnosti Vojvodine (Konkurentnost privrede Vojvodine (2010), str. 211-227.).

Metodologija terenskog istraživanja i uzorak

Anketiranje je izvršeno tokom septembra i oktobra 2009. g. Osnovni skup koji je predstavljao okvir za izbor uzorka bila su sva preduzeća sa teritorije Vojvodine koja su u 2007. g. predala završne račune. Uzorak je planiran i biran sa proporcionalnim verovatnoćama, a za relevantnu varijablu na osnovu koje je determinisana verovatnoća uzet je poslovni prihod. Osnovni skup za izbor uzorka redukovan je na preduzeća koja su iskazala pozitivan poslovni rezultat i taj skup podeljen je na podskup preduzeća iz delatnosti industrija, u koji su uključena i preduzeća koja se bave poljoprivrednom proizvodnjom, i podskup preduzeća koja se bave trgovinom. Osim toga, u uzorak su ušla preduzeća prema broju zaposlenih, a za njihov izbor primenjen je neproporcionalni stratifikovani slučajni uzorak. Nakon isključivanja iz uzorka preduzeća koja iz različitih razloga bila nedostupna anketarima i uključivanja u uzorak rezervnih preduzeća, anketirano je 301 preduzeće sa teritorije cele Vojvodine, od čega je 170 preduzeća bilo iz grupe industrija i pljoprivreda i 131 preduzeće iz grupe trgovina.

Najveći broj anketiranih preduzeća osnovano je domaćim kapitalom (85,7%) i spada u grupu malih i srednjih preduzeća, budući da 75,7% njih zapošavaju manje od 100 radnika. U poslovanju anketiranih preduzeća izvoz ima relativno mali značaj budući da preko 40% preduzeća koja su se izjasnila da imaju izvoz ostvaruju manje od 10% prihoda izvozom, a

samo 18,25% od preduzeća izvoznika ostavruju više od 50% svog prihoda na inostranom tržištu.

Ocena pravne i poslovne klime u Vojvodini

Najveći broj intervjuisanih privrednih rukovodilaca (oko 60%) se manje ili više se slaže sa ocenom da pravni okvir poslovanja u Vojvodini ne podstiče njihovo poslovanje, smatrajući da su pravne procedure samo delimično razvijene. Kao najveći problem, velika većina ispitanika istakla je probleme u vezi sa plaćanjem za prodatu robu.

U oceni poslovne klime, kao najveće prepreke poslovanja privrednici ističu probleme do kojih dolazi u vezi sa državnim organima. Prema značaju to su sledeći problemi: visoki porezi i doprinosi, neefikasna administracija, neefikasan pravosudni sistem, visok nivo korupcije i visok nivo sive ekonomije. Pored ovih problema, kao značajne prepreke u poslovanju privrednici ističu visoke troškove bankarskog sistema i nedostatak konsultantskih i drugih poslovnih usluga. Najmanji značaj imaju, po mišljenju intervjuisanih privrednika, prepreke vezane za radnu snagu – niska produktivnost i neadekvatno radno zakonodavstvo, odnosno visok stepen zaštite radnika.

Po oceni većine intervjuisanih privrednika fiskalni sistem koji se primenjuje u Vojvodini ne predstavlja prepreku njihovom poslovanju. U celini posmatrano, najveći broj ispitanika (66,6%) ocenjuje povoljno poslovni ambijent, pri čemu 14,3% ispitanika smatra da je poslovni ambijent potpuno povoljan, 24,9% povoljan i 27,6% delimično povoljan.

Ocena necenovnih faktora konkurentnosti

Terenskim istraživanjem stavova privrednih rukovodilaca u Vojvodini obuhvaćeni su sledeći najvažniji necenovni faktori konkurentnosti: inovacije, tehnologija, kvalitet, međunarodna standardizacija i dizajn.

Rezultati ankete pokazuju da se inovativnim aktivnostima u vojvođanskoj privredi posvećuje značajno manja pažnja od pažnje koju ove aktivnosti odavno imaju u najkonkurentnijim privredama. I ako 67,5% ispitanih privrednika ocenjuje adekvatnim okruženje za istraživanje i razvoj i inovacione aktivnosti, istraživačko-razvojne aktivnosti u najvećem broju vojvođanskih preduzeća su nerazvijene ili nedovoljno razvijene, budući da rezultati ankete ukazuju da su u samo 6,6% preduzeća ova aktivnost značajno razvijene. Objašnjenje za ovakvo stanje može se naći u činjenici da istraživačko - razvojna aktivnost zahteva značajne resurse, a da ih, po oceni čak 70% ispitanika, vlada ne podstiče svojim merama kao što su porezi, subvencije, podsticanje mobilnosti istraživača i sl.

O neadekvatnim uslovima za tehnološki razvoj svedoči podatak da čak 68% ispitanika smatra da je veza između privrede, s jedne strane, i univerziteta i instituta, s druge strane, slabo razvijena. I pored toga, nejverovatnije zahvaljujući transferu tehnologije iz inostranstva, oko 60% preduzeća obuhvaćenih istraživanjem u skorije vreme primenilo je nove tehnologije u svom poslovanju. Za primenu savremenih informaciono-komunikacionih tehnologija, po oceni 60% ispitanih, u Vojvodini postoji odgovarajuća infrastruktura koja podržava poslovanje.

Terensko istraživanje pokazalo da se u većini preduzeća u Vojvodini vrši osnovna kontrola kvaliteta, ali da se naprednije metode kontrole ređe koriste. Naime, osnovnu kontrolu kvaliteta proizvoda vrši 63% ispitanih preduzeća, a 5% ispitanih preduzeća uopšte nema sistem kontrole kvaliteta. Međutim, znatno manje se koriste napredniji sistemi kontrole kvaliteta. Tako, testiranje proizvoda koristi 14% ispitanih preduzeća, a upravljanje ukupnim kvalitetom 15% preduzeća.

Neki od međunarodnih standarda kvaliteta ima 70% preduzeća obuhvaćenih istraživanjem, a od ukupnog broja preduzeća koja su izjavila da poseduju međunarodne standarde 27% preduzeća ima ISO 9000, ISO 22000/HACCP i ekološke oznake poseduje po 9% preduzeća, ISO 14000 ima 4% preduzeća, a 20% preduzeća poseduje neki drugi međunarodni standard kvaliteta.

O značaju dizajna svedoči podatak da 68% anketiranih preduzeća smatra da je dizajn bitan faktor konkurentnosti, a 30,2% ispitanih smatra da je dizajn izuzetno bitan.

Ocena glavnih konkurentskih prednosti Vojvodine kao regiona, grane i ocena na nivou preduzeća

Terensko ispitivanje stavova privrednika pokazalo je da privrednici, kada su u pitanju faktori konkurentnosti Vojvodine, na prvo mesto ističu dobar geografski položaj. Čak 92,4% intervjuisanih privrednika smatra da je glavna konkurentna prednost Vojvodine njen dobar geografski položaj, što se može objasniti činjenicom da je Vojvodina na pravcu veoma važnih drumskih i rečnih koridora koji povezuju Evropu sa Azijom (Evropski drumski koridor 10 i Evropski rečni koridor 7). Drugi po značaju faktor konkurentnosti Vojvodine, po mišljenju 89,4% ispitanih privrednika je kvalifikovana radna snaga, što sa jevtinom radnom snagom, kao četvrtim po značaju faktorom konkurentnosti po mišljenju 86% intervjuisanih privrednika, govori o značaju koji privrednici Vojvodine pridaju ljudskom faktoru.

Među visoko rangiranim faktorima konkurentnosti su i razvijena infrastruktura. Na trećem mestu po značaju, po mišljenju 86,7% intervjuisanih privrednika, je razvijena telekomunikaciona struktura, dok je razvijena transportna infrastruktura na petom mestu, po mišljenju 83,4% intervjuisanih privrednih rukovodilaca. Visokom rangiranju telekomunikacione infrastrukture doprinela je razvijena fiksna i mobilna telefonija, dok u pogledu ostale telekomunikacione infrastrukture, kao što je npr. infrastruktura za primenu Interneta, Vojvodina zaostaje za razvijenim zemljama.

Šesti i sedmi po značaju faktor konkurentnosti, prema oceni ispitanika, od neposrednog su značaja za međunarodne ekonomske odnose. To su: subvencije za priliv stranih investicija i mreža ugovora o slobodnoj trgovini. Za 80,4% intervjuisanih privrednika subvencije za priliv stranih investicija predstavlja značajan faktor konkurentnosti privrede Vojvodine, što se može objasniti značajem koje ima subvencionisanje zapošljavanja novih radnika za povećanje konkurentnosti Vojvodine kao investicione destinacije. Brojni sporazumi o slobodnoj trgovini koje je Srbija sklopila sa najznačajnijim partnerima u inostranstvu, kao što su zemlje zapadnog Balkana, Rusija, EU, Belorusija i sl. predstavljaju po mišljenju 78,4% intervjuisanih privrednika faktor konkurentnosti Vojvodine. Međutim, ovim sporazumima reguliše se carinski režim, što doprinosi cenovnoj konkurentnosti privrede, ali se time problem necenovne konkurentnosti ne rešava.

Ostali faktori konkurentnosti, po značaju koji su im dali intervjuisani rukovodioci, su: sigurnost vlasništva (76,8% ispitanika), regulisanje deviznog poslovanja i repatrijacija kapitala (76,4%), nizak nivo korupcije (74,8%), regulativa vlasništva nad zemljom (73,8%), kvalitet pravosuđa (73,8%), makroekonomska stabilnost (73,3%), politička stabilnost (71,8%), kvalitet državne administracije (71,1%), stabilnost poreskog sistema (70,4%), nizak novo poreza na dobit (69,8%), veličina domaćeg tržišta (65,7%) i niski porezi i doprinosi na zarade (65,5%). Činjenica da se ovi faktori nalaze u donjoj polovini liste faktora konkurentnosti, nameće pitanje da li se zaista radi o faktorima koji doprinose konkurentnosti privrede ili su to faktori njene nekonkurentnosti. To pitanje se npr. može postaviti za visinu poreza i doprinosa na zarade ili npr. za nivo korupcije, tim pre što relevantne studije međunarodnih organizacija navode ove faktore kao nedostatke naše privrede i društva.

Pored ispitivanja faktora konkurentnosti privrede Vojvodine, terenskim istraživanjem CESS-a obuhvaćeni su stavovi privrednika o najvažnijim faktorima konkurentnosti grane u kojoj posluju i preduzeća na čijem su čelu.

Najviše rangiran faktor konkurentnosti na nivou grane, po oceni 92,7% intervjuisanih privrednih rukovodilaca, je prilagođenost potrebama klijenata, a zatim slede: cenovna (troškovna) prednost (91,4% ispitanih), reputacija (90,4%), kvalitet (89,4%), marketinške i promotivne veštine (78,4%), moderne tehnologije (76,4%), poznavanje inostranog tržišta (71,1%), dizajn (66,4%), diversifikovanost proizvoda (62,4%) i specijalizovane ekspertize ili proizvodi (60,2%). Visoki rang cenovne konkurentnosti ukazuje na značaj smanjenja troškova i niske profitne margine za postizanje konkurentnosti u grani. I pored značaja troškovne efikasnosti za povećanje konkurentnosti, ova strategija je karakteristična za niže razvijene privrede i delatnosti sa nižom dodatom vrednošću.

Kao najvažniji faktor konkurentnosti preuzeća na čijem su čelu privrednici navode kvalitet, sa čime se slaže 93,7% ispitanih privrednika, a njih 61,5% smatra da je kvalitet veoma bitan faktor konkurentnosti. Na drugom i trećem mestu među faktorima konkurentnosti preduzeća, po mišljenju 93,4% ispitanika, su prilagođenost potrebama klijenata i reputacija. Isticanje kvaliteta i prilagođenosti potrebama klijenata ukazuje na nedovoljnu razvijenost tržišta u Vojvodini (stepen konkurencije, fragmentalizaciju tržišta, specificiranost tražnje i sl.), jer u prvi plan ističe faktore koji u razvijenim tržišnim privredama pre predstavljaju pretpostavku izlaska na tržište i opstanka na njemu, a manje faktore konkurentnog diferenciranja i uspeha na tržištu.

Ostali faktori konkurentnosti na nivou preduzeća, po mišljenju anketiranih privrednih rukovodilaca, su: cenovna (troškovna) prednost (90,0% ispitanika), moderne tehnologije (73,8%), marketinške i promotivne veštine (73,0%), poznavanje inostranog tržišta (65,7%), dizajn (64,1%), specijalizovane ekspertize ili proizvodi (62,1%) i diversifikovanost proizvoda (61,7%).

Tržišta relevantna za Vojvodinu

Prema rezultatima terenskog istraživanja koje je CESS sproveo, tržište Vojvodine i tržište ostalog dela Srbije (van AP Vojvodina) predstavljaju najznačajnija tržišta za skoro sva preduzeća obuhvaćena istraživanjem. Tako, 91,3%, odnosno 66,5% anketiranih preduzeća svoje proizvode realizuju na tržištu Vojvodine, odnosno tržištu ostatka Srbije, respektivno. Pritom je za 51,2% ispitanih preduzeća tržište Vojvodine veoma značajno, a za 13,3% preduzeća tržište ostatka Srbije veoma značajno, budući da na ovim tržištima ostvaruju više od 60% prihoda. Pri tom, čak više od 39% preduzeća obuhvaćenih istraživanjem skoro sav svoj prihod (od 81% do 100%) ostvaruje na tržištu Vojvodine, dok je udeo preduzeća koji skoro sav svoj prihod ostvaruju na tržištu Srbije daleko manji i iznosi 3,3%. U zbiru, skoro

65% preduzeća iz Vojvodine obuhvaćenih istraživanjem osvaruju više od 60% svog prihoda na jedinstvenom tržištu Srbije.

Sledeće po značaju za ispitana preduzeća je tržište EU, na kome svoje proizvode realizuje skoro 21% preduzeća obuhvaćenih istraživanjem. Pri tom je broj preduzeća koja skoro sav svoj prihod ostruju na tržištu EU veoma mali i predstavlja 2% od ukupnog broja preduzeća obuhvaćenih uzorkom.

Na četvrtom mestu po značaju su tržišta zemalja zone slobodne trgovine stvorene na Zapadnom Balkanu primenom Centralnoevropskog sporazuma o slobodnoj trgovini (CEFTA). Na ova tržišta svoje proizvode realizuje 15,6% ispitanih preduzeća, pri čemu najveći broj ovih preduzeća (11,6%) ostvaruje do 20% svog prihoda na ovim tržištima.

Na ostala tržišta svoje proizvode realizuje 9% od ukupnog broja ispitanih preduzeća, pri čemu ova preduzeća samo manji deo svog prihoda ostvaruju na ovim tržištima, budući da 6,6% ispitanih preduzeća do 20% svog prihoda ostvaruje na ostalim tržištima.

Slično prodajnom tržištu, za snabdevanje potrebnim input-ima velike većine anketiranih preduzeća najveći značaj imaju tržišta Vojvodine i ostalog dela Srbije. Prednosti snabdevanja na domaćem tržištu su, pre svega, u nepostojanju jezičkih i kulturoloških barijera, što se stav 73,8% anketiranih preduzeća, u visini cena i uslovima isporuke, što je mišljenje 68,7%, odnosno 68,5% ispitanih preduzeća, respektivno.

Ocene privrednika o efektima članstva u EU i WTO

Genaralno, rezultati terenskog istraživanja CESS-a pokazuju da privrednici imaju pozitivna očekivanja od procesa integracije Srbije u EU i internalizacije poslovanja njihovih preduzeća. Tako je na pitanje kako će se učlanjenje Srbije u EU odraziti na poslovanje njihovih preduzeća većina anketiranih privrednika, njih 53%, izrazilo pozitivna očekivanja, dok je samo 6% smatralo da će se to negativno odraziti na poslovanje njihovih preduzeća. S druge strane, 28% anketiranih je smatralo da se učlanjenje Srbije u EU neće odraziti na poslovanje njihovih preduzeća, dok je 13% smatralo da će to zahtevati restrukturiranje njihovog poslovanja.

Najznačajnije prepreke u međunarodnom poslovanju sa kojima se sreću anketirana vojvođanska preduzeća su administrativne barijere na carini i tehničke barijere trgovini. Od 133 preduzeća, koliko je od 301 preduzeća obuhvaćenih uzorkom izvezilo svoje proizvode na inostrana tržišta, 27 preduzeća su navela komplikovane administrativne procedure na carini kao značajnu barijeru u međunarodnoj trgovini, za 23 preduzeća to su subvencije u zemlji izvoza, a tehničke barijere i carinsko vrednovanje su značajne prepreka za 20

preduzeća. Pored ovih, značajne barijere za 14 preduzeća su kvote, preterani zahtevi za obeležavanjem proizvoda (za 9 preduzeća), zahtevi za obaveznom domaćim sadržajem (za 8 preduzeća), antidamping mere (za 6 preduzeća) i prelevmani (za 5 preduzeća).

Pristupanjem Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) smanjiće se prepreke u međunarodnom poslovanju za naša preduzeća, ali će to, istovremeno, izložiti naša preduzeća većoj konkurenciji na domaćem tržištu usled lakšeg izvoza preduzeća iz inostranstva na naše tržište. Imajući u vidu da će pristupanjem Srbije WTO dovest do značajnih promena u režimu međunarodne trgovine za naša preduzeća, interesantno je da čak 58% ispitanih preduzeća nije informisano o efektima učlanjenja Srbije u WTO, da je 12% njih u potpunosti neinformisano, a da je ostatak od 42% donekle, uglavnom ili u potpunosti informisano.

Ocene privrednika o direktnim stranim ulaganjima i investiciona očekivanja za Vojvodinu

Rezultati terenskog istraživanja CESS-a pokazuju da privrednici visoko vrednuju značaj i imaju velika očekivanja od direktnih stranih investicija. Tako 74,7% ispitanih privrednika smatra da su direktne strane investicije značajan faktor povećanja konkurentnosti Vojvodine, a čak 80% ispitanih privrednika smatra da direktne strane investicije predstavljaju značajan izvor tehnološkog napretka. Od zemalja iz kojih privrednici očekuju najveći priliv direktnih stranih investicija na prvom mestu je EU, a zatim slede Rusija, SAD, zemlje EFTA-e (Norveška i Švajcarska) i Izrael. Posmatrano po sektorima, anketirani privrednici očekuju da će najveći priliv stranih direktnih investicija biti u poljoprivredi. Na drugom mestu, po visini očekivanih investicija, po mišljenju anketiranih privrednika, je proizvodnja, a na trećem mestu je sektor energetike, a zatim slede trgovina, sektor finansijskih usluga i sektor osiguranja.

Nalazi i preporuke za vođenje politike jačanja konkurentnosti u Vojvodini

Od brojnih nalaza i preporuka CESS-ove studije konkurentnosti osvrnućemo se samo na najvažnije, koje se neposredno odnose na spoljnotrgovinsku razmenu i faktore konkurentnosti.

Osnovne karakteristike spoljnotrgovinske razmene Vojvodine su kontinuirani deficit, koji pokazuje tendenciju povećanja sa rastom spoljnotrgovinske razmene, i nepovoljna struktura izvoza u kome dominiraju poljoprivredni i drugi proizvodi niskog stepena prerade. Pored toga, odsustvo jasne strategije izvoza ogleda se u niskom stepenu specijalizacije.

Rast izvoza pored kratkoročnih mera podsticaja izvoza proizvoda kod kojih Vojvodina već ima konkurentne prednosti, podrazumeva niz mera koje mogu dati efekte na srednji i dug rok. Među srednjoročne mere spada formiranje klastera i veće reprodukcione i interesno povezivanje preduzeća, naročito u poljoprivredi kao strateškoj privrednoj grani. Dugoročne mere zahtevaju značajnije investicije u nove tehnologije i razvoj novih proizvoda sa više novododatog rada i višeg kvaliteta sa kojima bi Vojvodina mogla uspešnije konkurisati na svetskom tržištu. Razvoj novih tehnologija i proizvoda, pored privlačenja stranih investicija, podrazumeva podsticaje istraživačko-razvojnih aktivnosti, razvoj ljudskog kapitala, razvijeniju poslovnu i komunikacionu infrastrukturu, podsticajnije poslovno okruženje i sl.

Značaj nekih od navedenih mera za povećanje konkurentnosti potvrdili su i rezultati terenskog istraživanja koje CESS sproveo u jesen 2009. g. i po kome su glavne prepreke u poslovanju visoki porezi i doprinosi, neefikana državna administracija i neefikasan pravosudni sistem. Neke od mera koje su predložili privrednici za povećanje konkurentnosti privrede Vojvodine, kao što je čvršće povezivanje preduzeća u klastera, povećanje istraživanja i razvoja i inovacija, već su pomenute. Ostale mere koje bi doprinele povećanju konkurentnosti privrede Vojvodine, prema ovim istraživanjima su: promocija ekoloških proizvoda, promocija razvoja malih i srednjih preduzeća, brendiranje proizvoda poreklom iz Vojvodine, povećanje saradnje poslovne zajednice, nauke i državne administracije itd.

LITERATURA

- Harvie, C., Viet, C. L. and Sanidas, E. (2008). Competitiveness Strategies of Small and Medium Enterprises in Transitional Economies. Retrieved from sites.google.com/site/senshuasiasme/6Viet.pdf
- Konkurentnost privrede Vojvodine, Nalazi i preporuke (2010). Novi Sad: Vojvodina CESS
- Konkurentnost privrede Vojvodine, Spoljna trgovina (2010), Novi Sad: Vojvodina CESS
- Konkurentnost privrede Vojvodine, Anketa o faktorima konkurentnosti (2010), Novi Sad: Vojvodina CESS
- Konkurentnost privrede Vojvodine, Nalazi i preporuke (2010), Novi Sad: Vojvodina CESS
- Makroekonomske analize i trendovi (7/2010). Beograd: Ekonomski institut
- Odluka o utvrđivanju liste programa za realizaciju prioriteta iz Programa privrednog razvoja AP Vojvodine za period 2004-2007. godine („Službeni list APV“ br. 10/2004)
- OECD (1992). Technology and the Economy: The Key Relationships. Paris: OECD
- Pike, A., Pose, A. R. and Tomaney, J. (2006). Local and Regional Development. London: Routledge

Porter, M. E., Delgado, M., Ketels, C. and Stern, S. (2008). Moving to a New Global Competitiveness Index in M.E.Porter and K. Schwab (eds). The Global Competitiveness Report 2008-09. Geneva: World Economic Forum

Porter, M. E. (1999). The Competitive Advantage of Nations. New York

Statut AP Vojvodine ("Službeni list APV", br. 17/2009)

The Global Competitiveness Report 2010-2010, *World Economic Forum*, Geneva, Switzerland 2010.

WEF (2010). The Global Competitiveness Report 2009-2010. Geneva, str. 4

Zakon o regionalnom razvoju Srbije ("Sl. glasnik RS" br. 51/2009)

Zakon o utvrđivanju nadležnosti autonomne pokrajine („Sl. Glasnik RS“ br. 99/09)

<http://www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/tabele/avgust/Tabela%201%20Osnovni%20indikator%20makroEkonomskih%20kretanja.pdf>

http://ec.europa.eu/enlargement/enlargement_process/accession_process/criteria/index_en.htm

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

TRANSPORT LITERACY OF UNIVERSITY STUDENTS ON THE EXAMPLE OF SELECTED REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC

DOPRAVNÍ GRAMOTNOST VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ NA PŘÍKLADU VYBRANÝCH REGIONŮ ČESKÉ REPUBLIKY

Vladimír Dvořák, Mgr. Assistant Professor of Tourism

University of South Bohemia, Faculty of Economics, Department of Trade and Tourism

Address: Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic

Tel.: +420 387 772 491

E-mail: dvorak@ef.jcu.cz

Kamil Pícha, Ing. Ph.D., Assistant Professor of Trade

University of South Bohemia, Faculty of Economics, Department of Trade and Tourism

Address: Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic

E-mail: kpicha@ef.jcu.cz

Dagmar Škodová Parmová, Dr. Ing., Assistant Professor of Management and Services

University of South Bohemia, Faculty of Economics, Department of Trade and Tourism

Address: Studentská 13, 370 05 České Budějovice, Czech Republic

Tel.: +420 387 772 489

E-mail: parmova@ef.jcu.cz

TRANSPORT LITERACY OF UNIVERSITY STUDENTS ON THE EXAMPLE OF SELECTED REGIONS OF THE CZECH REPUBLIC

DOPRAVNÍ GRAMOTNOST VYSOKOŠKOLSKÝCH STUDENTŮ NA PŘÍKLADU VYBRANÝCH REGIONŮ ČESKÉ REPUBLIKY

Key words: transport; transport literacy; travel and tourism; analysis

ABSTRACT

The transport represents an important activity being effectuated a big territorial unit, as well as in a resident formation and zone. It is necessary to understand transport as an integral, preferably perfectly working activity, which is ensured by all transport branches. Its main aim is interconnection of single places of a lifetime.

The target of this project was to analyze the transport services as an unignorable part of the tourist trade. For the example study were chosen transport literacy and transport services in the selected regions of the Czech Republic. In these areas was made an analysis based on the questionnaire research in the segment of the university students. With help of the results of these analyses was compiled an evaluation and then there were made some recommendations for improving the transport services and literacy in the regions.

Klíčová slova: doprava; dopravní gramotnost; cestovní ruch; analýza

ABSTRAKT

Doprava představuje významnou činnost, konanou jak ve velkém územním celku, tak v sídelním útvaru a zóně. Dopravu je nutno pojímat jako jednotnou, pokud možno dokonale fungující činnost, která je zajišťována všemi dopravními obory za účelem kvalitního propojení jednotlivých míst životních dějů.

Jako případová studie byla vybrána dopravní gramotnost a dopravní služby ve vybraných regionech České republiky. V těchto oblastech byl proveden výzkum na základě dotazníkového šetření na segmentu vysokoškolských studentů. Pomocí výsledku z analýz bylo sestaveno vyhodnocení a dále byly vypracovány návrhy na vylepšení dopravní obslužnosti a dopravní výchovy v daných regionech.

ÚVOD

Doprava patří mezi základní potřeby lidstva, především díky rozdílnému potenciálu zemí světa (lidé nenacházejí ve svém okolí všechno to, co potřebují k životu a jsou tedy přinuceni přemisťovat své hmotné věci i sebe sami).

Doprava, která zpočátku lidem jen umožňovala překonávat vzdálenosti, se dnes stala hybnou silou života společnosti. Doprava zpřístupnila člověku svět, stala se nezbytnou součástí jeho každodenního života, určuje rytmus hospodářství každého státu.

Pod pojmem dopravní gramotnost chápeme mimo jiné znalost a pochopení symbolů, které mají rozmanitý charakter, může se jednat například o piktogramy, jazykové kódy či vizuální symboly. Tato znalost umožňuje jedinci samostatný, bezpečný a efektivní přesun z místa na místo. Dopravně gramotný je tedy ten, kdo porozumí těmto symbolům, dokáže se podle nich přesouvat z místa na místo a je schopný se v daném sociálním prostředí rychle adaptovat.

Dopravní gramotnost je nedílnou součástí každodenního života lidí, kteří dopravu ve svůj prospěch využívají. Dopravní prostředky vybírají podle finanční náročnosti, rychlosti, pohodlí nebo doplňujících služeb.

Dopravní gramotnost má úzký vztah k environmentální výchově v oblasti dopravy právě ve své praktické složce a právě u dětí. Děti jsou při samostatném pohybu odkázány na ekologicky šetrné způsoby dopravy. Ostatní využívají pouze v doprovodu dospělých (automobilová doprava, letecká doprava). Je důležité, aby se již v poměrně ranném věku začal budovat pevný postoj, zohledňující při volbě způsobu dopravy všechny důležité aspekty včetně environmentálního.

Aspekt bezpečnostní má pokrýt tzv. dopravní výchova, a proto se jím dále specificky nezabýváme. Za ideální považujeme rozšíření dopravní výchovy tak, aby pokrývala celou škálu dopravní gramotnosti.

Relativně nový pojem „dopravní gramotnost“ vychází podle Kikušové (2003) z pojmu kulturní gramotnost Vyjadřuje však jiné pojetí než tomu je u dopravní výchovy, která byla ve vztahu k dětem zažitá a do výchovně vzdělávacího procesu a vzdělávacích programů začleněná již v předchozím období. Základem pro pochopení pojmu dopravní gramotnosti je podle Kikušové a Kožuchové (2005) akceptovat tezi, že jde o práci se symboly, které mají různý charakter (od piktogramů, jazykových kódů po jiné vizuální symboly). Právě orientace ve výše uvedených symbolech umožňuje samostatný, efektivní a hlavně bezpečný přesun z místa na místo.

Například výzkumem, který realizoval na konci 80. let a v první polovině 90.let 20.století v Austrálii R. Wickert (Wickert, R., 1989; Wickert, R. - Kevin, M. 1995), bylo dokázáno, že i nepřímé metody mohou relativně přesně určit dopravní gramotnost.

Respondenti v podstatě odpovídali na otázky, které souvisely s jejich frekvencí cestování, jejich samostatností na cestách, dorozumět se v cizojazyčném prostředí atd.

Na druhé straně kanadský nepřímý výzkum dopravní gramotnosti, který prováděli D. Neice a M. Adsell v roce 1991 nebyl tak přesný. Jako přesnější se ukázalo sebehodnocení dopravní gramotnosti. Bylo použito pětibodové škály, na které měli respondenti určit své cestovatelské dovednosti. Bohužel 72 % respondentů určilo své dovednosti jako slabé, i v testu gramotnosti dosáhli slabých výsledků.

Některými aspekty dopravní gramotnosti se zabýval i výzkum zahájený v roce 2002, na kterém spolupracovali sociologové, psychologové a pedagogové Velké Británie, Španělska, Německa, Rakouska a Slovenska. Ten mimo jiné zdůraznil význam dopravní gramotnosti, když konstatoval značný zájem mladých lidí o mobilitu v rámci evropských zemí, ale zároveň poukázal na slabé znalosti prostředí cizích států, ale i problematickou jazykovou vybavenost, kterou velká část respondentů zmiňovala jako mírný handicap. Zkušenosti s cestováním do zahraničí, tedy vlastně získávání nových kompetencí z oblasti dopravní gramotnosti přispívá podle Macháčka, L., Füsse, D a Boehnkeho, K. (2007) k prohlubování evropské identity, tedy k jednomu z propagovaných cílů Evropské unie.

METODIKA A CÍLE PRÁCE

Cílem tohoto článku je analyzovat problematiku dopravní gramotnosti v segmentu vysokoškolských studentů ve vybraných regionech České republiky. Ze získaných údajů pak provést porovnání, včetně návrhů ke zlepšení stávajícího stavu.

Práce se skládá z celkem 11 nahodile vybraných oblastí České republiky. K analýze bylo využito průzkumů provedených na segmentu vysokoškolských studentů, kteří v těchto oblastech žijí nebo studují. Výsledky jednotlivých částí jsou vzájemně porovnány a vyhodnocovány.

Aby mohla být území dostatečně analyzována, bylo třeba je zmapovat nejen z hlediska nabídky a poptávky po službách cestovního ruchu, ale také prozkoumat jejich současný stav v oblasti dopravy a dopravní výchovy.

Ve zkoumaných regionech byly zadány identické dotazníky s otevřenými i uzavřenými otázkami. Terénní šetření mělo vyvrátit – eventuálně potvrdit předem stanovené hypotézy o úrovni dopravní gramotnosti studentů VŠ. Dotazování bylo uskutečněno písemně.

V závěrečné části jsou předloženy návrhy na zdokonalení současného stavu, jejichž cílem je zlepšení dopravní gramotnosti, dopravních služeb, dopravní výchovy a celkového potencialu dopravy v daných regionech.

Dotazníkové šetření probíhalo v těchto oblastech:

Jihočeský kraj - Strakonicko, Písecko, Tábořsko, Českobudějovicko, Jindřichohradecko, Dačicko, Českokrumlovsko

Plzeňský kraj - Klatovsko, Sušicko

Vysočina - Havlíčkovobrodsko, Jihlavsko

Středočeský kraj - Příbramsko, Sedlčansko, Benešovsko

Praha

Pardubický kraj - Pardubicko

VÝSLEDKY

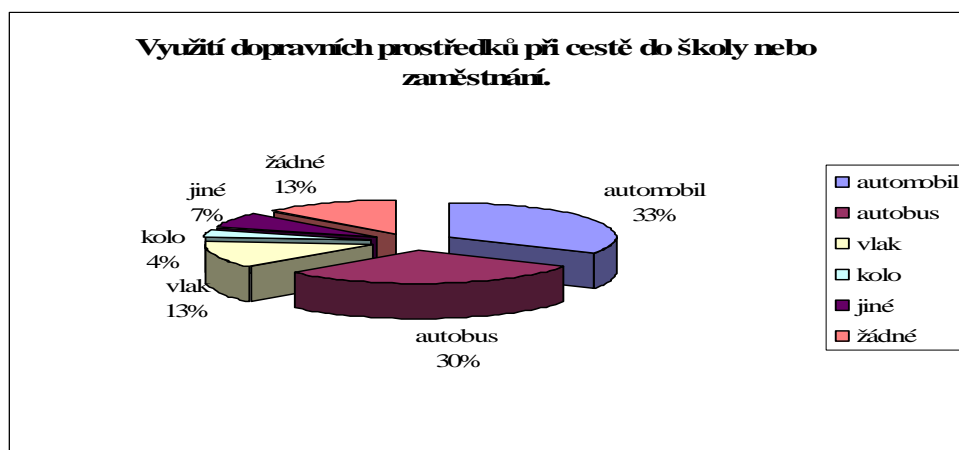
Jihočeský kraj

Písecko

Celý Písecký region je dopravně dostupný po silnicích, po železnici, částečně pak i za přispění dopravy letecké a lodní.

Z grafu 1 vyplývá, že téměř 2/3 dotazovaných používá při cestě do školy/zaměstnání automobil nebo autobus. Tyto způsoby dopravy jsou upřednostňovány i z důvodu rychlosti, kterou preferuje 43 % respondentů. Z dotazníkového šetření vyplývá, že dopravní prostředky využívá 45 % lidí každý den a 34 % několikrát týdně. Dotazovaní, kteří nepoužívají žádné dopravní prostředky (13 %) uvedli, že chodí pěšky z důvodu blízké vzdálenosti.

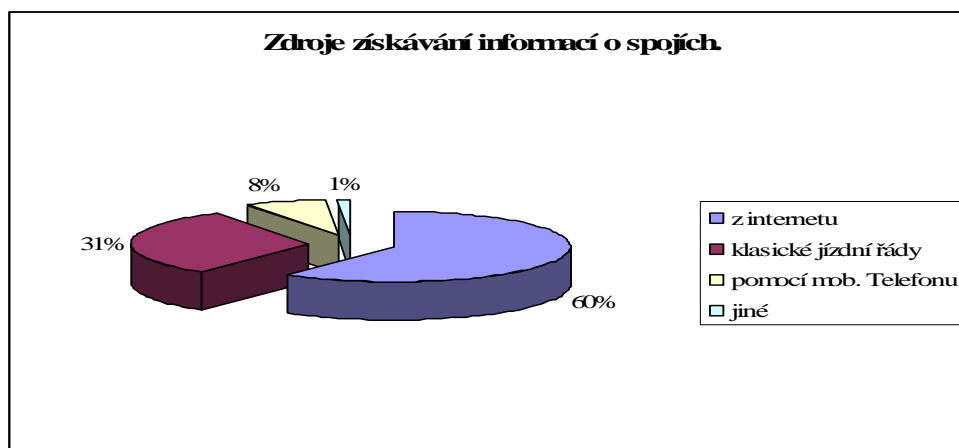
Graf 1 Využití dopravních prostředků při cestě do školy nebo zaměstnání.

Pramen: Vlastní výzkum

Prudký nárůst používání moderních technologií – zejména internetu je jednoznačně vidět v následujícím grafu.

Graf 2 Zdroje získávání informací o spojích.

Pramen: Vlastní výzkum

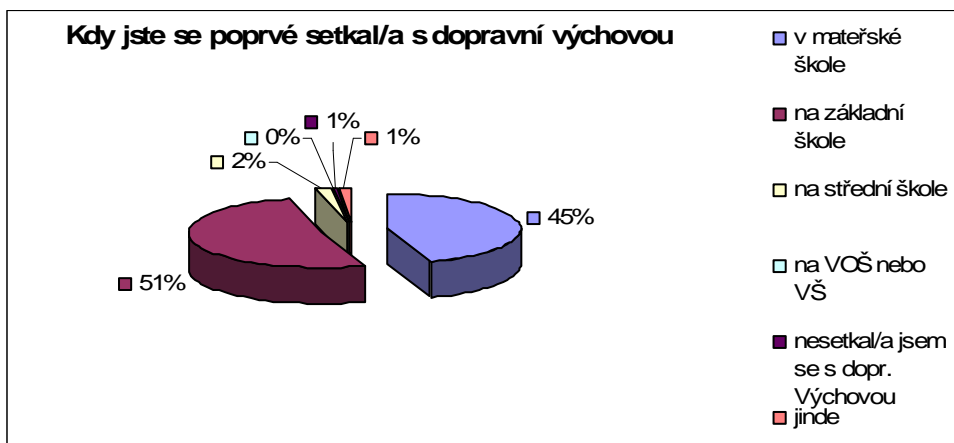
Výsledky z oblastí Českobudějovicka a Českokrumlovka

Český Krumlov - Systém MHD v Českém Krumlově je tvořen tak, aby: dokázal pokrýt síť linek celé město, zajistil dostatečnou četnost spojů odpovídající poptávce cestujících a nabídnul kvalitní spojení v požadovaných směrech.

České Budějovice jsou významnou dopravní křižovatkou. Nejvýznamnější pozemní komunikací je silnice 1. třídy číslo I/3 Mirošovice (napojení na dálnici D1) - Benešov - Votice - Tábor - Veselí nad Lužnicí - České Budějovice - Kaplice - Dolní Dvořiště. V budoucnu bude v tomto směru uvedena do provozu nová pozemní komunikace, vedená

částečně jako dálnice pod označením D3. První železniční trať v Českých Budějovicích byla zároveň vůbec nejstarší železnicí v kontinentální Evropě. Koněspřežná železnice do Lince byla v plném provozu od roku 1832. V současné době jsou České Budějovice velmi významnou železniční křižovatkou - vychází odtud pět tratí.

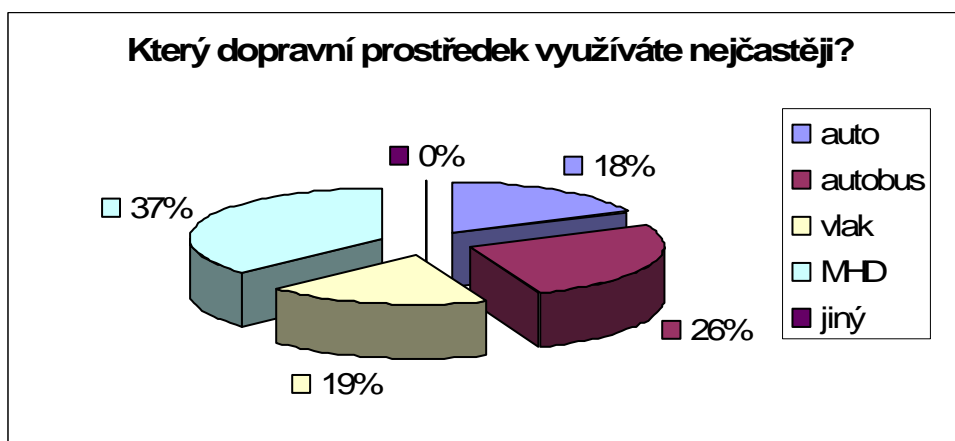
Graf 3 *Kdy jste se poprvé setkal/a s dopravní výchovou?*

Pramen: Vlastní výzkum

51 % dotázaných odpovědělo, že se setkala s dopravní výchovou na základní škole, 45 % odpovědělo, že v mateřské škole. 2 % respondentů se setkala s dopravní výchovou poprvé až na střední škole a po 1 % odpověděli respondenti, že se nesetkali vůbec s dopravní výchovou nebo jinde, především doma od rodičů.

Graf 4 *Který dopravní prostředek využíváte nejčastěji?*

Pramen: Vlastní výzkum

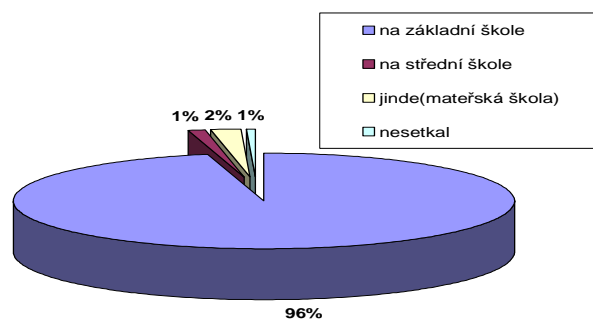
Jelikož se jedná o regiony Českokrumlovský a Českobudějovický, kde převažuje MHD, tak nejvíce dotazovaných, to je 37 %, právě odpovědělo, že nejčastěji využívá MHD. 26 % využívá autobus, 19 % vlak a 18 % osobní automobil. Zajímavé je, že nikdo z dotazovaných nevyužívá jízdní kolo.

Táborsko

Tábor leží na křižovatce významných silničních tras Praha - České Budějovice - Linec a Plzeň - Jihlava - Brno. Je poměrně důležitým dopravním uzlem, a právě proto by tudy v budoucnu měla vést také dálnice D3 a IV. železniční koridor. Tábor je také důležitou železniční křižovatkou, kromě trati 220 Praha – České Budějovice sem vedou i tratě 201 Tábor – Písek – Ražice, 224 Tábor – Horní Cerkev a 202 Tábor – Bechyně. Táborského regionu se také dotkne plánovaná výstavba IV. železničního koridoru.

Následující graf 5 znázorňuje, že 96 % z celkového počtu studentů se s dopravní výchovou setkali už na základní škole. 2 % studentů se setkali s dopravní výchovou ještě dříve, a to v mateřské škole.

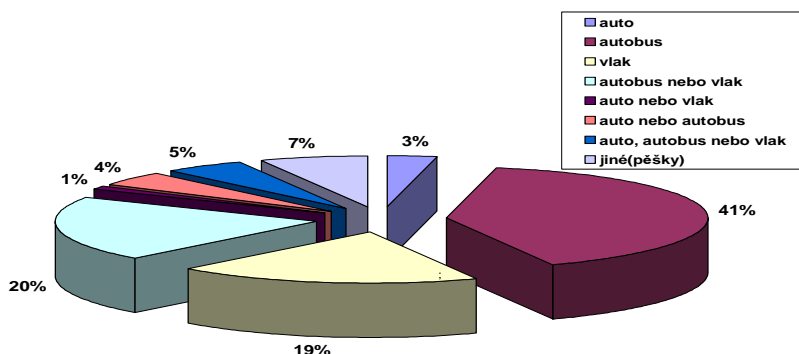
Graf 5 Kde jste se poprvé setkal s dopravní výchovou?

Pramen: Vlastní výzkum

Mezi nejčastěji využívané prostředky studentů patří autobusy, kterými cestuje do školy 41 % studentů. 20 % studentů jezdí do školy buď autobusem, nebo vlakem a 19 % studentů využívá při cestě do školy jen vlak (viz graf 6). Auto, autobus nebo vlak využívá 5 % studentů, 4 % studentů jezdí do školy autem nebo autobusem. 3 % studentů jezdí do školy autem a 1% střídá auto s vlakem. 7 % studentů chodí do školy pěšky.

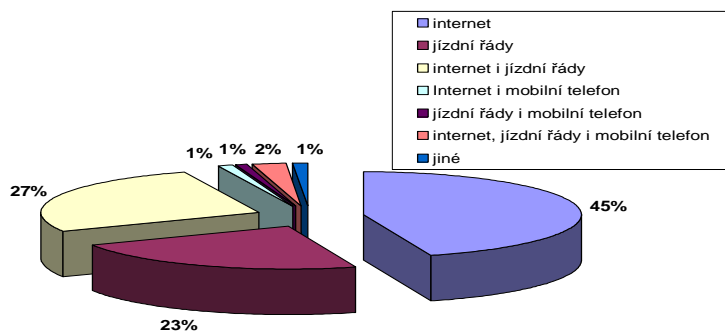
Graf 6 Které dopravní prostředky využíváte při cestě do školy?

Pramen: Vlastní výzkum

Graf 7 uvádí zdroje, z kterých studenti získávají informace o spojích. Mezi nejčastěji využívané zdroje patří internet, kterému dává přednost 45 % studentů. Jízdní řády i internet využívá 27 % studentů, zatímco 23 % studentů hledá informace o spojích jen v jízdních řádech. Internet, jízdní řády i mobilní telefon využívá 2 % studentů, internet a mobilní telefon volí při hledání informací 1 % studentů a také 1 % studentů využívá jízdní řády a mobilní telefon. Jiné zdroje než uvedené volí také 1 % studentů.

Graf 7 Odkud získáváte informace o spojích?

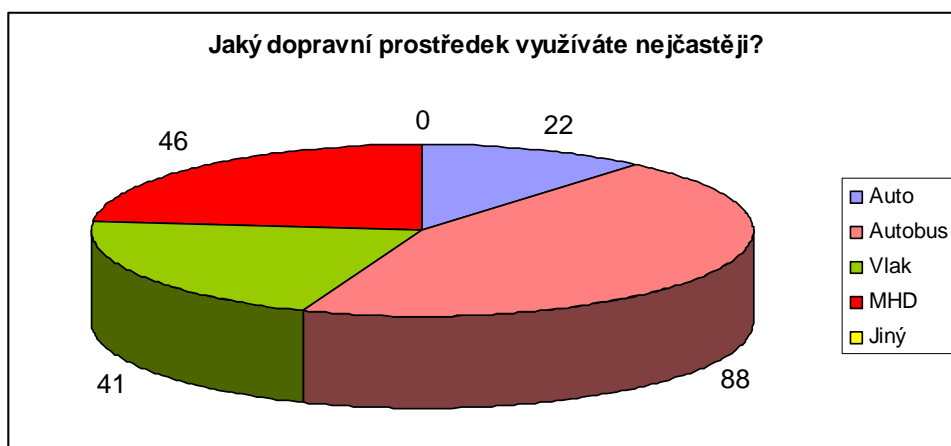
Pramen: Vlastní výzkum

Jindřichohradecko a Dačicko

Důležitou silnicí I. třídy, je silnice I/23 J. Hradec – Studená – Telč – Třebíč – Brno. Je doplňkovým tranzitním tahem vedle dálnice D1 z jižních Čech na Vysočinu a jižní Moravu. Železniční doprava-Dačickem prochází regionální trať č. 227 Kostelec u Jihlavy – Telč – Slavonice. Trať je ve Slavonicích ukončena, takže její význam pro regionální dopravu je minimální. Její význam se zvýší po plánovaném propojení do Dolního Rakouska ve směru Fratres – Waldkirchen. Doprava je organizována tak, aby byl zajištěn dovoz a odvoz žáků i pracujících do a z Jindřichova Hradce, a to jak od Horní Cerekve, tak od Veselí nad Lužnicí.

Autobusem se nejčastěji dopravuje 88 dotázaných (viz graf 8). MHD označilo 46 respondentů jako dopravní prostředek, kterým se dopravují nejčastěji. Vlákem se nejčastěji dopravuje 41 dotázaných. Auto jako svůj dopravní prostředek, využívá nejčastěji 22 respondentů.

Graf 8 Nejčastěji používané dopravní prostředky

Pramen: Vlastní výzkum

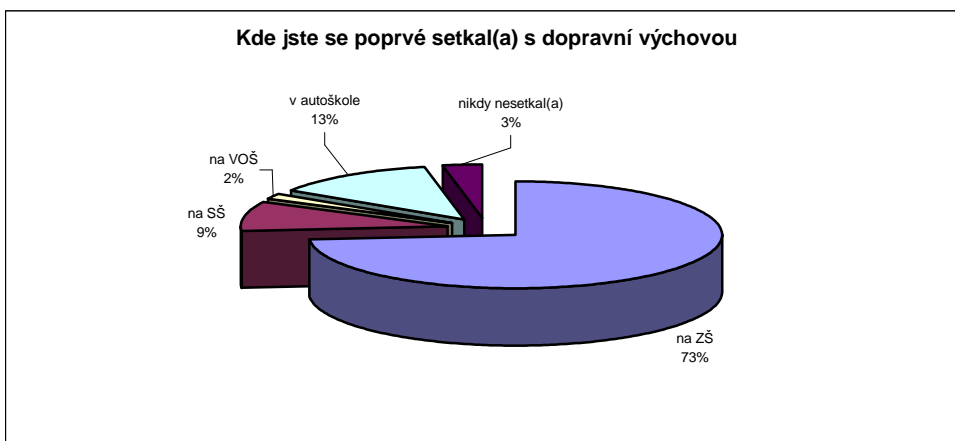
Středočeský kraj

Území kraje 11 014km² s velmi rozsáhlou silniční a železniční sítí. V kraji se nachází dálnice a rychlostní komunikace, které jsou ve vlastnictví státu.

Dále jsou to silnice II. a III. tříd ve vlastnictví kraje a v neposlední řadě jsou to místní komunikace ve vlastnictví měst a obcí. Poloha regionu významně ovlivňuje dopravní infrastrukturu a její další charakteristiky.

Úzká vazba s hlavním městem a hustá dopravní síť činí kraj z hlediska dopravy mimořádně významným. Určitou zajímavostí je, že v žádném městě Středočeského kraje není provozována elektrická městská doprava. Záměry se ale ve skutečnost neproměnily a tak se musí město nadále spokojit s autobusy. Své zastoupení zde má i vodní doprava.

Graf 9 Kde jste se poprvé setkal (a) s dopravní výchovou?

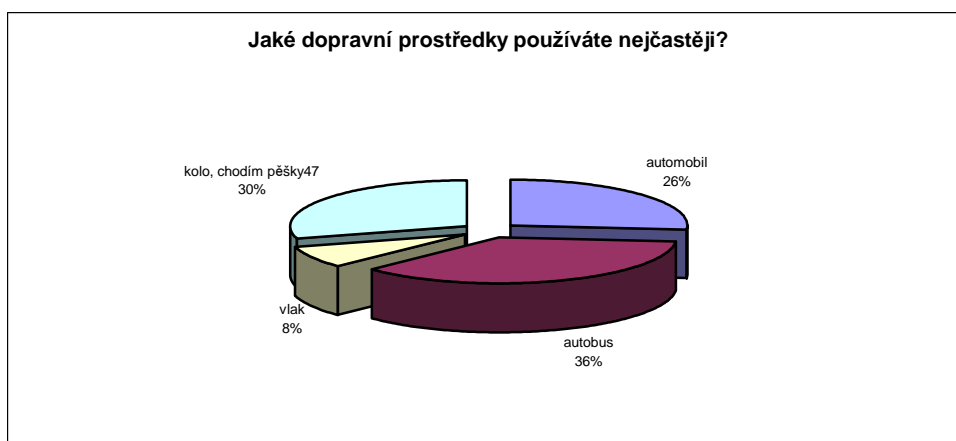

Pramen: Vlastní výzkum

Většina dotázaných se setkala s dopravní výchovou na základní škole. Problémem výuky na základních školách je skutečnost, že dopravní výchova není obsažena v osnovách výuky na 1. stupni. V tomto věku jsou děti nejvíce zranitelné a nedostatečně poučené o potencionálním nebezpečí, které na pozemních komunikacích existuje.

73% není dostačující výsledek. Základní školy by měly do svých harmonogramů zahrnout výuku dopravní výchovy. Tento záměr by se mohl uskutečnit na základě výuky nepovinných předmětů, či pouze jen jako zájmových kroužků.

Graf 10 Jaké dopravní prostředky používáte při cestě do školy/zaměstnání?

Pramen: Vlastní výzkum

Na základě výsledků, které znázorňuje graf 10, by se dalo říci, že dopravní prostředky jsou vytíženy rovnoměrně s výjimkou vlakové přepravy. Tato skutečnost je způsobena tím, že vlakové spojení není v některých specifických případech (obce s velice malým počtem obyvatel, špatné geomorfologické podmínky oblasti či nedostatek finančních prostředků ČD, které by byly potřeba na dotvoření kompaktní železniční sítě) dořešeno a tudíž dochází k neustálému zatěžování životního prostředí dopravou silniční.

Benešovsko a Vlašimsko

Benešov leží na hlavní silnici I/3 (E55), která je dnes vedena obchvatem po západní straně města, nicméně v těsné blízkosti zástavby. Z ní zde odbočují silnice do Vlašimi a Pelhřimova a opačným směrem do Týnce nad Sázavou a Kamenného Přívozu.

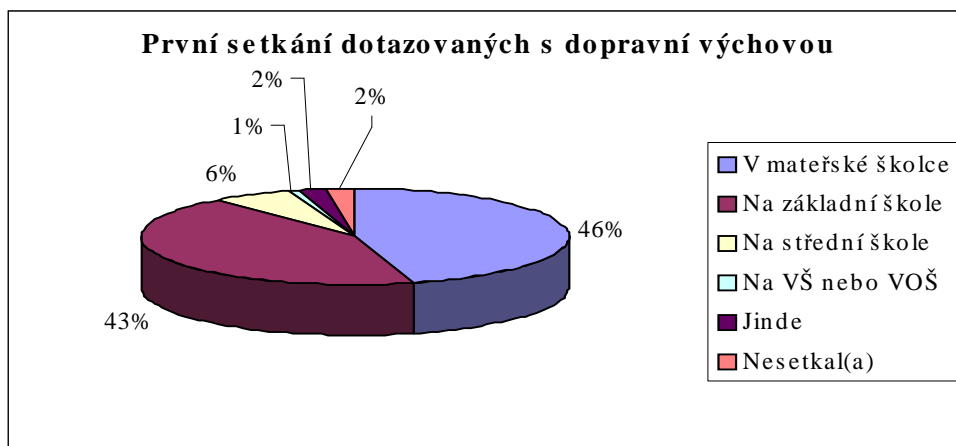
Železnice byla vybudována v sedmdesátých letech 19. století. Jedná se o elektrifikovanou dvoukolejnou trať č. 221 z Prahy, která dále pokračuje jednokolejně jako č. 220 do Tábora a Českých Budějovic. Z Benešova vychází místní trať č. 222 do Vlašimi a Trhového Štěpánova.

Vlašim dnes leží více izolovaně od hlavních komunikačních tras. Prochází jí silnice z Benešova do Pelhřimova, která je v současné době vedena po přeložce mimo centrální část města. Větší význam má ještě silnice směrem na Kutnou Horu, která Vlašim zároveň spojuje s nepřítis vzdálenou dálnicí D1.

Železnice byla vybudována ve Vlašimi v roce 1895, dnes je tato místní trať označena číslem 222 a končí v nedalekém Trhovém Štěpánově.

Ve Vlašimi má své sídlo a garáže ČSAD Benešov a.s., které je provozovatelem regionální i městské dopravy na Benešovsku a Vlašimsku. Klasické autobusové nádraží ve Vlašimi není. Na otázku kdy se poprvé dotazování setkali s dopravní výchovou, nejvíce a to 46 % dotazovaných odpovědělo v mateřské školce, ze 143 to je 65 dotazovaných. Na základní škole se poprvé s dopravní výchovou setkala 43 % dotazovaných. Nejméně dotazovaných, 2-6 % označilo poslední čtyři možnosti (viz graf 11).

Graf 11 První setkání dotazovaných s dopravní výchovou

Pramen: Vlastní výzkum

73 % dotazovaných nedělá problém vyhledat v jízdnicích jejich spoj, ze 143 tuto možnost zvolilo 105. Dotazovaných, kteří neumí vyhledat spoj v jízdnicích, bylo 38, tedy 27 %.

Graf 12 Dělá Vám problém vyhledat v jízdnicích Váš spoj?

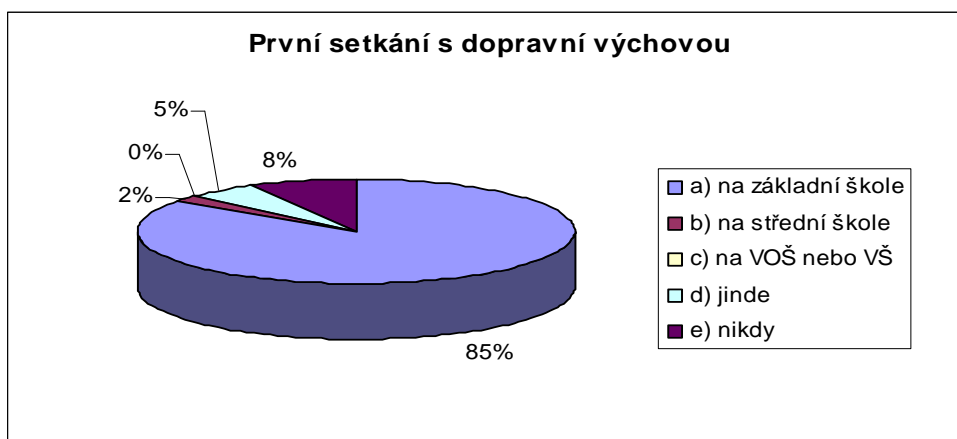
Pramen: Vlastní výzkum

Region jihozápadních Čech - Plzeň, Klatovy, Sušice, Strakonice

Dopravní výchova má ve zkoumaném regionu dobrou úroveň. Není sice samostatným předmětem v osnovách základních škol, ale je mnoho předmětů, v jejichž koncepcích jí je věnováno dost prostoru. Stále častěji konané besedy týkající se dopravní výchovy a pravidelné využívání dopravních hřišť pomáhají úroveň dopravní gramotnosti zvýšit.

Problémem však může být situování těchto besed a dopravních hřišť do větších center, kam se často děti z odlehlých koutů regionu nedostanou. Školy v těchto regionech by jistě uvítaly dotace od státu nebo krajských úřadů na financování dopravy do vybavených lokalit nebo přímo na vybudování vlastního zázemí.

Graf 13 První setkání s dopravní výchovou

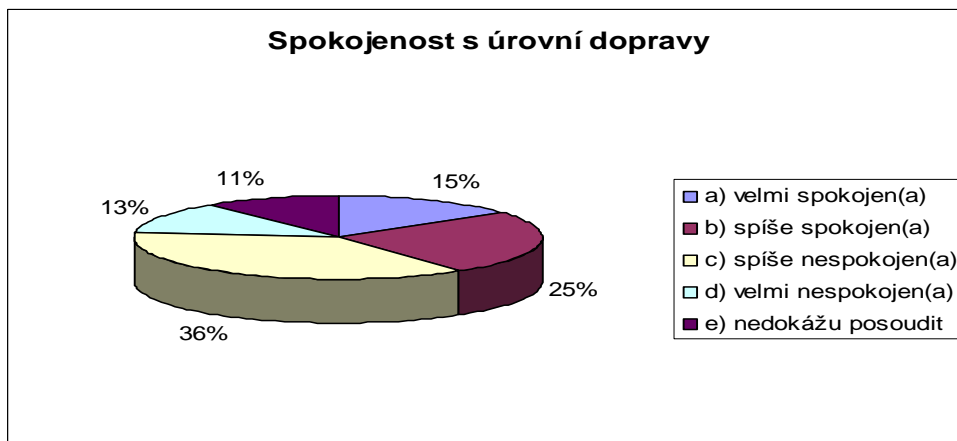

Pramen: Vlastní výzkum

Graf 13 zobrazuje srovnání, kdy se respondenti poprvé setkali s dopravní výchovou.

85 % dotazovaných, což je velmi slušný výsledek, odpovědělo, že první setkání proběhlo na základní škole. V tomto útlém věku jsou děti nejvíce roztěkané, a tudíž i zranitelné v dopravním prostředí. Vedení k dopravní výchově je proto velmi důležité. Nestačí jen občasné přednášky ze stran zainteresovaných institucí a jejich pracovníků. Alarmujícím výsledkem je 8 % dotazovaných, kteří se údajně s dopravní výchovou vůbec nesečkali.

Graf 14 Jak jste spokojeni s úrovní dopravní obslužnosti, dopravních prostředků a dopravních služeb ve vašem regionu?

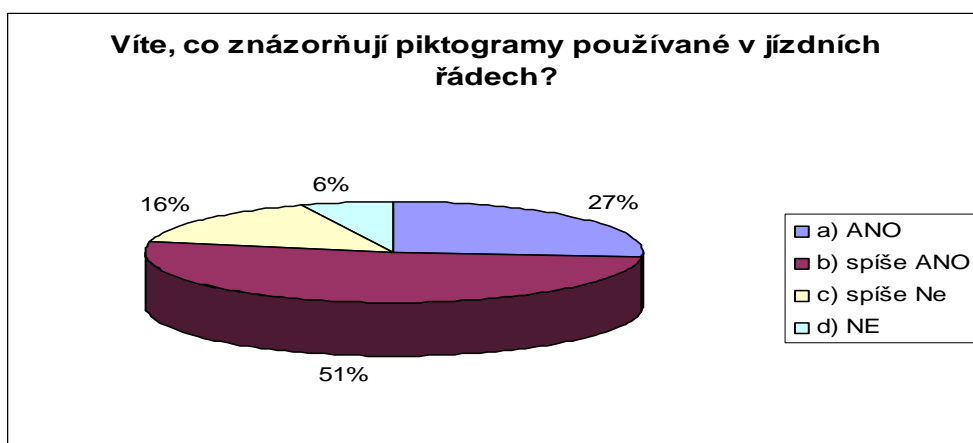

Pramen: Vlastní výzkum

Z grafu 14 vyplývá, že zhruba třetina respondentů je s úrovní dopravy spíše nespokojena a 13 % dokonce velmi nespokojena. Naopak 15 % jich shledává současnou situaci velmi uspokojující.

Z grafu 15 lze vyčíst, že převážná většina dotázaných má povědomí o významu jednotlivých piktogramů a jen 6 % vůbec neví, co tyto značky znamenají.

Graf 15 Víte, co znázorňují jednotlivé piktogramy používané v jízdních řádech?

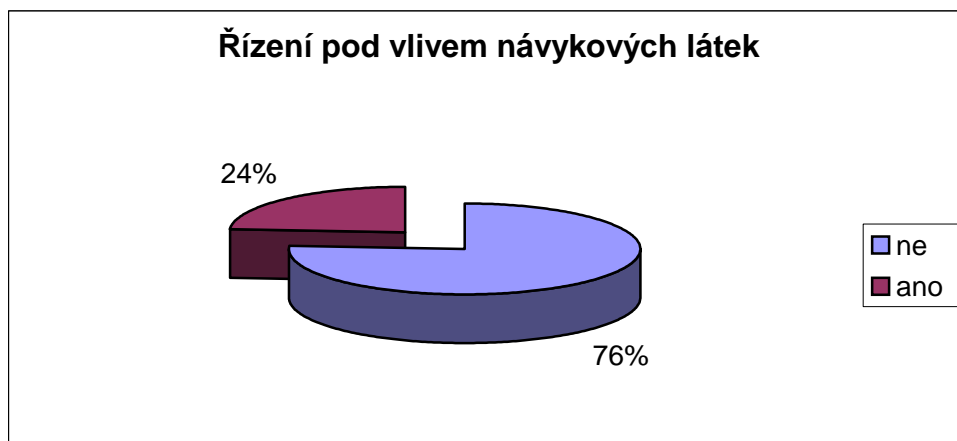

Pramen: Vlastní výzkum

Pardubický kraj

Nejvýznamnějším městem v kraji jsou Pardubice, které jsou zároveň důležitým dopravním uzlem. Po splavnění řeky Labe z Přelouče do Chvaletic budou druhým městem v republice, které má všechny čtyři druhy dopravy – leteckou, železniční, silniční i vodní.

Graf 16 Řízení pod vlivem návykových látek

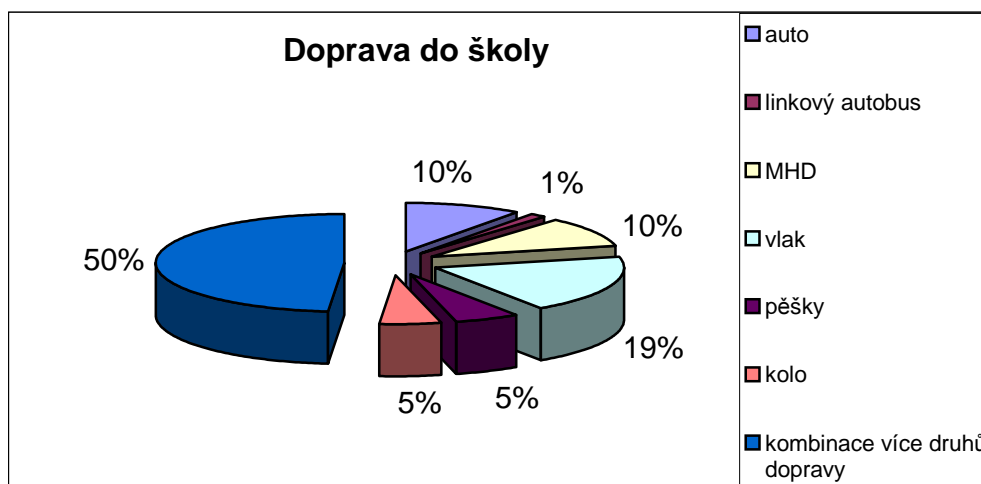

Pramen: Vlastní výzkum

V grafu 16 je vidět, kolik studentů riskuje nejen život svůj, ale mnohdy i dalších osob, požitím některé návykové látky a následnou jízdou za volantem. Tento krok je velmi lehkomyšlný, nezodpovědný a velmi zvyšuje možnost vzniku dopravní nehody. Tuto statistiku je třeba změnit tvrdšími postihy a především náležitou prevencí, která je v této oblasti nedostatečná.

Polovina studentů využívá pro svou dopravu do školy dva a více druhů dopravních prostředků. Velmi kladně je hodnocen počet procent uživatelů ekologických způsobů dopravy: téměř dvacet procent dotazovaných jezdí vlakem a shodně po pěti procentech studentů využívá kolo nebo chodí pěšky.

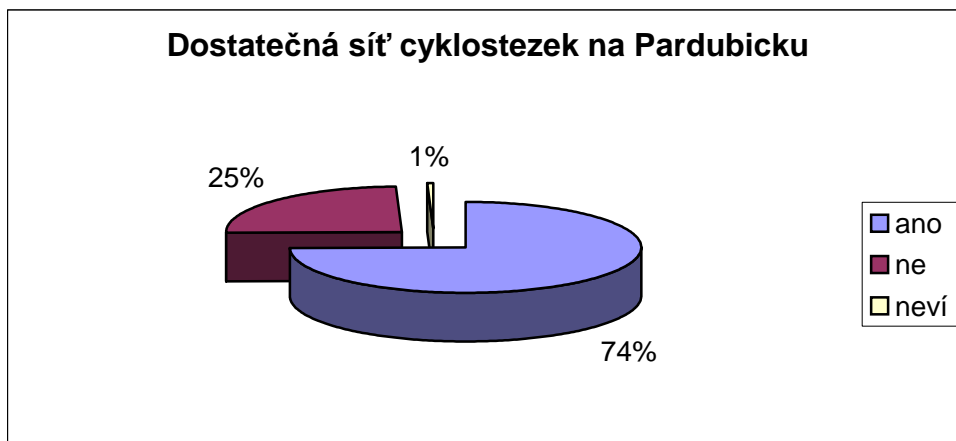
Graf 17 Doprava do školy

Pramen: Vlastní výzkum

Z grafu 18 vyplývá, že většina dotazovaných je se sítí cyklostezek na Pardubicku spokojena. U nespokojených převažovaly názory, že stezky chybí především mimo město Pardubice, zejména ve směru na Chrudim, Hradec Králové, podél řeky Labe na Kolín a do průmyslové zóny Černá za Bory. Další zajímavé nápady byly na vybudování stezky podél řeky Chrudimky, v centru města a v městském obvodu Polabiny a Trnová.

Graf 18 Hodnocení sítě cyklostezek na Pardubicku

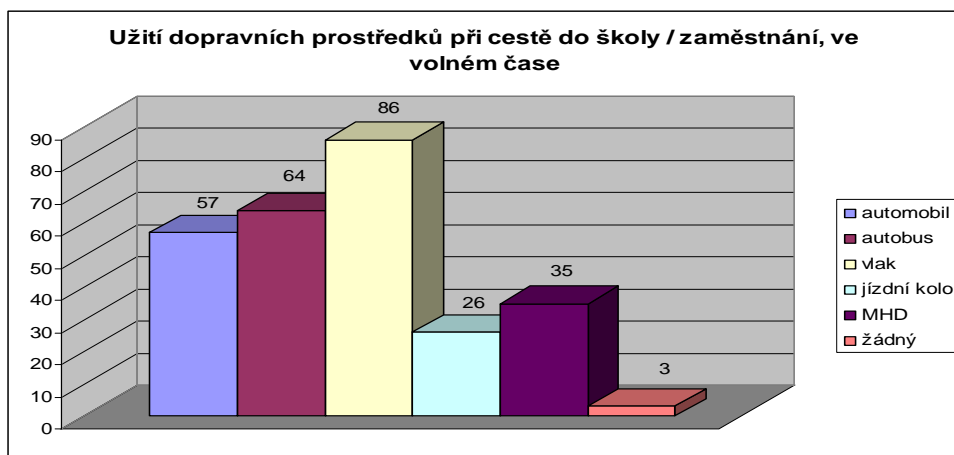
Pramen: Vlastní výzkum

Kraj Vysočina

Hustota silniční sítě je v pořádku, ale znepokojuje kvalita. Nejznámější je asi dálnice D1, která je nejstarší a nejdelší dálnicí na území Česka a po dostavbě bude propojovat Prahu, Brno a Ostravu. Za Ostravou bude na česko-polské hranici napojena na polskou dálnici A1, která bude pokračovat do Gdaňsku s odbočkou do Varšavy.

Význam železniční dopravy na Vysočině v příštích letech zcela jistě vzroste, neboť silniční síť a hlavně dálnice D1 je beznadějně přetížená. Přispět by k tomu v první řadě měla plánovaná výstavba jihlavské spojky mezi tratěmi do Brna a Veselí nad Lužnicí a elektrizace tratě z Jihlavy přes Třebíč do Brna.

Graf 19 Výběr z dopravních prostředků

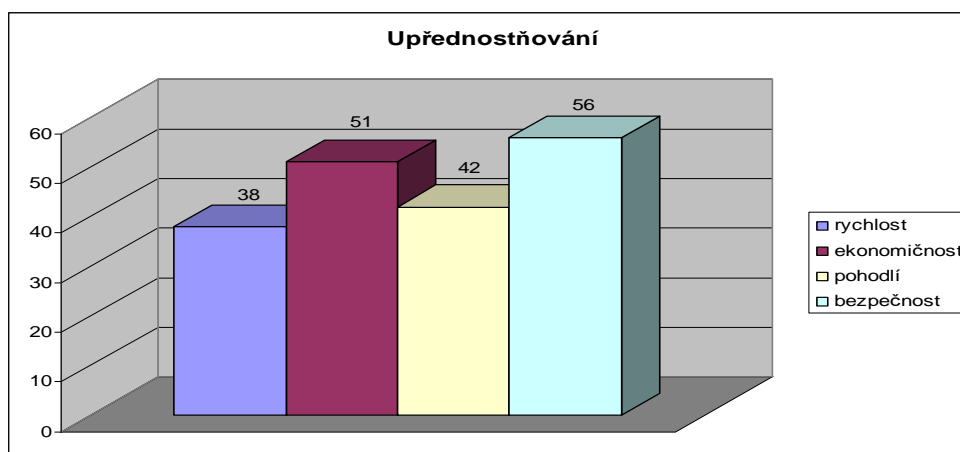

Pramen: Vlastní výzkum

Vlak si i nadále uhájil svojí pozici v oblíbenosti přepravy, 86 ze 100 ho využívá při cestě do školy, zaměstnání nebo ve volném čase (viz graf 19). Automobilová doprava pomalu, ale jistě dohání autobusovou. Studentů v automobilech jezdí více a cesta se jim pak vyplatí jak ekonomicky, tak i pohodlím a rychlostí. Studovat ve velkém městě s sebou nese i cesty městskou hromadnou dopravu, tu využívá 35 občanů, překvapila jistě malá úspěšnost jízdního kola, buď to znamená, že národ leniví, spíše však respondenti v této otázce potlačili cesty ve volném čase na úkor školy a zaměstnání.

Při otázce na pohnutky při výběru dopravního prostředku ekonomičnost trochu záhadně skončila až za bezpečností (viz graf 20), na druhou stranu, pokud respondenti dotazník vyplňovali poctivě, je třeba je pochválit, že myslí především na své zdraví a ostatní, tedy pohodlí, ekonomičnost a rychlost řadí až na další příčky. Dotazovaní měli na výběr z více možností a všechny kategorie se po vyhodnocení zdají pro studenty přibližně stejně důležité.

Graf 20 Kritéria výběru dopravního prostředku

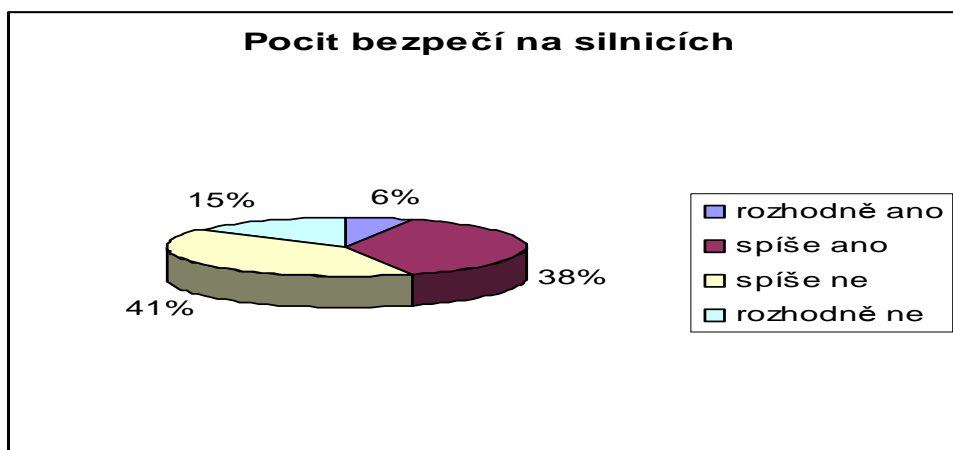
Pramen: Vlastní výzkum

Praha

System pražské integrované dopravy organizuje Regionální organizátor pražské integrované dopravy (ROPID), příspěvková organizace, zřízená hlavním městem Prahou. Do systému Pražské integrované dopravy je kromě hlavního města Prahy zapojena i řada mimopražských obcí, které přispívají (včetně Středočeského kraje) na provoz autobusových linek mimo území hlavního města. Provozovateli jsou Dopravní podnik hl. m. Prahy, a. s., který provozuje metro, tramvaje, lanovou dráhu a většinu autobusových linek, České dráhy, a. s., provozující železniční dopravu, a 14 dalších dopravců, podílejících se na provozování autobusových linek. Do systému integrované dopravy jsou zahrnuty také dva říční přívozy.

Dalšími službami poskytovanými v Praze jsou Taxislužby. Letecká doprava osobní i nákladní je v Praze provozována zejména na letišti Praha -Ruzyně. Ostatní tři letiště v pražském prostoru (Točná, Kbely, Odolena Voda) slouží většinou jiným, speciálním účelům. Osobní lodní doprava má charakter převážně rekreační.

Graf 21 Máte pocit bezpečí na silnicích (jako řidič, chodec, spolujezdec)?

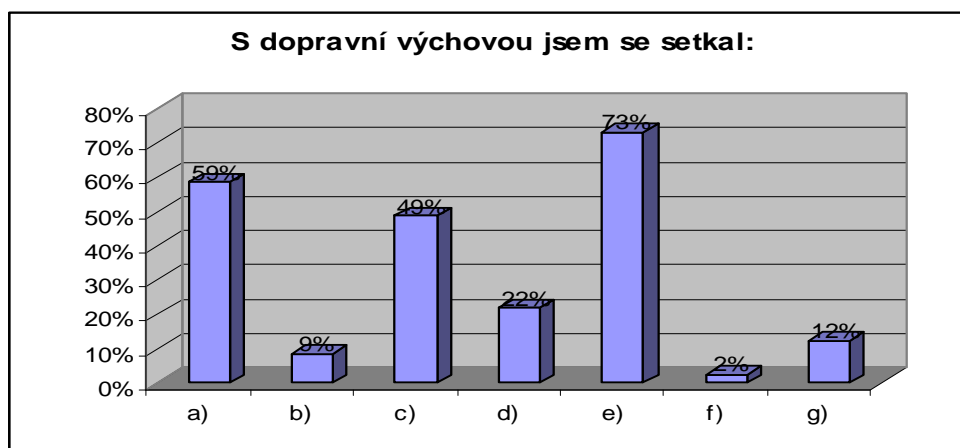

Pramen: Vlastní výzkum

V pořadí páté otázky uzavřeného charakteru, jejíž výsledky jsou znázorněny v grafu 21, jsme sledovali, jak se naši respondenti cítí být v bezpečí v bezprostřední blízkosti silničního provozu. Odpovědi se velmi různily, ale všeobecně lze říci, že se dotazovaní v mnoha případech bezpečně necítí, 41 % dotazovaných se spíše necítí bezpečně a celých 15 % dotazovaných se na silnicích rozhodně bezpečně necítí. Malinko optimističtěji se tváří 38% dotazovaných a 6 % se cítí naprosto bezpečně.

Z grafu 22 jasně vyplývá, že respondenti přišli s dopravní výchovou do styku v 73 % získáním řidičského oprávnění, 59% respondentů se s dopravní výchovou setkali v rodině a 49 % respondentů na základní škole. Můžeme však sledovat, že jsou zde dost velké prostory pro zlepšení přítomnosti dopravní výchovy především u mateřských a středních škol, které dosahovaly velmi nízkých hodnot.

Graf 22 Kde jste se setkal/a s dopravní výchovou

Pramen: Vlastní výzkum

DISKUSE

Samozřejmostí je rozdílný charakter jednotlivých regionů. Pro názorné porovnání mohli být tedy využity jen části dotazníkových šetření, protože celkové pokrytí výsledků v rozsahu a rámci této práce nebylo možné. Po porovnání analýz z jednotlivých regionů byly zjištěny dosti rozdílné odpovědi na mnoho otázek.

Šetření bylo právě cíleno na studenty vysokých škol, neboť se u nich předpokládá vysoká úroveň dopravní gramotnosti. Nicméně je třeba konstatovat, že ne vždy podle šetření tomu tak je. Jako dopravní prostředek při cestě do školy většina respondentů uvedla automobil, na druhém místě to pak byl autobus, hojně je v některých regionech využívána MHD. Nejvíce své vědomosti o dopravě a dopravní výchově denně uplatňují studenti, kteří využívají automobil, což je jasné ze stá husího silničního provozu.

S rozvojem internetu stoupá i nárůst těch studentů, kteří právě pomocí tohoto média vyhledávají spoje potřebné k přepravě do školy. Zde je i důležité, aby se uměli orientovat v piktogramech, což v šetření ne všichni potvrdili.

Většina dotazovaných se odvolávala na své dobré znalosti dopravní výchovy právě z předškolního vzdělávání v mateřské škole. Na tyto základy pak navázali v základní škole, nicméně na středním stupni vzdělání vidí značný nedostatek v rozvoji dopravní výchovy.

Určitě by bylo v budoucnu provést další šetření u mladých lidí, kteří nestudují na vysokých školách, tady se obávám větších disparit. Zajímavé by nepochybně bylo i šetření na vysokých školách podle zaměření. Výše uvedené šetření bylo víceméně pilotním a mělo naznačit nějaký stav.

V České republice by problematice dopravní gramotnosti mělo být věnováno více pozornosti a dopravní gramotnost by měla být jasně vymezena ve vztahu k dopravní výchově, neboť právě dopravní výchova je její součástí.

Například na Slovensku jasně vymezuje dopravní výchovu a dopravní gramotnost Kikušová a Kožuchová (2004, 2005). Jejich výzkum je víceméně směřován na děti v mateřských školách a na 1. stupni ZŠ, chybí pokračování výzkumu v dalších stupních vzdělávání. Rovněž se nikdo více nezabývá aplikací znalosti a v postatě i kompetencí do cestovního ruchu.

Výzkumy gramotnosti se zabýval u nás profesor Matějů (1998), nicméně on chápe dopravní gramotnost jako součást funkční gramotnosti nebo též kulturní gramotností – jeho výzkum je možné využít z hlediska metodiky.

Doprava je neodmyslitelně jedním ze základních stavebních kamenů národního hospodářství. V současnosti je nepostradatelným prvkem moderní společnosti. Díky ní mohou lidé podnikat cesty do zaměstnání, škol, ale také za pouhým poznáním a rozvíjením znalostí a zkušeností, které cestování a cestovní ruch přináší. Dopravní služby se neustále rozvíjí a poskytují cestujícím rozmanitější možnosti, které dnešní společnost samozřejmě vyžaduje.

Dobrá úroveň dopravní gramotnosti je základem pro kvalitní organizovanou přepravu jedinců i skupin. Znalost piktogramů, dopravních služeb a dopravního systému jako celku zaručuje plnohodnotné využití dopravy a možností s ní spojených. Ve spojení s cestovním ruchem by lepší znalost dopravy a dopravní výchovy mohla přinést účelnější využívání dopravních služeb v cestovním ruchu.

ZÁVĚR

Dopravní výchova v České republice stále ještě nedosahuje takových výsledků, jakých se očekává. Svědčí o tom zejména nepříznivá statistika dopravní nehodovosti. Tuto situaci by mohlo zlepšit zavedení povinného předmětu „dopravní výchova“ v rámci výuky na 1. a 2. stupni základních škol. Žáci by byli připravováni odborníky z praxe na vstup do silničního provozu. Výuka dopravní výchovy by se mohla také rozšířit na střední školy, kde by se vyučovala formou přednášek, kurzů, seminářů a praktických cvičení.

Významným krokem ke zlepšení stávajícího stavu by bylo zavedení dopravní výchovy jako povinného předmětu na ZŠ a jeho propojení s praktickými cvičeními a animací dopravních situací. Větší pozornost by měla být věnována dopravní gramotnosti a příprava žáků na

samostatnou orientaci v neznámém terénu pomocí porozumění piktogramů a orientace v rezervačních systémech a jízdních řádech – to vše pochopitelně souvisí s mobilitou.

Na SŠ v rámci prevence v dopravě by bylo vhodné zavést povinné semináře, kurzy a přednášky – hlavně těm studentům, kteří se rozhodnou neabsolvovat autoškolu. Určitě by nebylo na škodu zavedení i nepovinného předmětu.

Na VŠ by každé semestru měly proběhnout školení k dopravní problematice – zde je možné takové kurzy realizovat v rámci celoživotního učení. Neustále by měla být sledována zpětná vazba v návaznosti na dopravní gramotnost.

LITERATURA

KIKUŠOVÁ, S. *Rozvíjanie klúčových kompetencií dieťaťa v kontexte edukačných podmienok dnešných materských škôl*. In: Predškolská výchova, roč. LVIII, 2003/2004, č. 1, s. 1-4. ISSN 0032-7220

KOŽUCHOVÁ, M., KIKUŠOVÁ, S. *Možnosti rozvoja dopravnej gramotnosti v kurikule technického vzdelávania*. Bratislava: <http://uk.science.upjs.sk/@franhoch/didnatech-2005/>, 2005

MACHÁČEK, L. – FUSS, D. – BOEHNKE, K. *Jazykové kompetencie mladých ľudí: európske komparatívne inšpirácie*. In: Mládež a spoločnosť = Youth and Society : slovenský časopis pre štátnu politiku a výskum mládeže. ISSN 1335-1109. - Roč. XIII, č. 1 (2007), s. 19-29.

MATĚJŮ, P. *Funkční gramotnost dospělých*. Národní zpráva z projektu SIALS.Praha, AV 1998

WICKERT, R. *No single measure*. Canberra, Australia: The Commonwealth Department of Employment, Education and Training.1989

WICKERT, R. – KEVIN, M. *No single measure: The final report*. Commonwealth Department of Employment, Education and Training, Canberra 1995.

EXTENDED ABSTRACT

A relatively new notion of “transport literacy” emerged in the focus of both teaching professionals and researchers. This phenomenon gained in importance as transport has more widely developed and become such a necessary part and a major driving force in our lives. The transport literacy represents an integral part of the everyday life of people who benefit in the using of the transport.

The notion of transport literacy comprises, among others, knowledge and understanding of symbols having various characters: it could be e.g. pictograms, language codes or visual symbols. This knowledge allows people to effectuate a self-independent, safe and efficient transport from one place to another. A transport literate person is one who understands these

symbols; manages to transport himself from one place to another by interpreting these symbols and is able to adapt in an existing social environment.

Transport literacy represents an important aspect for travel and tourism participants, as public transport is even more important for travellers and tourists who come to discover new countries, regions and towns or undertake travel as part of their business tasks.

The aim of this article is to analyze problems of transport literacy in the segment of university students in chosen regions of the Czech Republic. 11 districts within 6 regions of the Czech Republic were selected and surveys were undertaken with students who were living or studying in these districts. A questionnaire survey was applied using both open-ended and close-ended questions.

Respondents demonstrated quite a good knowledge resulting from the transport education within the pre-school education and in grammar school. This was, however, focused on the basic road traffic rules. The students' knowledge of pictograms and symbols, i.e. capacity to orientate themselves, e.g. in public transport time tables (bus, trains and planes), is lower.

In the authors' opinion the transport education does not attain the expected results. The solution would seem to be two-fold: an obligatory course of transport education in grammar schools and an enlargement of the content of such courses. Transport education should be related to practical exercise and animation of concrete situations. Greater attention should be paid to the orientation of pupils and students in both known and unknown environments in understanding pictograms; having the ability to use reservation systems and in finding an appropriate transport connection in time tables.

It would also be worthwhile to organize lectures and short courses in order to expand transport literacy in high schools.

POST-COMMUNIST COUNTRY BRANDING: THE CASE OF POLAND

Joanna Hernik, Ph.D., Assistant Professor of Marketing
West Pomeranian Technological University in Szczecin,
Centre for Marketing at Faculty of Economics
Address: Zolnierska Str. 47, 71-210 Szczecin, Poland
Tel.: +48 91 449 6908
E-mail: joanna.hernik@zut.edu.pl

Dana-Nicoleta Lascu, Ph.D., Professor of Marketing
Chair, Department of Marketing
Robins School of Business, University of Richmond
Address: One Gateway Road, Richmond, VA 23173 USA
Tel.: 804 289-8586
E-mail: dlascu@richmond.edu

Joanna Hernik is an academic lecturer with practical experience. She is now working as a professor assistant at Centre for Marketing of West Pomeranian Technological University in Szczecin (Poland). She has published papers connected with marketing of nonprofits, management, the development of rural areas, NGO's activity and law determinants, as well as works on public relations. Presently, she is conducting research into the role of non-governmental organizations in the improvement of different aspects of economic and public life, and NGO management and regulation.

Dana-Nicoleta Lascu is Professor of Marketing at the Robins School of Business, at the University of Richmond. Her research, in the area of emerging market strategy, has been published various journals such as: *International Marketing Review*, *International Business Review*, *European Journal of Marketing*, *Journal of Euromarketing*, *Journal of International Consumer Marketing*, *Multinational Business Review*, and in the *Journal of Business Ethics*.

POST-COMMUNIST COUNTRY BRANDING: THE CASE OF POLAND

Abstract

Keywords – Country branding, Emerging markets, Branding strategy, Poland.

Purpose – The purpose of this article is to address the challenges of creating a coherent country branding strategy for Poland, a large emerging market in Central Europe that has emerged two decades ago from communist rule, and now is actively competing in the world market. The article offers a historical perspective of country branding in the region and it describes the efforts used in creating a Polish country brand. It also discusses the challenges encountered in creating a positive Polish country image and it concludes with recommendations to marketing academics and managers regarding strategies that can be used to create a unified, coherent brand in the emerging market of Poland.

Design/methodology/approach – This conceptual paper evaluates strategies for developing country image for Poland, and offers suggestions for creating a unified country brand. It examines strategies for country-brand building in Poland and in Central and Eastern European countries and offers insights into possibilities for brand development given internal and external market specifics.

Findings – The study found that Polish government bodies, industry groups, and businesses have adopted aggressive programs to develop a positive country image, and to create a country brand. However, the strategies used do not appear to be coordinated, resulting in a substantial duplication of efforts and failing to create a coherent country-branding strategy.

Originality/value – This paper offers a balanced perspective on country-brand development efforts in Poland, and it uses insights from successful branding strategies of countries with emerging markets to identify a coherent strategy for Polish country-brand building.

INTRODUCTION

There is a large body of research on product/service country of origin and brand equity, respectively; however, literature combining these two streams of research is only now beginning to gain ground (Zeugner-Ross, Diamantopoulos, and Montesinos, 2008), despite the fact that researchers and practitioners alike need to understand the sources of the equity of their country brands in an international context so that they can manage them effectively (Pappu, Quester, and Cooksey, 2006).

In Central and Eastern Europe (CEE), country branding as a coherent and coordinated strategy is only in its infancy, despite the extensive and coordinated efforts at country promotion by the former communist governments. However, economic development challenges in the CEE – as elsewhere in the world – have gone beyond public policy, as the new economic order has transformed economic development into a market challenge as well; as such, these countries must be equally apt at managing and controlling their branding in order to attract tourists, factories, companies, talent, and to find markets for their exports – in effect, they must adopt strategic marketing management tools and conscious country branding (Kotler and Gertner, 2002) in order to effectively compete for investors, tourists, and consumers.

This article addresses the challenges of creating a coherent country branding strategy for Poland, a large emerging market in Central Europe that has emerged two decades ago from communist rule, and now is actively competing in the world market. The next section offers insights into what might constitute successful country branding, and the section following offers a historical perspective of country branding in Central and Eastern Europe. Subsequently, the article describes the efforts used in creating a Polish country brand, followed by a discussion of the challenges encountered in the process of creating a positive country image. Finally, conclusions and recommendations are offered to marketing academics and managers about strategies that can be used to create a unified, coherent brand in the emerging market of Poland.

Importance of Country Branding

Marketers and consumers alike make use of country associations: marketers use country associations to differentiate their brands and consumers use country associations to reduce perceived risk and assess the social acceptability of their purchases (Papadopoulos and Heslop 2002). If properly conceived and managed, country branding can create positive

perceptions of a country, its economic and political climate, and of its tourist attractions, it can fuel its outbound and inbound investment, it can change the country's reputation, and reinforce feelings of pride for its citizens.

However, to date, research has revealed little useful information on strategies for creating successful country branding. Much like a product's brand name, a country brand has a multifaceted dimensionality, carrying factual and affective information. Unlike product branding, country branding is performed in an even more volatile environment, with many uncontrollable influences, where a coordination among different parties involved in country branding is often impossible. And, as in product branding, competition is fierce: investors are courted by various countries self-branded as a choice destination for investment or tourism, manipulating marketing mix elements to promote themselves to buyers, investors, and tourists (Papadopoulos and Heslop, 2002). Papadopoulos and Heslop (2002) found that tourism marketing uses mass-marketing – media advertising – by government and industry associations, with the country brand presented, in most cases, in a well-coordinated, consistent manner, whereas, in the case of exports, marketing is left to the individual exporters, with government and industry groups limiting their efforts to intermediary functions such as sponsorship of trade fairs and country weeks, creating a less consistent and coordinated image. On the other hand, for investment, promotion is performed by the government, industry groups, and by businesses in the form of personal selling, rather than mass marketing. Regardless of the purpose or type of promotion, it is essential that a unitary country image be built around a carefully conceived central theme to express a country brand personality attractive to target markets (Papadopoulos and Heslop 2002).

Central and Eastern European countries are currently engaging in extensive efforts to change their image abroad. In spite of economies ravaged by economic and political crises, and of the enormous challenges involved in the transition to a market economy, the countries of the CEE are investing heavily in creating a resonant and positive image abroad. However, on the most part, these efforts do not appear to converge to the unitary image that is required in the process of creating a consistent country brand (Szondi, 2007a). The next section offers a historical overview of country branding efforts in the countries of the CEE.

Country Branding in Central and Eastern Europe: Historical Perspectives

The countries of Central and Eastern Europe engaged extensively in country branding, long before this term was coined – and long before countries in this region proceeded on the path of transition to a market economy. Before 1989, in most countries in the CEE, the Central

Committee of the Communist Party spearheaded the effort of creating a positive country image, actively engaging national (e.g., the Ministry of Tourism and the Ministry of Foreign Trade) and regional/local government organizations in the effort. Whirlwind tours for foreign government officials, youth organization representatives, and corporate heads carefully showcased competent labor in immaculate and productive factories and sanitized agricultural production cooperatives processing goods for exports, with careful routing that involved time in spas in picturesque destinations that offered rejuvenation therapies by enthusiastic and overqualified service providers. At minimum, these efforts created successful destination brands for many of the countries. However, it is possible that they may have sown the seeds of a more comprehensive form of country branding, one that involved the systematic promotion of economic, commercial, and political interests with the purpose, at that time, to fuel inbound investment.

After the fall of communism, country image was no longer centrally managed, under the direction of a central government body. During the early years of transition, in the 1990s, national tourism organizations were among the first to take on country-image management in the CEE countries. In the late 1990s, image management became institutionalized and acquired a more strategic focus leading to a coordinated approach which would result in country brands. At this time, special governmental organizations were set up to research and evaluate existing country images in the different countries and to develop communication strategies that would effectively promote the countries abroad and coordinate campaigns and branding initiatives (Szondi, 2007b).

Examples of such organizations were the Country Image Center, set up by the Hungarian government to develop a concept for the new image of the country and to build this new image both inside and outside the country (Szondi, 2007a; 2007b), and the Latvian Institute, established in 1998, to help the world community better understand Latvia by providing essential and useful information on all aspects of Latvia's history, culture and society (Szondi, 2007b). In more recent examples, in 2004, Ogilvy & Mather created a country branding campaign for Romania, which cost \$1.7 million, with the theme “Romania, simply surprising.” This campaign was replaced in 2009 with a new campaign, entitled “Romania Land of Choice,” created by ADDV Euro RSCG as a result of collaboration between the country’s Ministry of Tourism, and BRD Societe Generale. The campaign, created after research showed that Romania had serious image deficits, had at its forefront three sports legends – gymnast Nadia Comaneci, soccer player Gheorghe Hagi, and tennis player Ilie

Nastase. The campaign promoted cultural tourism, eco-tourism, agro-tourism, the seaside, Bucharest, and Sibiu (Haraga, 2009).

Country branding in Central and Eastern Europe is used to help the countries effectively compete for investors, tourists, and consumers, but it also serves particular functions that are specific to the region. Among these functions are those that distance the countries from their communist past and bring them closer to high-income countries in the West. Specifically, key functions of country branding in the CEE are to distance the country from its communist political and economic system; to change the negative stereotypes of the countries, especially in the cases where they maintained a pro-communist leadership after the fall of communism; to position the country as an eligible member of the new economic system; to position the country as a center of regional influence and as a leader in the process of transition; and to facilitate redefining and reconstructing national identities during transition (Szondi, 2007b).

Another trait of the transition economies of the CEE is that country branding is often used or perceived as being used in promoting the party in power. As a consequence, a change of regime will often result in the new government terminating the program in place and a lack of continuity in the country's promotional efforts. Among examples of institutions that have been closed as a result of the change of government are the Hungarian Country Image Center, terminated after the elections of 2002 (Szondi, 2007a) and the Poland Promotion Committee, discontinued as a result of the parliamentary elections of 2005, but the restored, in 2009 (*Regulation of Prime Minister of Poland*, June 8, 2009).

The Brand of Poland: Efforts in Country Branding

In Poland, recent crises and political instability have set back the efforts to create an effective country image. Strategies used in recent years lacked appropriate coordination: redundant work performed by various governmental agencies, micro- rather than macro-level targeting, and the use of image stereotypes rather than creating novel positioning strategies that play upon the country's strengths have all led to a failure to create a coherent country branding strategy. Among examples of unsuccessful strategies were programs initiated in 2000 by the Ministry of Foreign Affairs (Szondi, 2007b).

More recently, during the period of ascension to the European Union, in 2004, Poland embarked on concerted efforts create an integrated country image. The Prime Minister first created the Poland Promotion Committee in 2004, which was advisory in nature, with expenditures of over \$41 million annually; the committee was discontinued, as previously

mentioned, as a result of the parliamentary elections of 2005, but the committee was later restored, in 2009 (*Regulation of Prime Minister of Poland*, June 8, 2009).

The Institute of Polish Brand was created in 2004 to build the national brand of Poland (Szondi 2007b). This was followed by other unsuccessful attempts at a coherent branding effort: in 2004, there were efforts to establish a Polish agency responsible for promoting the economy, in 2006, a Polish Agency for Trade and Investments was in the works, and in 2009, there are new calls to create an agency aimed at promoting exports, supported by Business Center Club experts (*Opinion of Business Center Club*, February 12, 2009).

Table 1 offers an overview of the different bodies that have some responsibility with regard to the creation of the Poland brand, as identified by this research study. Of these, the Ministry of Foreign Affairs retains the primary responsibility for creating a national Poland brand, coordinating related tasks with other departments and governmental bodies, as well as with trade organizations. Polish embassies abroad are examples of such bodies and they have departments that address promotion, trade, and investment. Among their tasks are: to promote the Polish economy, Polish products, and companies; to set up information desks at fairs and exhibitions; to organize seminars and conferences; and to help in establishing trade contacts and co-organization of economic mission to and from Poland. Interestingly, the Ministry oversees the Internet portal www.polska.gov.pl/www.poland.gov.pl, which offers information on tourism, culture, science, business and investments in Poland, in five languages. The site has over 1,300,000 visitors per year (www.polska.gov.pl). It should be mentioned, however, that the main focus of the MFA is to promote Polish culture abroad; thus, the Ministry does not oversee and coordinate all aspects of creating a nation brand.

Table 1. Organizations Participating in Promoting Poland Abroad

Initiator of activities	Name
Government agencies	Ministry of Foreign Affairs
	Ministry of Sport and Tourism
	Ministry of Economy
	Ministry of Agriculture and Rural Development
	Ministry of Culture and National Heritage
	Ministry of National Education
	The Polish Information and Foreign Investment Agency
	Polish Tourist Organization
	The Adam Mickiewicz Institute
	Polish Agency for Enterprise Development
Trade organizations	Polish Chamber Of Tourism
	National Chamber of Commerce
	Chamber for Promotion of International Trade
Other	Institute of Polish Brand
	Polish Promotion Emblem Foundation

Source: Own study.

The Ministry of Sport and Tourism and the Polish Tourist Organization (PTO) are responsible for promoting tourism. The Ministry of Sport and Tourism promotes Poland by organizing international sports events, as well as subsidizing Polish delegations and youth rallies. The Polish Tourist Organization arranges information desks about Poland and supports companies operating in the tourist sector by sharing the costs of participation in trade events. For example, in 2009, the PTO organized Polish representation at 37 international events and contributed between 15 to 30% of incurred costs (see Table 2).

Table 2. Level of PTO Contributions to Selected Fairs and Exhibitions in 2009

	Area	Place	PTO Financing [%]	
			2009	2010
1.	North America	Miami, Las Vegas	0	15
2.	Asia	Shanghai, Tokyo	0	35
3.	Europe	Vienna, Graz, Zurich, Minsk, Paris	15	15
		Hamburg, Leipzig, Stuttgart	15	60
		Dublin, Vilnius, Moscow	20	15
		London	30	35

Source: www.pot.gov.pl, 30.06.2010.

There are, however, events in which travel agencies, hotel owners and carriers have to participate at their own expense because the PTO does not sponsor them. In general, there is a preference to lower PTO support and the PTO is currently lowering support, encouraging businesses to obtain support from the European Union (<http://msport.gov.pl/aktualnosci-turystyka>, 2009). Although in 2010 Germany is pointed as preferred market, and Great Britain, Japan and France as supplemented; and in 2011 Belgium, France and Holland will be the preferred countries (<http://www.pot.gov.pl/targi-i-wystawy/>, 2010).

The Ministry of Economy (ME) promotes mainly exports with special attention paid to the European target markets. A group of entities (minimum 4 entities) can apply for governmental support and obtain subsidies for promotion of services and products or actions aimed at establishing new trade relations. Small and medium companies that apply for international certificates can also receive the governmental support. The ME reimburses 50% of costs of advisory services, carrying out research, and issuing certificates, as long as the sum does not exceed \$13,770 USD, though). The ME is also active in the international arena and offers loans for operating in or exporting to developing countries. For example, in 2003, it promoted an agreement between Poland and Uzbekistan which provided for financing investments in education and health service, executed by Polish companies. (www.mg.gov.pl, 2009).

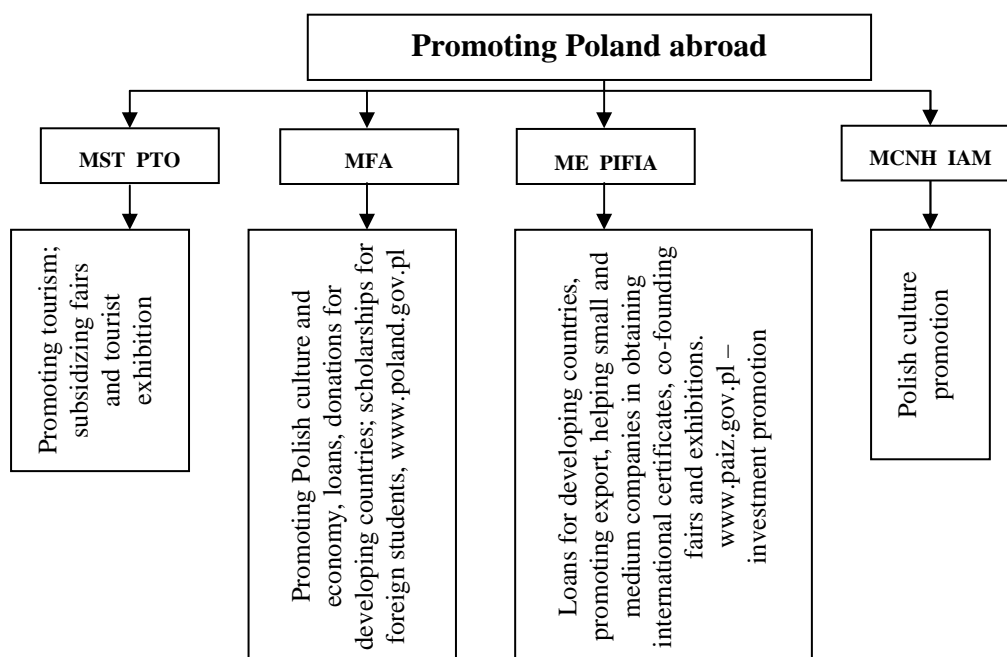
The Polish Information and Foreign Investment Agency (PIFIA) is an independent body, a governmental agency that is aimed at supporting foreign investors in the process of entering the Polish market. PIFIA also helps those entities that already operate in Poland. The agency supports a few hundred projects a year – in 2007, it supported 313; in 2008, it supported 150 (www.paiz.gov.pl, 2009). Among its objectives is also promoting internationally the image of Poland, along with Polish services and products. On the other hand PIFIA's strategy includes intensification of promotion activities in countries such as the USA, France, Germany, the UK, Japan and South Korea. Its website, www.paiz.gov.pl, is available in 7 languages and visitors can find a 150-page guide on how to invest in Poland. PIFIA encourages investors to invest in Polish economy and monitors the scale of direct investments; in 2008 these investments amounted to between \$12.8 – \$15.4 billion, with an estimated \$8.9-12.8 billion in 2009 (www.paiz.gov.pl, 2009). This agency is also responsible for the Polish participation in the World Fair, with the next Polish exhibition planned for EXPO 2010 in Shanghai.

PIFIA cooperated with the Ministry of Economy to first create an advertising campaign in 2008, broadcast by CNN, entitled "Invest in Poland," followed by a campaign entitled

“Autumn of Change: The New Poland” (www.cnn.com, 2009). The campaign extols Poland’s economic makeover, its flourishing free media, and its film school that is pushing boundaries, while also glorifying its brave Solidarity movement that put an end to the Communist dictatorship (www.cnn.com, 2009). The CNN Internet site of the campaign offers in-depth articles about Poland’s political past, its economic recovery, and video tours of Krakow’s history and culture, among others.

The Ministry of Culture and National Heritage (MCNH) is responsible for promoting Polish culture. The Ministry of Foreign Affairs also shares in this responsibility, as Figure 1 illustrates (see Figure 1). MCNH accomplishes its tasks through the 20 Polish Culture Institutes located worldwide, and through the Adam Mickiewicz Institute – a governmental agency supervising Polish culture promotion and initiating cultural exchange between Poland and international partners. The MCNH spent close to \$2 million in 2009 on supporting the presence of Polish organizations abroad, with participation scheduled in 85 international events (www.mkidn.gov.pl/po/zagranica.php, 2009).

Figure 1. Main Governmental Agencies Participating in Creating the Image of Poland

Source: Own study.

The most common form of the Ministry of Culture and National Heritage activities is organizing events under the heading “The year of Poland in...” The period between March, 2009 and May, 2010 is denoted as “The Year of Poland in the UK” and year 2009 is the “Grotowski Year” in New York” – in honor of the director and reformer of the theater in the 20th century (www.unesco.pl/kultura, 2009; www.culture.pl, 2009).

Embassies also initiate cultural activities that promote the brand of Poland. The Polish embassy in Tokyo planned a series of events as a celebration of the 90th anniversary of establishing diplomatic ties between Poland and Japan in 2009. The Polish embassy in Washington, D.C., scheduled concerts in March 2009 on the occasion of the 199th anniversary of Frederic Chopin's birthday (www.mk.gov.pl, 2009; <http://pl.chopin.nifc.pl/institute>, 2009). The program of Chopin's anniversary celebration is continued in 2010 – the year of his 200th birthday, although the bulk of events is organized in France and Poland (<http://obchody.chopin2010.pl/en/calendar/list-of-events/upcoming-events.html>, 2010).

The Ministry of Regional Development also participates in the promotion of Poland by distributing the financial support from the European Union to the provinces; the provinces, in turn, can assign these financial resources to promotion activities for the region. In case of the West Pomeranian Province, \$1.07 billion are to be used until 2013 to improve the region's innovativeness and competitiveness (www.mrr.gov.pl/ProgramyOperacyjne, 2009). These resources should result in improving the region's positive image, and it will undoubtedly affect the country's image.

To conclude, Polish government bodies, industry groups, and businesses have adopted aggressive programs to develop a positive country image for Poland, and to create a strong country brand. However, the strategies used do not appear to be properly coordinated, and, as mentioned, they result in a great duplication of efforts; moreover, these strategies have failed to create a coherent country branding strategy.

Challenges to Creating a Country Brand for Poland - discussion

In the mid 90s, Kolarska-Bobińska (2003) conducted a survey in 6 European countries evaluating individuals' perceptions of Poland. The study found that over 50 percent of respondents had no opinion about Poland, while the rest perceived it as a remote and different country, both culturally and politically. Other associations with Poland that were uncovered by the study were that it is Catholic country that is backward, traditional, corrupt, with poor work-organization. And most European respondents believed that Poland is located in the periphery of Europe despite the country's central location (Kolarska-Bobińska 2003).

Poland has not fully overcome its political isolation established during communism: even though it is a member of the European Union, it has parted ways with its most influential powers on issues related to constitutional voting limits, to building a Polish motorway that

cut through a European Union-designated nature reserve, and to its strong stance along with the Baltic states against Russia, among others. Moreover economic migration to the Western European countries post adherence to the European Union have further created negative stereotypes of Poland as a country that is poor, and not particularly well managed. These stereotypes were exacerbated by the image of the Polish plumber created by French anti-Constitution campaigners before the 2005 referendum on the European Constitution: the character of the Polish plumber received much publicity as the mystery worker who threatened the jobs of French workers (Szondi 2007b), creating awareness of Polish economic migration, thus reinforcing the stereotypes.

Much criticism of Polish endeavors to create a unified country brand for Poland centers on the fact that efforts of various agencies have targeted small groups, with minimal coordination between various agencies, leading to inefficiencies; almost non-existent activity of citizens; and a lack of messages informing about the specifics of the Polish economy, its political situation, and related international actions (Ryniejska-Kiełdanowicz, 2007). Poland has also done little to communicate about its humanitarian aid to countries such as Belarus, the Ukraine, the Republic of Moldova, Georgia, Afghanistan, Angola, Albania and other Balkan and African countries (www.msz.gov, 2009). It has also not promoted its involvement in promoting objective political information, and about its support of democracy, social solidarity, and independent civil initiatives – which should be used to create a positive country brand.

Finally, Poland has also not made reasonable use of its country logo (see Figure 2) designed in 2002, aimed at enhancing brand “Poland” and facilitating identification and association. Poland's Ministry of Foreign Affairs hired DDB Corporate Profiles to design a logo that could be used in promoting tourism and trade; a flying kite in the Polish national colors, red and white, was used to symbolize youth, freedom, playfulness and hope, values that marketers believed the country.

Figure 2: The 2001 Polish Country Brand

Source: Ministry of Economy, <http://www.mg.gov.pl> (2010).

However, despite the extensive research that went into developing this logo, our analysis of a judgment sample of 20 governmental agencies found that only one displayed it properly on its website (www.polska.gov.pl); seventeen of the twenty agencies omitted it; and two displayed it in such a way that it was not readily visible from among other graphic symbols.

Strategies for a Unified, Coherent Polish Country Brand - conclusion

Much of the country branding research suggests that countries would benefit from engaging in country branding using product branding principles. Marketing researchers and marketing practitioners alike suggest that countries can be branded similarly to companies (Jaffe and Nebenzahl 2001; Papadopoulos and Heslop, 1993; Kleppe and Mossberg, 2002). National tourist boards in particular have embraced the principles of brand management in the process of establishing country brands (Henderson, 2000; Kleppe and Mossberg, 2002). Principles of branding apply in equal measure to countries, as they do to corporations; however, the methods are different. Creating a branding program for a country such as Poland requires the ability to communicate in a coordinated and repetitive manner about themes that motivate consumers and that clearly differentiate the respective country; the country image created should convey information that resonates with consumers and corporations alike regarding labor skills, safety, the environment, political stability, and about the ability to create a country-of-origin image that will positively aid the sale of a product abroad – with the message appropriately adapted for the different audiences, e.g., for consumers, or for the investment community (Brymer, 2009), respectively. The country brand strategy should be developed in a unified fashion, in conjunction with representatives from different areas – an “interdisciplinary” team, with representatives from the national and local government, the tourism industry, business, the arts, education, and media (Brymer, 2009), as well as from non-governmental organizations. The media is particularly important because it is the vehicle that is used to handle questions regarding the brand, as a country branding project requires answering many questions (Brymer, 2009).

Poland must adopt a focused overall brand-communication plan. This strategy is particularly relevant for emerging economies such as those of Central and Eastern Europe, which appear to have put more emphasis on promotion, than on systematic marketing, and whose national images have not changed significantly in spite of the time elapsed since the fall of communism (Papadopoulos and Heslop 2002). The purpose of the plan should be to develop a strong brand, based on the different markets’ perceptions of the strengths of Poland, the Polish market, Polish products, Polish tourist attractions, and so on. At present, the market is

aware of one positive trait of Polish offerings: affordability. In the 30 categories evaluated by the Country Brands Index, Poland is ranked in the top ten in one category, “Value for the money,” where it is in fifth place (Country Brand Index, 2008).

Beyond “value,” the Poland country brand should differentiate itself from other countries based on other dimensions. One noteworthy attempt in this direction was to brand Poland as a country of contrasts, a country of change. In 2004, Poland hired Saffron Brand Consultants, a British company specializing in corporate identity and branding. Using the theme “Creative Tension,” the branding campaign focused on the change and contrast between past and present, relying on the paradox of characteristics that are commonly used branding themes for countries in transition (Szondi, 2007a). However, it can be argued that most of the countries in the CEE are experiencing a similar creative tension, a struggle between an oppressive past and a creative future. Additional differentiation is needed for Poland and other countries in the region to extricate themselves from the post-Soviet perception of being part of a conglomerate of Moscow's ex-colonies, lacking both an individual character and those features that make a common European heritage (Martinović, 2002).

Successful examples of differentiation are noted in the case of Slovenia and Croatia. Slovenia used tourism as a key ingredient of its national brand image, placing an emphasis on interior attraction, rather than the coast (which is more extensive and appealing in neighboring Croatia), showcasing the Julian Alps, its karstic cave systems, and the Lipica stud farm, famous for supplying the Lippizaner horses to the Vienna Spanish Riding School (Hall, 2002). It also emphasized its image as firmly belonging to Western, rather than Eastern Europe by stressing fashion, a focus on the environment and ecology, its Central European character with a Habsburg heritage, Alpine associations, and contiguity with the Western countries of Austria and Italy; this strategy clearly appealed to its Italian, Austrian, and German neighbors, which provide 60 percent of the country’s tourists, and also high-spending cross-border shopping (Hall 2002). Similarly, Croatia also clearly differentiated itself from its neighbors, creating a strong brand image with its tourist attractions, in particular, with its coast and the medieval walled city of Dubrovnik, and with its claim of similarity with Italy, Spain, and France, countries with strong family and Catholic values (Hall 2002).

Poland could successfully position itself in a manner that is clearly differentiated. Through a thorough quantitative, as well as qualitative analysis of identity, of its attraction, and its strengths (Brymer, 2009), Poland can be positioned in numerous advantageous ways,

connecting its Central European past to its strong position as a member of the European Union. As a tourist destination, it can emphasize its history as a near-empire, in a manner similar to that undertaken in Austria, because in past centuries Poland was strictly connected with Lithuania, Czechoslovakia (so Czech and Slovak nations) and even with Sweden (by royal family Vasa). It can underscore its German heritage in cities such as Wroclaw, Malbork and Opole. It can also enhance its role as a memory/heritage educational attraction, using a strategy similar to that used in Germany to attract educational groups and individuals of Jewish heritage to destinations such as Kazimierz, a haven for Jews from 1495, when they were expelled from Krakow, until the 1930s.

In the process of enhancing its positioning relative to external constituencies, such as investors, tourists, buyers, etc., Poland should create tangible examples of brand enhancement, offering the best physical impression at the ports of entry, city centers, transportation infrastructure, etc.; it should build an integrated picture and back it up with quality on all fronts (Brymer, 2009). Research should be conducted to identify Polish traits that are enduring and valuable in attracting external interest and reinforcing a strong internal identity. For example, friendliness, hard work and resourcefulness, a deep desire for self-sufficiency and independence, and readiness for supporting other nations in gaining independence are among the traits that could readily be attributed to Poles. Using a vetted agency that specializes in country branding could create a comprehensive profile of a Polish country-brand strength that could then be readily communicated to target markets – consumers, investors, tourists, for example.

In the times of crisis it is also interesting that Poland is among countries with the best economic rates, and manages with difficulties much better than other countries and this new trait could be underlined as well. Ireland and Scotland have created brands that echo far beyond what would be considered their natural weight, by identifying themselves as the underdog (Brymer, 2009). It is possible for a country of Poland's complexity and diversity to identify traits that will appeal broadly and that it will communicate to different target markets in a manner that is unified, cohesive, and coherent.

REFERENCES

- Brymer, C. (2009), *Branding a Country*, Interbrand, <http://www.interbrand.com>.
Country Brand Index (2008) "Insights, Findings, and Country Rankings", http://www.countrybrandindex.com/resources/pdf/FutureBrand_CBI_2008.pdf
Hall, D.(2002), "Brand development, tourism and national identity: The re-imagining of former Yugoslavia", *Journal of Brand Management*, Vol. 9 (4/5), pp. 323-335.

- Haraga, O. (2009), "Tourism industry in Romania: Romania land of choice," *Business Review*, <http://www.roconsulboston.com>.
- Henderson, J. C. (2000), "Selling places: the new Asia-Singapore brand", *Journal of Tourism Studies*, Vol. 11(1), pp. 36-44.
- <http://www.mg.gov.pl>, (2009), (accessed on May 7, 2009).
- <http://www.paiz.gov.pl>, (2009), (accessed on May 7, 2009).
- <http://www.pot.gov.pl>, (2010), (accessed on July 30, 2010).
- <http://www.mkidn.gov.pl/po/zagranica.php>, (2009), (accessed on May 8, 2009).
- <http://www.cnn.com/SPECIALS/2009/autumn.of.change>, (accessed on May 12, 2009).
- <http://www.unesco.pl/kultura>, (2009), (accessed on April 4, 2009).
- <http://www.culture.pl>, (2009), (accessed on April 4, 2009).
- <http://www.mk.gov.pl>, (2009), (accessed on April 4, 2009).
- <http://www.pot.gov.pl/targi-i-wystawy>, (2010), (accessed on June 30, 2010).
- <http://pl.chopin.nifc.pl/institute>, (2009), (accessed on April 4, 2009).
- <http://www.mrr.gov.pl/ProgramyOperacyjne>, (2009), (accessed on April 16, 2009).
- <http://msport.gov.pl/aktualnosci-turystyka>, (2009), (accessed on May 8, 2009).
- <http://obchody.chopin2010.pl/en/calendar/list-of-events/upcoming-events.html>, accessed on June 30, 2010).
- Jaffe, E. D. and Nebenzahl, I. D., (2001), "National image and competitive advantage, the theory and practice of country-of-origin effect", *Copenhagen Business School Press, Handelshøjskolens Forlag*.
- Kleppe, I. A. and Mossberg, L. L., (2002) "Building Efficient Destination Images - A Study of International Image Programs for Norway". SNF-project No. 6490: Research Council of Norway.
- Kolarska-Bobińska, L. (2003), "The picture of Poland in Europe", *Public Affairs Institute, Warsaw*, pp. 10.
- Kotler, P. and Gertner, D., (2002), "Country as brand, product, and beyond: A place marketing and brand management perspective", *Journal of Brand Management*, Vol. 9 (4/5), pp. 249-262.
- Martinović, S., (2002), "Branding Hrvatska - a mixed blessing that might succeed: the advantage of being unrecognizable", *Journal of Brand Management*, London, Vol. 9 (4/5), pp. 315-323.
- Opinion of Business Center Club*, (2009), <http://www.bcc.org.pl>.
- Papadopoulos, N. (2004), *Place Branding: Evolution, Meaning and Implications, Place Branding*, pp. 36-49.
- Papadopoulos, N. and Heslop, L.A. (Ed) (1993), *Product-Country Images-Impact and Role in International Marketing*, International Business Press, New York.
- Papadopoulos, N. and Heslop, L. A., (2002), "Country equity and country branding: problems and prospects", *Journal of Brand Management*, 9, pp. 294-314.

Pappu, R., Quester, P. G., and Cooksey, R. W. (2006), “Consumer-based brand equity and country-of-origin relationships”, *European Journal of Marketing*, 40, pp. 696-717.

Regulation of Prime Minister of Poland, (2009), <http://bip.kprm.gov.pl>.

Ryniejska-Kiełdanowicz, M. (2007), *Public Relations of Poland in the Time of Applying for EU Partnership*, University of Wrocław Publication, Wrocław.

Szondi, G., (2007a), “Country Promotion and Image Management – The Case of Hungary”, in *Nation Branding: Concepts, Issues, Practice*, Keith Dinnie (Ed), Butterworth-Heinemann, Woburn, MA, pp. 201-204.

Szondi, G (2007b), “The role and challenges of country branding in transition countries: the central and eastern European experience,” *Place Branding and Public Diplomacy*, pp. 8–20.

Zeugner-Roth, K. P., Diamantopoulos, A. and Montesinos, M. A., (2008), “Home country image, country brand equity and consumers' product preferences: an empirical study”, *Management International Review (MIR)*, 5th Quarter, Vol. 48 (5), pp. 577-602.

Zeugner-Roth, K. P., Diamantopoulos, A., and Montesinos, M. A. (2008), “Home country image, country brand equity and consumers' product preferences: an empirical study”, *Management International Review*, Wiesbaden, Vol. 48 (5), pp. 577-603.

GENERÁCIÓK – HASONLÓSÁGOK - KÜLÖNBSÉGEK

GENERATIONS – SIMILARITIES - DIVERGENCES

Karolina Kajári, PhD, associate professor

Budapesti Corvinus Egyetem, Élelmiszer -tudományi Kar, Élelmiszeripari Gazdaságtan

Address: Tanszék, Villányi út 29-43. 1118 Budapest, Magyarország

E – mail: karolina.kajarik@uni-corvinus.hu ,

Sándor Somogyi, PhD, professor emeritus

Regionális Tudományos Társaság

Address: Matije Korvina 9., 24000 Subotica, Serbia

E – mail: bio-nat-yu@tippnet.rs,

GENERATIONS – SIMILARITIES - DIVERGENCES

GENERÁCIÓK – HASONLÓSÁGOK - KÜLÖNBSÉGEK

Keywords: Quality of life, generation gap, market chances, living conditions, health

Abstract

In year 2009. made the Regional Scientific Society an investigation in eight counties of Vojvodina. Using the questionnaire method the goal of the investigation has been to settle a balance of quality of life in the region.

This paper through the comparison of answers the young (age 18-30) and elderly (50+ years) population tries to explore the similarities and divergences in their quality of life. The chances on the human resource market, the living conditions and the state of health are taken as crucial elements of quality of life.

Kulcsszavak: Életminőség, generációs eltérések, piaci lehetőségek, életfeltételek, egészség

Összefoglaló

A Regionális Tudományos Társaság 2009 folyamán nyolc Észak-vajdasági községben kérdőíves megkérdezés módszerével adatokat gyűjtött a régió lakosságának életminőségéről.

A cikkben a 18-30 éves és az ötven év feletti korosztályok válaszainak elemzésével, összehasonlításával vizsgáljuk az életminőségükben megmutató hasonlóságokat és különbségeket. A munkaerő-piaci esélyeiket, életkörülményeiket és az egészségi állapotukat tekintve az életminőség kulcsfontosságú elemeinek.

BEVEZETŐ

Az egyértelműen észlelhető generációs ellentéteket, az utóbbi évtizedek eseményei véleményünk szerint csak elmélyítették. Különösen igaznak tartjuk ezt az állítást a rendszerváltó, volt szocialista országokra, és köztük Szerbiára.

A korábban létező szocializmus kevésbé kiélezett jövedelemkülönbségei, a munkahely biztonsága, az időskori nyugellátás és az ingyenes egészségügyi ellátás körülményei között szocializálódott generációk ma már jóval túl vannak a negyven éven, és szorongva-rettegve néznek farkasszemet a megváltozott világgal. Irritálják őket a nagy jövedelmek, a hirtelen meggazdagodás, rettegnek a munkahelyük elvesztésétől, aggódnak, hogy készségeik, képességeik megfelelnek-e az aktuális munkaerő-piaci keresletnek és szorongva kérdezzék egymástól, de a szakemberekről is, hogy a nyugdíjjogosultság megszerzése után lesz-e számukra nyugdíj is?

Ugyanakkor a másik oldalon a mai 18-30 éves korosztály más társadalmi környezetben szocializálódott. Ennek a korosztálynak a gyermekkorát a polgárháborús valóság keserítette, tanulási esélyeit a nincstelenség, a bezárkózottság rontotta, és munkába állását a szerb gazdaság világválsággal megerősített gyengélkedése akadályozza. (1,3)

Ezek azok a sztereotípiák, amelyeket a közbeszéd, közhangulat alapján ma fel lehet vázolni. De a valóság milyen? Milyen az egyes generációk munkaerő-piaci helyzete, életkörülményei és egészségi állapota? Jelentkezik-e, és miben a generációs ellentét ez a két markánsan különböző korcsoportban?

Cikkünk ezekre a kérdésekre próbál meg válaszokat adni.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A vizsgálat a 2009. október-november hónapban, a Regionális Tudományos Társaság szervezésében folytatott kérdőíves megkérdezés adataira alapoz.

A „Életminőségünk mérlege” címet viselő kérdőív több témakört felölelve próbált aktuális információkhoz jutni.

A vizsgálatba két korcsoportot vontunk be, a 18-30 éveseket és az ötven év feletti válaszadókat. Mivel az elemzésbe bevont két korcsoport 1980-1992 között, illetve 1959 előtt született, különösebben részletes okfejtés nélkül elfogadható az a megállapítás, hogy a két korosztály nagyon eltérő társadalmi-gazdasági körülmények között szocializálódott,

mások voltak életesélyeik. Azokat a kérdéseket, válaszokat vettük részletesebb elemzés alá, amelyek jellemezhetik a két korosztályt:

- Munkaerő piaci helyzetét,
- Életkörülményeit,
- Egészségi állapotát,

A kereszttáblázatokba rendezett válaszokon első lépésben csak összetétel-vizsgálatot végeztünk, majd összefüggés-vizsgálatokat a Csuprov-féle asszociációs együttható módszerével.

A MINTA JELLEMZŐI

A 786 megkérdezettből 433 válaszadó (55,09%) tartozik a két vizsgált korcsoportba. A 18-30 éves korcsoportba tartozók száma 228 (52,66%), az ötven éves korosztály válaszadóinak száma 205 (47,34%)

A 18-30 éves korosztály 58,85%-a férfi, 41,15% -a női válaszadó. Az ötven feletti korosztályban a férfi válaszadók aránya 53,69%, a nőké 46,31%.

A 18-30 éves válaszadók közül minden második (67,41%) nőtlen vagy hajadon. Párkapcsolatban csak a válaszadók mintegy harmada él. (32,59%)

Az ötven év feletti korosztályban a párkapcsolatban élő válaszadók aránya 70,09%. A nőtlen, hajadon válaszadók aránya szinte elenyésző (0,98%) de az elváltak (11,76%) és az özvegyek (17,16%) magas aránya azt eredményezi, hogy ennek a korosztálynak is közel harmada (29,9%) él egyedül.

A 18-30 éves korosztály válaszadóinak 85,53%-a gyermek nélkül él, míg az ötven év feletti korosztályban ez az arány csak 43,28%. A fiatalok közül csak minden 7. válaszadónak van a háztartásában vele élő gyermeke, míg az ötven év felettiéknél minden második válaszadó nyilatkozott úgy, hogy van vele egy háztartásban élő gyermeke. Sajnos, a kérdőív kérdései alkalmatlanok annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy az idősebb korosztállyal közös háztartásban élő gyermekek a kényelemszeretet, vagy a szűkös gazdasági helyzet okán maradtak a családi környezetben.

A 18-30 éves korosztály nemzetiségi összetételében 74,6% a magyar válaszadók, 21,3% a szerb válaszadók és 4% az egyéb nemzetiségű válaszadók aránya. Az ötven év feletti

korosztálynál a magyar válaszadók részaránya 83,17%, a szerb válaszadóké 9,41 és az egyéb nemzetiségűeké 7,43%.

A MEGKÉRDEZETTEK MUNKAERŐ PIACI HELYZETE

A korcsoportok **iskolai végzettségének** vizsgálata (1. táblázat) azt mutatja, hogy az általános iskolát végzettek 78,1%-át az ötven év feletti korosztály alkotja. A korcsoportban gyakorlatilag minden negyedik válaszadónak (27,9%) csak általános iskolai végzettsége van. Bár erre a korosztályra nem jellemző az, hogy még hosszú időt fog a munka világában tölteni, ez az aluliskolázottság jelentősen rontja a korosztálynak az elhelyezkedési lehetőségeit, különösen akkor, ha idős korban veszíti el munkahelyét.

Korcsoportok iskolai végzettsége

1. táblázat

Megnevezés	Gyakoriság		Összesen
	18-30	51+	
Általános iskola	16	57	73
Szaktanácsképző, szakiskola	44	39	83
Szakközépiskola	67	53	120
Gimnázium	26	12	38
Főiskola	42	26	68
Egyetem	27	16	43
Specializáció, posztgraduális képzés, PhD	3	1	4
Összesen	225	204	429

A 18-30 éves korosztálynak 7,1%-a végzett csak általános iskolát, és ez, az alacsony arány ellenére is gondot jelent a válaszadók munkaerő piaci esélyeit illetően. E generációk a gazdasági és demográfiai helyzet következtében még legalább 35-50 évet kellene, hogy munkában töltsenek. A technológia gyors fejlődése kiköveteli, új készségek, képességek folyamatos elsajátítását, szüntelen tanulást, ami miatt e csoportnak a munkaerő piacon való fennmaradása a jelenlegi körülmények között reménytelennek látszik.

A középfokú (szaktanácsképzőt, szakiskolát, szakközépiskolát és gimnáziumot) végzett megkérdezettek aránya a 18-30 éves korcsoportban 60,9%, az ötven évesek között pedig 51%. A középiskolát végzett megkérdezettek 56,9%-a a 18-30 éves korcsoportból, 43,1% pedig az ötven év feletti korcsoportból kerül ki.

Ezek az arányok arra utalnak, hogy a fiatalabb korosztályban történt ugyan némi elmozdulás a magasabb fokú iskolai végzettség megszerzése irányába, de még mindig nem elegendő a már korábban említett hátrányok ledolgozásához.

A főiskolát és egyetemet végzett megkérdezettek 62,2%-a a fiatalabb korosztályból kerül ki. Saját korosztályukban a főiskolát végzett válaszadók aránya 30,7%, ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy közel minden harmadik fiatal válaszadónak felsőfokú végzettsége van.

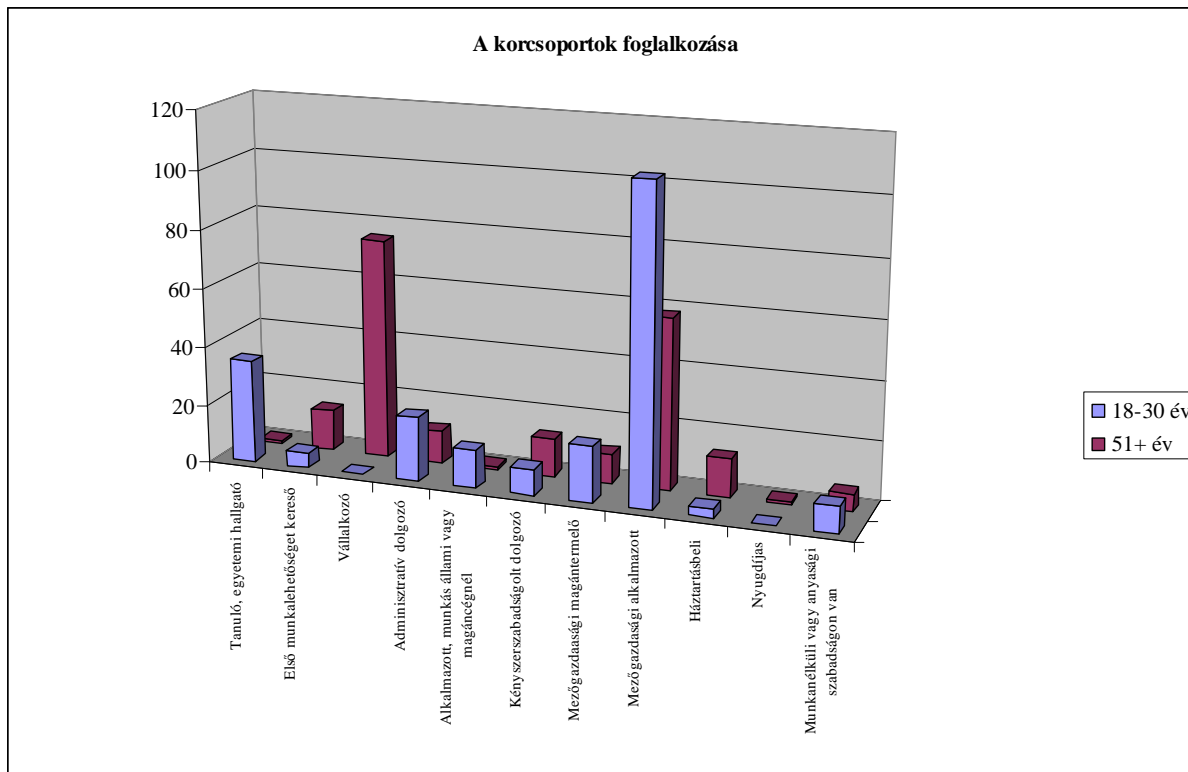
Az egyes **foglalkozások** megoszlása a két vizsgált korcsoporton belül az 1. ábrán látható.

A tanulók és egyetemi hallgatók a 18-30 éves korosztályból kerülnek ki (97,22%). Ennek a korosztálynak 15,8%-a tanul.

Ambivalens a mezőgazdasági alkalmazottak kiemelkedő aránya a fiatal korosztály esetében. A lekérdezett 165 mezőgazdasági alkalmazott 64,8%-át a 18-30 éves korosztály teszi ki, vagyis ennek a korosztálynak 48,2%-a mezőgazdasági alkalmazott. Ha ehhez hozzávesszük a 19 mezőgazdasági magántermelőt is, a mezőgazdaságból élők aránya a korosztályon belül 56,7%-ra növekszik

Ambivalens a helyzet, hiszen a gazdasági válság idején a munkalehetőség minden egyéb érdek elé kerül, tehát a „legalább van munkájuk – keresnek – eltartják a családot” konklúzió nem kerülhető meg. Ugyanakkor felvetődik az a kérdés, hogy ezen alkalmazottaknak mennyire biztonságos a jövője a mezőgazdaságban, amely egyre kevesebb élők munkáival termel?

1. ábra

Az ötven év feletti korosztályban jellemzően két kiemelkedő foglalkozást figyelhetünk meg. A vállalkozók mind ebből a korosztályból kerülnek ki, és a korosztály 36,9%-a vallja magát vállalkozónak. Ugyanakkor ebben a korosztályban is majdnem minden harmadik ember (28,57%) mezőgazdaságban dolgozik alkalmazottként.

A kérdőívben felsorolt foglalkozások közül az első munkahelyet keresők, a kényszerszabadságolt dolgozók és a munkanélküliek vagy anyasági szabadságon lévők tekinthetők munkanélkülieknek. A két korcsoportban összesen 56 válaszadó tartozik a csoportokba (a válaszadók 13,18%). A 18-30 évesek között 10,36%, az ötven év felettek esetében 16,26% ez az arány.

Meglepő, hogy az első munkalehetőségre váró válaszadók 73,68%-a ötven év feletti. A kevésbé turbulens időkben az ötven év feletti korosztály megjelenése a munkaerőpiacon szokásos volt. (2)

A gyermekek felnevelése, esetleg önállósodása után a nők egy része megpróbált munkahelyet keresni és munkába állni, akár teljes-, akár részmunkaidőben. Az évek óta kisebb-nagyobb intenzitással de romló munkaerő-piaci helyzet az ötven év feletti korosztály ilyen igyekezetét nem nagyon méltányolhatja, és akkor még nem is szóltunk a korosztály kedvezőtlen iskolai végzettségéről.

Az első munkahelyüket kereső, váró válaszadóknak csak kisebb része vállalkozott arra, hogy megítélje a szakmai iránti kereslet intenzitását. A 18-30 éves korosztályban a válaszadók harmada (33,33%) állította azt, hogy képzettségére van kereslet, 26,66% állította azt, hogy nincs. A többiek nem válaszoltak erre a kérdésre. Az ötven év feletti korosztály véleménye ebben a kérdésben ellentmondásosnak mondható, mert az egyik válaszadó szerint képzettsége iránt van kereslet, míg a másik úgy találja, hogy az ő képzettsége iránt nincs kereslet.

A kényszerszabadságolt dolgozók egyharmada 18-30 év közötti, kétharmada ötven év feletti. A munkanélküliek vagy anyasági szabadságon lévők 60%-a 18-30 éves korosztályból kerül ki, és 40% ötven év feletti. Az általános munkaerő-piaci tendenciákat és a cégek munkaerő-gazdálkodási politikáját ismerve ezek az arányok normálisnak mondhatók.

A felmondás rémével a 18-30 éves korcsoport 8,77%-ának kellett szembesülni az elmúlt időszakban. A munkahely nélkül maradás okaként a válaszadók fele a vállalat megszűnését és a létszámleépítést jelölte meg. Két embert (10%) szakmai kompetencia hiánya miatt, nyolcat (40%) pedig egyéb okokból bocsátottak el. Az ötven év feletti korosztályban a felmondások kétszer gyakoribbak, - 15,61%. Az elbocsátások fő oka ebben a korosztályban az egyéb okok (31,25%) és a szakmai kompetencia hiánya (25%).

Az elbocsátások okait összehasonlítva megállapítható, hogy az ötven év feletti korosztályban két és félszer gyakoribb a szakmai kompetencia hiányával indokolt elbocsátás, mint a 18-30 éves korosztályban. Ez az eredmény is csak megerősíti a munkaerő-piacot ismerők azon állításait, hogy már a közeljövőben számolni kell azzal, hogy az egyéni versenyképesség fenntartásához a munkaerő-piacon nem elég a korábban megszerzett ismeret és tudás, és kortól és nemtől függetlenül fel kell készülni a folyamatos tanulásra, képzésre, átképzésre.

Ezzel szemben, tény, hogy amíg fiatal válaszadók körében mindössze 19,18% azoknak az aránya, akik nem kívánják **tovább képezni** magukat, idősebb korosztályban ez az arány 72,09%. Az idősebb korosztály részéről tapasztalt elutasító magatartást a továbbképzéssel szemben némileg árnyalja, hogy a magukat tovább képezni kívánó idősebbek, kevésbé „válogatósak”. Amíg a fiatalabb korosztályban a válaszadók 56,60% válaszolta azt, hogy bármilyen szakmára átképezné magát, az idősebb korosztály 70,83%-a bármilyen átképzésre

vállalkozna. Nem szabad szem elől téveszteni azonban, hogy ezek a továbbképzésre vállalkozó válaszadók (összesen 48-an) a korosztálynak csak 23,41%-át teszik ki⁵.

Bár ez a magatartás emberileg érthető, egy kiéleződő munkapiaci versenyben nem fogadható el. Az ötven év feletti korosztály számra a nyugdíj közelsége jelenthet visszatartó erőt a továbbképzés, átképzés felvállalásában, de a jelenlegi demográfiai és gazdasági realitásokat figyelembe véve felvetődik a kérdés, hogy azt a 10-15 munkaévet, ami a nyugdíjjogosultságig az érintettek hogyan akarják megszerezni.

Az idősebb korosztály reménytelen helyzetét tükrözi az a tény is, hogy a hamarosan munkát kapó 19 válaszadó túlnyomó többsége (18) a fiatal korosztályból kerül ki. A hamarosan munkát kapók közül csak a fiatalabb korosztály tagjai reménykednek képzettségüknek megfelelő munkahelyben, és abban, hogy azt pályázat révén nyerik el. Az idősebb korosztály egyetlen hamarosan munkát váró tagja csak ismertség, protekció révén jutott munkához.

A munkalehetőségekkel, a továbbképzéssel összefügg a **megkérdezettek viszonya, hozzáállása a munkához**. A fiatalabb korosztálynak 51,8%-a vallja azt, hogy számára a munka magasabb, önmegvalósító célok érdekében végzett tevékenység, és csak 2,7% érez úgy, hogy számára a munka kényszer, fáradtság. Megélhetési eszközként tekint munkájára a korosztály 15,5%-a.

Ugyanakkor az idősebb korosztály esetében a munkát megélhetési eszköznek tekinti a megkérdezettek jelentős többsége (68,39%), az önmegvalósítás eszközének 24,87%, és kényszernek, fáradtságnak 6,74%.

Mivel a munkahely, illetve annak nemléte jelentősen befolyásolja a megkérdezettek és családjuk anyagi helyzetét, életszínvonalát és életminőségét megvizsgáltuk a két korosztály jövedelmi helyzetét is.

Jövedelmeiket a válaszadók saját belátásuk szerint sorolták be a 2. táblázatban szereplő jövedelemhatárokba. Mint kutatók tisztában vagyunk az így kapott válaszok megbízhatóságának alacsony fokával, de azzal is, hogy a jövedelmek nagysága olyan bizalmas információ, amit a válaszadók nem szívesen osztanak meg a kérdezőkkel. A pontosabb információadásra való törekvés nagy valószínűséggel a válaszadás megtagadásához vezetett volna, ami a kutatás céljait figyelembe véve nagyobb kárt okozott volna, mint az, hogy a kapott válaszok nem teljesen megbízhatóak.

⁵ A 72,09% a kérdésre kapott összes válaszadóhoz, míg, míg a 76,59% a korosztály mintabeli létszámához számított arány.

A vizsgált korcsoportok jövedelmei

2 táblázat

Jövedelemkategória	Százalékarány	
	18-30 év	51+ év
Kiemelkedő	0	0,5
Átlag feletti	6,28	9,04
Átlagos	50,24	39,7
Alacsony	34,30	44,22
Szociális eset vagyok	9,18	6,54
Összesen	100,00	100,00

A jövedelmek megoszlása alapján elmondható, hogy a fiatalabb korosztály fele átlagosnak vallotta jövedelmét. Az idősebb korosztálynak viszont csak 39,7%-a. Ugyanakkor az idősebb korosztály 44,22%-a vallotta magát alacsony jövedelműnek, a fiatal korosztály 34,3%-ával szemben.

Ami a kiemelkedő és az átlag feletti jövedelmet illeti, ott dominál az idősebb korosztály (10,04%), és ez meg is felel annak a várakozásnak, hogy a karrierjük csúcsán lévő, több munkatapasztalattal rendelkezők keresete nagyobb a fiatal kezdők kereseténél.

Aggodalomra ad okot viszont az a tény, hogy mindkét korosztályban viszonylag nagy a szociális esetek aránya.

A válaszadók munkalehetőségeinek, munkanélküliségének függvényében ez az adat, persze nem váratlan, de egy ilyen arány állandósulása komoly szociális feszültségeket eredményezhet.

A kapott válaszok közötti kapcsolatok szorosságát a Csuprov-féle asszociációs együttható segítségével teszteltük. A kapott eredmények a 3. táblázatban láthatók.

Az asszociációs együtthatók értékei

3. táblázat

Jellemző	Együttható értéke	Kapcsolat szorossága
Iskolai végzettség	0,1870	Gyenge
Foglalkozás	0,327	Gyenge
Továbbképzés	0,53	Közepes
Munkafelfogás	0,235	Gyenge
Jövedelem	0,099	Gyenge

A kapott eredmények alapján elmondható, hogy a válaszadók kora a legnagyobb befolyással a továbbképzéssel kapcsolatos véleményre van. Az iskolai végzettséget, a foglalkozást és a munkáról alkotott véleményt a válaszadók kora csak gyenge mértékben befolyásolja.

Összefoglalásként elmondható, hogy, bár a fiatalabb és az idősebb korosztálynál mutatkoznak különbségek az iskolai végzettség, a foglalkozás, a munkáról alkotott felfogás valamint a jövedelem területén, azok csak kis mértékben tulajdoníthatók a kornak. A jelenséget más tényezők jelentősebb mértékben befolyásolják.

A vizsgált korcsoportok életkörülményei

A vizsgálat során megkíséreltünk képet kapni arról is, hogy a kiemelt korosztályok milyen körülmények között élnek. A kapott válaszokból megállapítható volt, hogy a két korosztály között nincs szignifikáns különbség abban a tekintetben, hogy **falun vagy városban** élnek. A fiatalabb korosztály 46,25%-a él falun, tanyán és 53,75%-a városban. Az idősebb korosztálynak 43,35%-a él falun, tanyán és 56,65%-a városban.

A város lakó fiatalokról elmondható, hogy jelentéktelen eltéréssel megtalálhatók minden városrészben, míg az idősebb korosztályban enyhe koncentráció figyelhető meg a városperem és a kertváros irányában.

Ha megvizsgáljuk a városi tömbházakban lakókat, megállapíthatjuk, hogy azok zöme a fiatalabb korosztályból kerül ki (82,76%), ami nagy valószínűség szerint összefüggésben van a tömbházi lakások alacsonyabb társadalmi státuszával és az ezzel összefüggő alacsonyabb árakkal. (4. táblázat)

A vizsgált korosztályok lakhelyének településtípusa

4. táblázat

Településtípus	Százalékarány	
	18-30 év	51+ év
Belváros	13,66	15,27
Kertváros	12,77	19,70
Tömbházak	12,77	2,96
Városperem	14,55	18,72
Falusi település	45,81	41,87
Szállás-tanya	0,44	1,48
Összesen	100	100

A vizsgált korosztályok **lakáskörülményeiről** elmondható, hogy a saját tulajdonú lakásban élők aránya az idősebb korosztályban 94,12%, míg a fiatalabb korosztályban ez az arány 80,44%. Bérleményben él a fiatal korosztály 12,44%-a, és az idősebb korosztály 1,47%-a. Nem adott információt lakóingatlanának tulajdonjogáról a fiatal korosztály 7,12% -a és az idős korosztály 4,41%-a. A lakóingatlanok ilyen tulajdoni megoszlása többnyire megfelel a megkérdezettek életkori helyzetének.

Ami a **lakóingatlanok minőségét** illeti a megkérdezettek maguk végezték el lakóingatlanuk besorolását a 5. táblázatban szereplő kategóriákba.

A korosztályok lakásfeltételei

5 táblázat

A lakóingatlan minősége	Gyakoriság		Összesen
	18-30 év	51+ év	
Luxus ház vagy lakás	5	3	8
Teljes kényelmet biztosító lakás, ház	91	61	152
Átlagos	120	132	252
Nem kielégítő	5	8	13
Nem megoldott - kényszerlakhely	4	0	4
Összesen	225	204	429

A kapott válaszokból megállapítható, hogy a fiatal korosztály többsége (53,33%) átlagos kényelmet biztosító lakóingatlanban él, 40,44% él teljes kényelmet biztosító ingatlanban és 2,23% és luxus körülmények és nem kielégítő körülmények között. A fiatal korosztály 1,77%-a él kényszerlakhelyen.

Az ötven év feletti korosztályban is jellemző az átlagosnak minősített lakhelyek aránya (64,71%). Teljes kényelmet biztosító ingatlanokban él a válaszadók 29,9%-a és luxus körülmények között 1,47%. Nem tartja kielégítőnek lakáskörülményeit az időskorú megkérdezettek 3,92%-a, viszont ebben a korosztályban nincs olyan válaszadó, akinek lakáskörülményei nem lennének megoldva. A nem kielégítő lakáskörülmények alacsony előfordulása pozitívnak mondható, mert pl. egy magyarországi tanulmány azt mutatja, hogy a ottani lakásállomány 10-15-a a legelemibb követelményeknek sem tesz eleget. (4)

A megkérdezettek által birtokolt **személygépkocsik** 44,66%-át (92 gépkocsi) a 18-30 év közötti korosztály birtokolja, ami azt jelenti, hogy 2,47 18-30 év közötti megkérdezetre jut egy gépkocsi. Az ötven év feletti korosztály birtokolja a gépkocsiállomány 55,34%-át, (114 gépkocsi), ami annyit jelent, hogy 1,78 válaszadóra jut egy gépkocsi.

Mivel sok esetben a gépkocsi munkaeszközként is funkcionál az idősebb korosztály jobb gépkocsi ellátottsága annak az eredménye, hogy a munkavégzéshez a gépkocsi elengedhetetlen feltétel. Nem mellékes körülmény ebben az esetben az a tény sem, hogy a vállalkozók csak ebből a korcsoportból kerülnek ki.

A puszta adatok alapján elmondható, hogy a vizsgált korosztályok gépkocsi-ellátottsága kiváló. Az egy gépkocsira jutó személyek száma közelíti a világ fejlettebb országainak adatait, de meg kell jegyezni, hogy a vizsgálat nem terjedt ki a személygépkocsik korára és márkájára. Nem elképzelhetetlen, hogy a gépkocsi állomány egy jelentős része időskorú, régóta használt és erősen elhasználódott járműveket jelent.

A **mobiltelefon** ellátottságot elemezve megállapítható, hogy a 18-30 éves korosztálynál 228 megkérdezett 224 telefonnal rendelkezik. (A korosztály 98,2%-a)

Az ötven év feletti korosztályban a 203 válaszadónak 158 mobiltelefonja van (77,83%).

Az **internet** csatlakozások megoszlásában jelentős eltérés figyelhető meg. A két vizsgált korosztályra jutó 247 internet csatlakozás 68,82%-a a 18-30 éves korosztályra jut, és az idősebb korosztálynak csak minden harmadik tagja (31,17%) rendelkezik internet csatlakozással. A csatlakozások ilyen megoszlása azt jelenti, hogy a fiatal korosztály él a korszerű info-kommunikációs eszközökkel, csökken annak lehetősége, hogy ők maguk is és gyermekeik is informatikai analfabétaként nőjenek fel, ami egyben növeli a mind a szülők, mind a gyereket munkaerő piaci esélyeket is, megteremtve a távolról történő tanulás és/vagy munkavégzés esélyeit.

Ami a **hétvégi házak** tulajdonlását illeti, meglepő adat, hogy a két korosztály tulajdonában lévő 33 hétvégi ház 57,58%-át az ötven év feletti, és 42,42%-át a 18-30-as korosztály birtokolja.

A megkérdezettek **elégedettsége életük eddigi alakulásával** a 6. táblázatban látható.

A korcsoportok elégedettsége életük eddigi alakulásával

6. táblázat

Megnevezés	Százalékarány	
	18-30 év	51+ év
Elégedett vagyok	33,33	24,26
Részben vagyok csak elégedett	59,21	64,85
Elégedetlen vagyok	7,46	10,89
Összesen	100,00	100,00

A kapott válaszokból megállapítható, hogy mind a két vizsgált korosztályban a legnagyobb azoknak az aránya, akik csak részben elégedettek életük eddigi alakulásával. Az ilyen arány a fiatalabb korosztály esetében inkább érthető, értelmezhető és elfogadható, de az idősebb korosztály esetében már némi aggodalomra ad okot. A sorsfordítás, az esetleges újrakezdés lehetősége egy fiatalabb ember számára inkább rendelkezésre áll, mint egy idősebb ember

számára, és tény az is, hogy a fiatalok inkább képesek elviselni és kezelni azokat a stressz helyzeteket, amelyeket az életmód, életforma, munkahely, élethely változása okoz.

A fiatalabb korosztályban minden harmadik válaszadó elégedett eddigi életével, míg az idősebb korosztályban csak minden negyedik.

Kiemelkedően magas az életükkel elégedetlen válaszadók aránya az ötven év feletti korcsoportban, ahol minden tizedik ember elégedetlen, a fiatalabb korosztály minden 13. tagjával szemben.

Az elvégzett **összefüggés vizsgálatok** csak nagyon gyenge összefüggést mutatnak a válaszadók kora, lakóhelye, lakásfeltételei, felszereltsége és az étellel való elégedettség között.

Egészség-betegség a vizsgált korcsoportokban

A kérdőíves megkérdezés a válaszadók **egészségi állapotát** is felölelte. A válaszadóknak nyilatkozni kellett, hogy milyennek tartják egészségi állapotukat. A kapott válaszok a várakozásoknak megfelelően alakultak. A fiatal korosztály 92,07%-a minősítette egészségi állapotát jónak és nagyon jónak, 6,67%-a érzékenynek és gyengének. A korcsoportban nem volt rossz egészségi állapotú válaszadó. Három megkérdezett azt nyilatkozta, hogy nem tudja milyen az egészségi állapota. Mivel fiatal korosztályról van szó, joggal feltételezhető, hogy az egészségi állapot nem ismerete annak következménye, hogy nem kell orvosi segítséget igénybe venni, tehát ezek a válaszadók is azoknak a számát gyarapítják, akik jó egészségnek örvendenek.

Az idősebb korosztályban a megkérdezettek 2,97%-a tartja magát betegesnek, vallja hogy egészségi állapota nagyon rossz. Gyenge és érzékeny az egészsége a válaszadók 31,68%-ának, ami 4,7 –szer több mint a fiatal korcsoportban. Jónak és nagyon jónak tartja egészségi állapotát a megkérdezettek 60,89%-a. Nem tudja, hogy milyen az egészségi állapota a az idősebb korú megkérdezettek 4,45%-a. Bár itt is feltételezhető, hogy a jó vagy legalább elfogadható közérzet miatt mondják azt a válaszadók, hogy nem tudják milyen az egészségi állapotuk, a koruk következtében megnövekedett egészségügyi kockázatok miatt nem mondható kedvezőnek az, hogy elhanyagolják az egészségvédelem és a betegségmegelőzéshez kapcsolódó vizsgálatokat.

Az egészségi állapotról adott válaszokat a **táppénzen töltött időre** vonatkozó adatok is megerősítik. A fiatalabb korosztálynak 18,02%-a volt az elmúlt évben táppénzen. Ugyanez az arány az idősebbek esetében 20,88%, ami nem jelent szignifikáns eltérést.

A táppénz tartamáról adott válaszok alapján elmondható, hogy a 18-30 éves korosztály táppénzen töltött idejének hossza átlagosan 13,52 nap volt, míg az idősebb korosztálynál 19,33 nap.

A táppénzen töltött idő mindkét korosztályban többnyire 1-10 napig terjedt. A fiatal korosztály 40%-a, az ötven év feletti korosztálynak, pedig 28,95 %-a vett igénybe 1-10 napig tartó táppénzt az elmúlt esztendőben. A táppénzen töltött időtartamban némi eltolódás tapasztalható az idősebb korosztálynál, nagy valószínűséggel, a korosztály patológiájával összefüggésben. Az idősebb korosztálynak 26,32%-a töltött 11-20 napot táppénzen a fiatalok 17,5%-ával szemben és ami talán a legjellemzőbb, amíg 60 napnál tovább tartó táppénzen nem volt egyetlen 18-30 év közötti válaszadó, addig az idősebb korosztályból minden ötödik válaszadó (21,05%) ebbe a kategóriába tartozott.

Az **egészségügyi magán szolgáltatások** iránt a inkább a 18-30 éves korosztály a nyitott. Ennek a korosztálynak a 41,85%-a veszi szívesebben igénybe magán orvosi rendelők, vagy magánlaboratóriumok szolgáltatásait. Az ötven év alatti korosztálynak 29,37%-ka venné szívesebben igénybe a magán orvosi rendelő vagy laboratórium szolgáltatásait. A válaszok nem szükségszerűen az idősök elutasító magatartásának a következményei, hanem elsősorban anyagi okoknak. A bizonyítottam rosszabb anyagi háttérű idősebb korosztály nem képes kifizetni a magánszolgáltatók díjait, így az állami egészségügyi rendszerbe kényszerül.

Az elmúlt öt évben a fiatalabb korosztály 17,62%-a átesett **kórházi kezelésen**, míg az idősebb korosztályban ez az arány 29%.

Az egészségi állapotot befolyásoló tényezők közül többnyire a **kritikus élvezeti és egyéb fogyasztási cikkek** fogyasztására kérdeztünk rá. A válaszadókat arra kértük, hogy jellemezzék fogyasztási szokásaikat a következő termékek esetében:

- Dohány,
- Kávé, tea
- Sör, bor.
- Tömény italok
- Drogok
- Gyógyszerek
- Táplálék

A fogyasztás gyakoriságát pedig egy 1-5 ig terjedő skálán jelölik meg, ahol:

- 1 Soha
- 2 Csak alkalmanként
- 3 Hetente
- 4 Hetente többször
- 5 Naponta

A kapott válaszok átlagai a 2. ábrán láthatók. Az adatokból megállapítható, hogy nincsen jelentősebb különbség a két korosztály fogyasztási szokásaiban, ami a felsorolt cikkeket illeti.

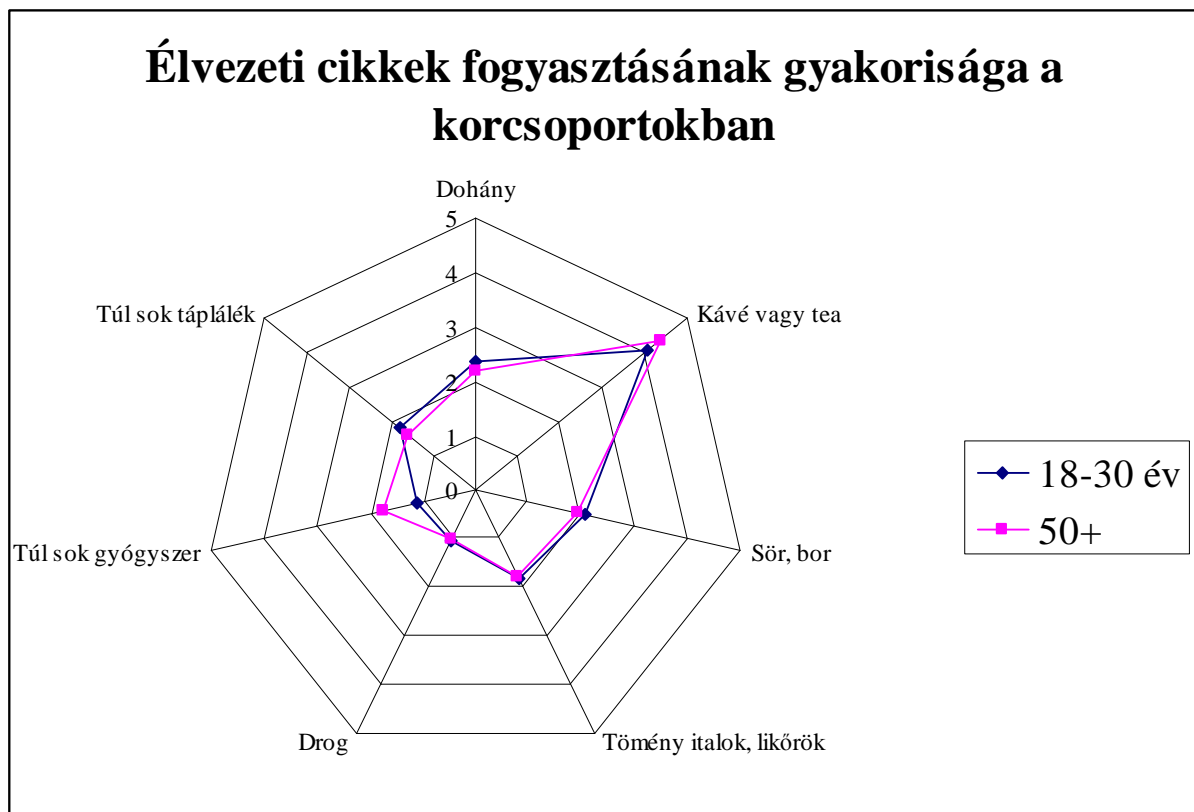
A **kávé és a tea** fogyasztását jelölte meg a legtöbb válaszadó, mint azt a cikket, amelyet hetente többször, illetve naponta fogyaszt, így az átlagérték a 18-30 éves korosztály esetében 4,05 az ötven év feletti korosztályban pedig 4,38.

A **dohányzás, a sör-, borfogyasztás, a tömény italok és likőrök** fogyasztása, de a **drogfogyasztás** és a **túl sok táplálék** fogyasztása szinte azonos mindkét korcsoportban. Ezeknek a cikkeknek az átlaga 2,35 (18-30 évesek dohányfogyasztása) és az 1,02 (az 50+ évesek drogfogyasztása) között mozog. Ezekről a cikkekről elmondható, hogy mindkét korcsoport legfeljebb csak alkalmanként él velük.

Eltérés csak a **túl sok gyógyszer** fogyasztásánál mutatkozik, az ötven év feletti korosztály javára. Az ő válaszaik átlaga 1,74, ami alkalmanként túlfogyasztást takar, a fiatalok 1,1-es átlagával szemben, ami a soha nem fogyasztok túl sok gyógyszert.

A korosztályi sajátosságokat figyelembe véve elmondható, hogy az idősebb korosztály esetében sem a gyógyszerfüggőség jelenségéről van szó, hanem arról a tényről, hogy az idősebb korosztálynak egészségi állapotuk karbantartásához már több-kevesebb rendszerességgel szedett gyógyszerre is szüksége van.

2. ábra

A **sportolás gyakoriságának** elemzése azt mutatja, hogy a 18-30 éves korosztályban csak 27,19% azoknak az aránya, akik nem szoktak sportolni, szemben az idősebb korosztály 64,53%-ával. Ritkán sportol a fiatalok közül minden harmadik, az idősek közül minden negyedik. A rendszeres sportolásnál viszont már jelentős különbségek vannak a két korosztály között. Heti rendszerességgel a fiatal korosztály 21,63%-a sportol, míg az öregebb korosztályban ez az arány 6,90%. A napi rendszerességgel sportolók aránya mindkét korcsoportban viszonylag alacsony. 9,21% a fiatal, és 2,42% az idősebb korcsoportban.

Az elvégzett **összefüggés vizsgálatok** azt mutatják, hogy a válaszadók kora közepes mértékben befolyásolja egészségi állapotukat és sporttevékenységüket. Az egyéb vizsgált jelenségek (táppénz igénybevétele, táppénz hossza, egészségügyi szolgáltatások iránti igény, a kórházi gyógykezelés, az egészségre káros szerek fogyasztása) csak gyenge kapcsolatot jeleznek a korrallal.

Következtetések

1. Az idősebb korosztály iskolai végzettségének alacsony szintje erősen rontja a korosztály versenyképességét a munkaerő-piacon, nehezítheti a korábbi munkahely esetleges elvesztése után új munkaviszony létesítését.
2. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak nagy részaránya mindkét csoportban további foglalkoztatottság csökkenést is jelezhet, mert a modern mezőgazdasági termelés egyre kevesebb élők munkát követel, és egyre kevesebb ember számára jelent egyedüli megélhetési forrást.
3. A vállalkozók hiánya a fiatalabb korosztályban azt mutatja, hogy induló-tőke hiányában nem képesek önállósulni, függetlenedni. Koruk és a munkában eltöltött idő még nem teszi lehetővé olyan méretű tartalékok felhalmozását, amely az önálló vállalkozás elindítását lehetővé tenné, és a banki hitelek is elérhetetlenek, és/vagy kockázatosak.
4. Az elbocsátások viszonylag nagy aránya mindkét korcsoportban nem meglepő, a rendszerváltás, a gazdasági átalakulás következményeként értelmezhető. Az idősebb korosztályban tapasztalt elzárkózás a továbbképzés és átképzés előtt azonban azt mutatja, hogy félelmei és szorongásai ellenére ez a korosztály nem érzékeli a modern munkaerő-piac élethosszig tartó tanulás iránt támasztott igényét.
5. A jövedelmi helyzetről megállapítható, hogy mindkét korosztály többnyire közepes jövedelműnek vallotta magát. A kiemelkedő jövedelemmel rendelkezők között az idősebb korosztály dominál, ami teljesen normális jelenség. Gondot jelent, viszont, hogy mindkét korosztályban nagy a magukat szociális esetnek tartó válaszadók aránya.
6. Független (válaszadók kora) és a függő változók (iskolai végzettség, foglalkozás, munkahely, továbbképzés, munkához való viszony, jövedelmi helyzet) összefüggéseinek vizsgálata azt mutatta ki, hogy a kor közepes mértékben befolyásolja a továbbképzési kedvet, míg a többi független változót pedig, csak gyengén.
7. A kapott válaszokból megállapítható volt, hogy a két korosztály között nincs szignifikáns különbség abban a tekintetben, hogy falun vagy városban élnek. Viszont a városlakók között megfigyelhető volt, hogy a fiatalok többnyire tömbházban, városközpontokban élnek, míg az idősebb korosztály családi házakban és kertvárosi

környezetben. A saját tulajdonú lakásban élők aránya az idősebb korosztályban nagyobb, ami életkori sajátosságnak tekinthető.

8. Az idősebb korosztályban tapasztalt jobb gépkocsi-ellátottság annak következménye, hogy ebben a korosztályban van az összes vállalkozó, akiknek a gépkocsi munkaeszköz. A mobil telefonok, és az internet csatlakozások viszont a fiatal korosztály számára teremtenek előnyt.
9. A vizsgált korosztályokban a legnagyobb azoknak az aránya, akik csak részben elégedettek életük eddigi alakulásával. Ez az idősebb korosztály esetében már némi aggodalomra ad okot. A sorsfordítás, az esetleges újrakezdés lehetősége egy fiatalabb ember számára inkább rendelkezésre áll, mint egy idősebb ember számára, és tény az is, hogy a fiatalok inkább képesek elviselni és kezelni azokat a stressz helyzeteket, amelyeket az életmód, életforma, munkahely, élethely változása okoz.
10. Az elvégzett összefüggés vizsgálatok csak nagyon gyenge összefüggést mutatnak a válaszadók kora és életkörülményei között.
11. A válaszadók egészségi állapota többnyire megfelel életkori sajátosságaiknak. A fiatalok jónak, az idősebbek kevésbé jónak vagy érzékenynek tartják egészségi állapotukat.
12. A táppénzen, kórházi kezelésen eltöltött idő átlagos mértéke is megerősíti ezt az eredményt. Az idősebb korosztály többször volt táppénzem kórházban, és átlagosan több időt vett igénybe gyógyításuk, mint a fiatalabb korosztály.
13. Az egészségkárosító fogyasztási cikkek fogyasztásának gyakoriságában nem mutatkozik nagy eltérés a két korcsoport között. Kivéve a gyógyszerfogyasztást, ami az ötven feletti korosztályban rendszeresebb, és természetesen, életkori sajátosság.
14. A sportot a fiatalabb korosztály gyakrabban és rendszeresebben űzi, mint az idősebb.
15. Az elvégzett összefüggés vizsgálatok azt mutatják, hogy a válaszadók kora közepes mértékben befolyásolja egészségi állapotukat és sporttevékenységüket. Az egyéb vizsgált jelenségek (táppénz igénybevétele, táppénz hossza, egészségügyi szolgáltatások iránti igény, a kórházi gyógykezelés, az egészségre káros szerek fogyasztása) csak gyenge kapcsolatot jeleznek a korrallal.

Irodalom

Az idősebbek visszasírják az elmúlt rendszert (2009):

<http://www.priatbankar.hu/cikk/hircentrum>

Akció a korai nyugdíj ellen (2010):

<http://www.vallalkozoinegyed.hu/20100621/>

Holland Anne: Jedan pogled na marketing u Srbiji, ili kako nas video oni drugi

<http://www.totaldizajn.com/marketingusrbiji.html>

Lakásviszonyok az ezredfordulón (2005) K

Központi Statisztikai Hivatal Budapest 2005

Extended abstract

GENERATIONS – SIMILARITIES - DIVERGENCES

GENERÁCIÓK – HASONLÓSÁGOK - KÜLÖNBSÉGEK

Kajári, Karolina PhD associate professor

E – mail: karolina.kajarik@uni-corvinus.hu , Budapesti Corvinus Egyetem, Élelmiszer - tudományi Kar, Élelmiszeripari Gazdaságtan Tanszék, Villányi út 29-43. 1118 Budapest, Magyarország

Somogyi, Sándor PhD professor emeritus

e-mail: bio-nat-yu@tippnet.rs, Regionális Tudományos Társaság , 24000 Subotica – Matije Korvina 9. – Serbia

In 2009 the Regional Science Association seated in Subotica realized an investigation in eight municipalities of Vojvodina. Using the questionnaire method the goal of the investigation was to settle a balance of quality of life in the region.

Through comparison of the answers of young (age 18-30) and elderly (50+ years) population we tried to explore the similarities and divergences in their quality of life. Their chances on the labour market, living conditions and state of health were taken as crucial elements of quality of life.

The generation gap is present in each society, and the past two decades have even deepened this gap in Serbia.

Material and Method

The age groups involved in the investigation are very different. The elderly generation was born before 1959 and has been socialized in socialistic circumstances. The younger generation was born in the period 1980-1992 and has been socialized under very turbulent social changes.

The main points of the comparative analysis were questions concerning:

- Market chances;
- Living conditions and
- Health of the age groups.

The answers arranged in cross-tables were analyzed to establish similarities and differences; as well as to define the relations through Chuprov's coefficient of association.

The Sample

From 786 respondents 433 (55.09%) belong to the analyzed age groups. The age group 18-30 counts 228 (52.66%), and the 50+ age group counts 205 (47.34%) respondents. From the 18-30 age group 58.85% of respondents are male and 41.15% are female. In the age group 50+ the percentage of male is 53.69%, and of female 46.31%. In the 18-30 age group 67.41% of respondents are unmarried and 32.59% are married. 70.09% of the 50+ age group is married, while only 0.98% is unmarried, but there are many widows (17.16%) and divorced (11.76%) among respondents. 85.53% of 18-30 age group and 43.28% of 50+ age group has no children.

The majority of respondents are Hungarian (74.6% in age group of 18-30 and 83.17% in 50+ age group).

Conclusions

1. The lower schooling of elderly population, the worse changes on the labour market, rendering more difficulty to find a new employment after its eventual loss.

2. A significant proportion of agricultural producers and people with qualifications in agriculture indicated unemployment of a longer period because of the decreased need for labour force in modern agriculture.
3. The low share of entrepreneurs in the younger generation shows that without the capital to start with they are unable to start up a business.
4. The high proportion of dismissed respondents is not surprising. It is an outcome of the economic changes. The rejection of further training experienced in the elderly age group shows that despite their fears and anxiety, the elderly generation is insensitive to the requirement of lifelong learning in modern labour market.
5. The majority of the analyzed age groups have average incomes. It is quite normal that high incomes are more characteristic of the elderly age group. But the high number of social cases among respondents of both age groups is very worrisome.
6. The analysis of independent (age) and dependent (education, occupation, workplace, lifelong learning ability, relation to work, incomes) variables shows that age has moderate influence on the lifelong learning ability, and just low influence on the other dependent variables.
7. There is no significant difference between the age groups if they live in towns or in the country. But the younger generation living in towns mainly lives in blocks of flats in the centre, while the elderly live in suburban areas. The higher share of own property in elderly generation is a generational characteristic.
8. The better supply with cars of elderly generation is a result of the high share of entrepreneurs in this age group, though these entrepreneurs are using the car for work. While the share of mobile phones and Internet connections is higher in the younger generation.
9. Most of the respondents in both age groups are partially satisfied with their life. In the elderly age group this attitude could be very alarming, since elderly people have very few changes to turn their life.
10. The dependency analysis shows a very low dependency of age and living conditions.
11. The health conditions of respondents correspond to their age. Young generations consider their health condition very good or good, while the elderly finds it less good or problematic.
12. The sick pay and the average time spent in hospital confirm the former statement. The elderly generation spent more time on sick pay and in hospital, and their healing lasted longer than healing of younger people.

13. There is no difference in consuming harmful things (tobacco, coffee, alcohol, drugs and food), except for the consumption of medications in the elderly generation, which is again a generational characteristic.
14. The sport activities are more frequent and systematic among younger people.
15. The dependency analysis shows a moderate influence of age on health conditions and sport activities of respondents, and low influence on other dependent variables (sick pay, healing and consuming harmful things).

**FEATURES AND MAIN COHERENCES OF THE YOUNG
PEOPLES' HELATH CONDITIONS**

**A FIATALOK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JELLEMZŐI ÉS FŐBB
ÖSSZEFÜGGÉSEI**

Tamás Molnár

Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Számvitel- és Statisztika tanszék

Address: Zolnierska 7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

Tel.: +36 82 505-800/283

E-mail: molnar.tamas@ke.hu

Balázs Ferenc Ilk

Közgazdász-gazdálkodási szakos hallgató

Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

Address: 7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

Telefon: +3630/552-14-32

E-mail: ilk.balazs@gmail.com

FEATURES AND MAIN COHERENCES OF THE YOUNG PEOPLES'HEALTH CONDITIONS*

A FIATALOK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JELLEMZŐI ÉS FŐBB ÖSSZEFÜGGÉSEI*

Keywords:

youth, health, nutrition, alcohol consumption, smoking

Abstract:

The Hungarian society's hygienic indicators lag behind compared to countries with similar development. This phenomenon is typical of the young age group. Based on the results of the questionnaire survey between the judgement of the dietary habits and the lifestyle strong connection can be manifested. The young persons move exceptionally little and irregularly. Very many young persons smoke and many people from among them smokes strongly. The alcohol consumption is a dominant phenomenon. The smoking and the alcohol consumption are typical of many young persons, these effects cause much damage fixing each other. The more capital reasons of the harmful conduct onto more factors can be leaded back.

Kulcsszavak:

fiatalság, egészségi állapot, táplálkozás, alkohol fogyasztás, dohányzás

Absztrakt:

A magyar társadalom egészségügyi mutatói a környező - azonos fejlettségű - országokéhoz képest elmaradnak. Ez a jelenség a fiatal korosztályra is jellemző. A kérdőíves felmérés eredményei alapján a táplálkozási szokások és az életmód megítélése között szoros kapcsolat mutatható ki. A fiatalok rendkívül keveset és rendszertelenül mozognak. A dohányzási szokásokat tekintve nagyon sok fiatal dohányzik és magas az erősen dohányzók aránya. Az alkoholfogyasztás is domináns jelenség. A dohányzás és az alkoholfogyasztás egyidejűleg szintén sok fiatalra jellemző, amely hatások egymást felerősítve sok kárt okoznak. A káros életvitel főbb okai több tényezőre vezethetők vissza.

BEVEZETÉS

A statisztikai mutatók fontos tényezői a társadalmi haladás útját kijelölő és értékelő, valamint a piacműködést értékelő és meghatározó irányelveknek. Szerepük jelentősen megnőtt az utóbbi évtizedekben, az egyre növekvő tájékoztatás iránti igény következményeként, a statisztikák is egyre újabb területeket fognak át. A leggyakrabban arra vonatkozólag vonnak le következtetéseket, hogy melyek a jó irányelvek abból, hogy a gazdasági növekedést előmozdítja-e egy társadalom egészségének megfelelő állapota. Azonban ha a mérési módszerek tévesek, akkor az ezek alapján megjelenő eredmények is azok lehetnek. Ugyanakkor nagy eltérések lehetnek a jelentős társadalmi-gazdasági jelenségek, mint az infláció, munkanélküliség stb. standard mérőszámai és ezek nagyközönség általi érzékelése között. Egyes országokban (pl. Franciaországban vagy az Egyesült Királyságban) ez a különbség bizalmatlanságot szült a hivatalos statisztikák iránt (*Stiglitz et al, 2008*).

Jó ideje aggályok merülnek fel a gazdasági teljesítmény mérőszámaival kapcsolatban, különösen azokkal szemben, amelyek csak a GDP-t veszik figyelembe, illetve amelyek csak ezen alapulnak. Ezek a mérőszámok különösen abból a szempontból kérdésesek, hogy a társadalom jólétének mérőszámaiként nem alkalmazhatóak teljes körűen. A GDP a társadalom jólétének időbeli mérésére, különösen ennek gazdasági, környezeti és szociális dimenziójában, azaz a fenntarthatóságra nem alkalmazható.

Az emberi jólét mérésére a közgazdászok hagyományosan a rendelkezésre álló forrásokra összpontosítanak, melyeket a *jövedelem*, a *vagyon*, az *árúk* vagy a *szolgáltatások* szerint állapítanak meg. Bár a források fontos tényezők az emberi jólét szempontjából, mégsem bizonyulnak elégségesnek a jólét megállapítására. Az emberi jólét attól függ, hogy a *források* mire teszik képessé az embereket, és nagy változatosságot mutat az a képesség, hogy az emberek a forrásokat a jólét érdekében használják-e. Mindez azt sugallja, hogy fontos szerepet játszanak azok az indikátorok, amelyek túlmutatnak a jövedelem, a gazdagság és a fogyasztás mutatóin, és magukba foglalják az életminőség pénzben nem kifejezhető oldalait is. Az életminőség az élet azon aspektusaira vonatkozik, amelyek a gazdasági források irányításán túl alakítják az emberi jólétet. (*Stiglitz et al, 2008*).

A globális felmelegedéssel környezeti krízis elé nézünk. A gazdasági teljesítményre vonatkozó olyan mérőszámok, melyek a *környezeti problémákkal* kapcsolatos *kiadásokat* is tükröznék, erősen eltérnének a standard mérőszámoktól.

Szintén nagy problémát jelent egyes országokban a *túlnépesedés* (India, Kína), ahol már drasztikus népességszabályozást is életbe léptettek. Ezzel szemben sok olyan ország is van,

ahol éppen a *népességfogyás* (ez főleg a fejlett országokra jellemző) jelent gondot. Az Európai Unió számos országában megfigyelhető ez a sajnálatos jelenség, többek között hazánkban is. A Magyarországon kialakult helyzet nagyon aggasztó, és ha folytatódik az eddigi tendencia, akkor hivatalos források szerint a következő évben már tízmillió alá fog csökkenni a magyar népesség.

További globális, illetve globalizálódó problémákat sem mér egyértelműen a GDP. Sok országban például az éhezés jelenti a fő gondot, naponta százezrek halnak meg az éhezés következményeként, és az utóbbi időben hazánkban is, egyre több gyermek marad éhen nap, mint nap. Ez olyan méreteket öltött, hogy a közelmúltban egy mozgalom is elindult „minden gyermek lakjon jól” jelszóval. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a XXI. században, ez újra probléma lehet.

Az *ivóvízkészletek* drasztikus csökkenése és minőségének romlása (többek között a túlnépesedés miatt is) egyes szakemberek szerint akkora horderejű gond lesz, hogy egyes népek migrációjához vezethet. Ezt szintén nem méri a GDP, sőt az egyes termelési folyamatokon keresztül éppen hozzáadott érték növelő tényezőként jelenik meg. Gondoljunk csak a tiszai ciánszennyezésre.

A GDP tehát ugyanúgy, ahogy nem méri a gazdaság környezetre gyakorolt hatását, - mint a társadalomban végbemenő, sok esetben káros folyamatokat, - a fenti komoly problémákat is figyelmen kívül hagyja a számítási metodikájából.

Mindezekből következően nyilván sokkal szélesebb körű megfigyelésekre és mérőszámokra is szükség van.

A *társadalom egészsége* gyakorlatilag meghatározza annak teljesítőképességét, amit szintén nem méri a GDP. A Humán Fejlettségi Index (HDI) ugyan próbálja mérni ezt, de számítása nem kötelező és sok ország éppen ezért nem is számszerűsíti ennek értékét. Az egészség az emberi élet tartamát és minőségét meghatározó alapvető jellemző. Az egészség az élet legalapvetőbb összetevőjének számít, mivel a nélkül a többi összetevő, gyakorlatilag elveszti az értelmét (EC, 2005; OGY 46/2003). Ennek ellenére jóval többet tudunk az egészségügy költségeiről és az ellátott betegek számáról, mint az ellátás hatásairól és általában a lakosság egészségi állapotáról. Az egészség hatással van mind az élet tartamára, mind annak minőségére. Míg az előbbire igen széles körben állnak rendelkezésre adatok, az utóbbi mérésében maradnak még kihívások. Az egészség értékeléséhez szükség van a mortalitás és a morbiditás megfelelő mértékeire.

Nagyon fontos tényező a társadalom egészségi állapota, annak „stock” és „flow” megfigyelése és mérése egyaránt, hiszen az egészségi állapot és az abban végbemenő

változások alapvetően befolyásolják egy társadalom teljesítőképességét, így a gazdasági fejlettséget is. Ilyen értelemben sokkal fontosabb kategória, mit a gazdaság adott pillanatban mért GDP-je.

A szakemberek álláspontja mára már odáig fejlődött, hogy egyenesen „egészség gazdaságról” beszélnek, sőt egyre hangosabban állnak ki a mellett az álláspont mellett, hogy az egészségügyi ellátórendszert igenis tekintse a mindenkori kormányzat GDP termelőnek és ne GDP fogyasztónak.

Egy társadalom gazdasági és egyéb teljesítőképességének fő letéteményesei a fiatalok, a *fiatal felnőttek*. Ezért ennek a korosztálynak az egészségi állapota rendkívül jelentős kérdés. Több kutatás, illetve az ezekből megjelent publikáció foglalkozik a fiatalok egészségi állapotával, illetve elemzi a jelenségek okait. A számtalan publikáció és tanulmány, vagy közönséges újságcikk közös nevezője az, hogy a fiatalok egészségi állapota katasztrofálisan rossz. *Sokkal több a fizikailag és mentálisan segítségre szoruló fiatal, mint húsz évvel ezelőtt*. A jó egészség nem önmagában való érték, a testi és lelki egészségesség a minőségi élet alapja. A népesség nem megfelelő egészségi állapota, valamint a korai halálozás által elvesztett életek egy ország számára gazdasági veszteséget is jelentenek. A magyar felnőtt lakosság egészségmutatóinak romlása az 1960-as évek végétől vált szembetűnővé és 1993-ban érte el a legrosszabb paramétereket, ekkor „tetőzött”. A születéskor várható élettartam hosszú évekig tartó csökkenése után 1996-tól már egy kicsit jobb értéket mutat, de számos országhoz (például a nyugat-európai, skandináv országokhoz és Japánhoz) képest még mindig nagyon alacsony.

A betegségek kialakulásáért elsősorban a környezeti és az életmódbeli károsító tényezők tehetők felelőssé, a megbetegedések okaként főleg a *dohányzás*, az *alkohol* és a *stressz* játszik nagyon jelentős szerepet. A környezet alatt nemcsak a fizikai tényezők (a talaj-, víz- és levegőszennyeződés, a zaj és zsúfoltság) értendők, ide tartoznak olyan jelenségek is, mint a „szegénység szintjén élés”, a kirívó társadalmi és vagyoni egyenlőtlenségek.

A túl gyors társadalmi változások, a bizonytalan életkilátások következtében kialakuló feszültség, a lakossági terhek nagymértékű növekedése, (ami a jelenlegi gazdasági válság közepette még markánsabban jelentkezik) sokszor a betegségek igazi okait jelentik. A környezeti fizikai feltételeinek romlásáért mind lokális, mind globális szinten az ember magatartása tehető felelőssé.

A fiatalok egészségi állapotának néhány általános jellemzője

Rohamosan növekszik a légszennyezéssel, táplálkozási és egyéb környezeti allergénekkal összefüggést mutató légúti, emésztőszervi és bőrgyógyászati allergiás megbetegedések száma és aránya.

A fiatalok csökkent fizikai teherbíró-képességét jelzik a *testtartási rendellenességek* (hanyag tartás, lúdtalp, gerincferdülés) és azok az adatok, amelyek az elégtelen fizikai terhelhetőséget (fittség) bizonyítják. Egyre magasabb az *elhízott gyermekek aránya*. Gyakoriak a *mentális* és a *szorongásos* problémák, és egyre elterjedtebb a *gyermekkori depresszió* jelensége is.

A fiatalok egészségi állapotának romlásában meghatározóak az egyre szaporodó testtartási és mozgásszervi problémák, valamint az elhízás elsősorban az általános életmódváltozás eredménye: gyermekeink kevesebbet mozognak, sokkal többet ülnek a televízió, a videó és a számítógép előtt. Táplálkozási szokásaikra jellemző, hogy emelkedik a nassolók (édesség, üdítőitalok fogyasztása) és gyorséttermi ételeket fogyasztók aránya. Sokan rendszertelenül étkeznek és sajnos nem elhanyagolható azon fiatalok aránya, akik egyszerűen nem engedhetik meg maguknak a rendszeres étkezés „luxusát”.

Az egészségi állapot jellemzésére jól szolgál és széles körben használt az egészség és a közérzet (életérzés) önminősítése. A magyar gyermekek 60-80 százalékról (életkortól és nemtől függően) elmondható, hogy pozitív életérzésű, 80-90 százalékról, hogy egészségesnek tartja magát. Meg kell azonban jegyezni, hogy 1986-1997 között emelkedett a kedvezőtlen életérzésű („nem boldog” és „egyáltalán nem boldog”) magyar 11-17 éves diákok aránya.

A gyermek és serdülőkorúak egészségi állapotát jellemző mutatókból ki kell emelnünk a 10-19 évesek halálozásának kétharmadáért felelős baleseteket és öngyilkosságokat, valamint a gyermekek ellen elkövetett erőszakos cselekményeket. Évente átlagosan 200-300 gyermek hal meg baleset, 60-100 gyermek öngyilkosság és 20-30 gyermek-bántalmazás és erőszak következtében (Aszmann, 2010). A gyermekek bántalmazása, a gyermekkori öngyilkosságok viszonylag magas száma a társadalmon belüli feszültség növekedését, valamint a szülői kontroll gyengülését jelzik.

CÉLKITŰZÉSEK ÉS MÓDSZEREK

A tanulmány a fiatalok egészségi állapotát vizsgálta olyan aspektusból is, hogy mi a *véleményük saját egészségükről, illetve annak változásáról*. A megkérdezettek zömmel a 18 és 22 év közötti körosztályba tartozó fiatalok voltak (n=265). A kérdőívben a háttérváltozók

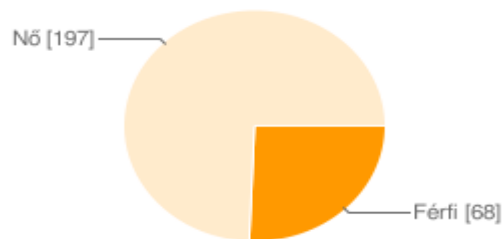
mellett szerepeltek az étkezéssel és a szabadidős tevékenységgel kapcsolatos kérdések is, ezeken kívül rákérdeztünk a káros szokásokra, és a saját véleményükre is az egészséget érintő kérdésekben. Az elemzés egyszerű statisztikai módszerekkel (általában viszonyszámok alkalmazásával) és bonyolultabb metodikákkal (pl. kereszttábla elemzés) is történt. A számításokat Excel és SPSS programcsomagok segítették.

EREDMÉNYEK

A felmérésben résztvevők jellemzői

A kiküldött kérdőívet 265-en küldték vissza, 74%-ban nők és csak 26%-ban férfi (1. ábra).

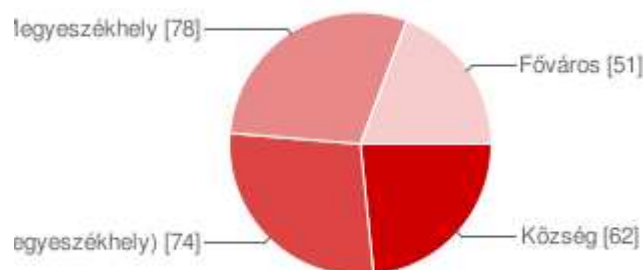
1. ábra: A nemek megoszlása a kitöltött kérdőívek esetében

Forrás: A szerzők saját számítása

A kérdőívet kitöltők ötöde fővárosi, 152 városban lakó fiatal vett részt a felmérésben (ebből megyeszékhelyen lakik 78 fő, azaz 51%), míg a kisebb településekről összesen 62-en töltötték ki az űrlapot (2. ábra).

2. ábra: A felmérésben résztvevők lakóhely szerinti megoszlása

Forrás: A szerzők saját számítása

A megyéket tekintve Győr-Moson –Sopron, Hajdú-Bihar, Pest és Somogy megyéből érkezett vissza a legtöbb kitöltött kérdőív. Megemlíthető még Veszprém megye, viszont a többi megyéből nem, vagy csak nagyon kevés kérdőív érkezett vissza.

A megkérdezett fiatalok nagy részének családjában *alacsony* egy főre jutó jövedelmek jellemzőek: a kérdőíven szereplő 6 jövedelemcsoportból a felmérésben részt vevők közül mintegy 80% arányban jelölték az első három kategória valamelyikét, ami azt jelenti, hogy ezekben a családokban 100 ezer Ft alatt van az egy főre jutó jövedelem. A felső három kategóriában elhelyezkedő válaszoló közül csak 3% esetén magasabb az egy főre jutó jövedelem, mint 150 ezer Ft.

A fiatalok táplálkozási szokásai

Az egészségi állapot egyik alapvető meghatározó faktora a táplálkozás. A felmérésben résztvevő fiatalok erre vonatkozólag részletesen kifejtették véleményüket, hiszen a kérdőív tág kereteket adott erre. A megkérdezettek közel 9%-a tartja úgy önmagáról, hogy *teljes mértékben egészségesen* táplálkozik, közülük a fő étkezéseket szinte mindegyikük előnyben részesíti és be is tartja. Elgondolkodtató, hogy a lányok aránya ebben a csoportban több mint kétszer akkora, mint fiútársaiké. Ugyanakkor a felmérésben szereplő fiatalok esetén az egészséges életmódra való törekezés, illetve ennek megítélése és a nemek között nem mutatható ki összefüggés. A Cramer-féle „V” csak 0,055, ráadásul a keresztátlából számolt Pearson-féle kontingencia együttható értéke nem is volt szignifikáns ($\alpha \geq 5\%$). Az általánosnak mondható nézet, miszerint a nők egészségesebben élnek, illetve igyekeznek egészségesebben élni, mint a férfiak ebben az esetben nem volt statisztikailag igazolható.

Nagyon lényeges kérdés, hogy egy adott populáció milyen egészségesen étkezik, hiszen a táplálék minősége, mennyisége és a táplálkozás módja nagymértékben befolyásolja az egészséget. A kérdőív ezek vizsgálatára is lehetőséget adott.

A megkérdezettek válaszaiból kiderült, hogy a *táplálkozás és az életmód megítélése* szorosan összefügg egymással. Ugyanis az előbb említett két változó kimenetei (mindegyiken belül a „helyes” és „helytelen” kategóriákat figyelembe véve) között elvégzett keresztátló elemzés nagyon szoros összefüggést mutatott. A Cramer-féle „V” értéke nagyon szoros, 0,9 feletti kategóriában található („V”=0,939); és itt ráadásul szignifikánsnak is mondható ($\alpha \leq 0,1\%$). Tehát, aki helyesen táplálkozik, az úgy tartja magáról, hogy egészséges életvitelt is folytat. Ez a megfigyelés fordítva is igaz, azok a válaszadók, akik

saját maguk szerint helytelenül táplálkoznak, zömmel azt a választ jelölték meg, hogy az életmódjuk kívánnivalót hagy maga után.

A saját maguk szerint legegészségesebben élők inkább az ásványvizet részesítik előnyben, mint a szénsavas üdítőket és nem „élnek” energitalokkal. Ők azok, akik ritkán vagy egyáltalán nem isznak kávét, viszont a teát szívesen elfogyasztják. Közülük csak nagyon kevesen isznak szeszes italt, és amikor ez előfordul akkor is csak nagyon ritkán és nagyon kevés alkoholt (sör, bor, égetett szeszes ital) fogyasztanak.

A húsféleségek tekintetében inkább a sertés és a szárnyas húsokat kedvelik, ritkábban esznek marha-, valamint halhúst. Előnyben részesítik a zöldségeket és a gyümölcsöket. A tejtermékek közül inkább csak a tej fogyasztása a jellemző, a többi tejterméké nem, még a sajté sem. Sokat sportolnak, vitaminokat szednek, egyáltalán nem dohányoznak, és nem szorulnak semmiféle gyógyszer szedésére sem. Akik úgy tartják, hogy egészségesen élnek, azok között ritkán vagy egyáltalán nem jellemző a stressz, és tudatosan próbálják is azt elkerülni. Az önmegítélés alapján egészségtelen életmódot folytató fiatalok csoportjába tartozók étkezési szokásai nem sokkal különböznek a többi megkérdezett táplálkozásától. Általában betartják a fő étkezéseket és nem vetik meg az ásványvizet és a teát, valamint a tejet- és a tejtermékeket is előszeretettel fogyasztják. Ez utóbbiak közül a sajt-félék kiemelkedő szerepet játszanak, étkezéseikben gyakoriak a zöldségfélék és a gyümölcsök is. Tehát az étkezéseikben nem különböznek döntően a megkérdezettek átlagától, ebből az következik, hogy nem a saját táplálkozásuk miatt gondolják úgy, hogy egészségtelenül élnek, hanem a következőkben kifejtendő mozgásszegény életmód miatt.

A fiatalok szabadidő-eltöltése

Az egészséges életmód megítélés szempontjából fontos szerep jut a *szabadidős tevékenységeknek* ezeken belül is kiemelkedően a sportnak. Ebben a tekintetben az önmagukat egészségtelen életmóddal titulált csoportnak már jelentősen különböznek a szokásai az egészséges életmódot folytatóktól. Nagyon kevés a rendszeresen sportolók száma és viszonylag sokan vannak, akik egyáltalán nem mozognak. Közülük sokan dohányoznak és gyakori ebben a csoportban az alkoholfogyasztás is.

A rendszeresen mozgó fiatalok zöme minimum egy órát tölt alkalmanként sportolással. Ennek az „ellenkezője” is igaz, nevezetesen a nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem „sportolók” egy-egy alkalommal csak nagyon keveset töltenek mozgással.

Egy korábbi felmérés szerint a magyar fiatalok egyharmadáról valószínűsíthető, hogy eleget sportol, a másik egyharmad aktivitása éppen elfogadható, a maradék egyharmad pedig alig,

vagy semmit sem sportol. A rendszeresen sportolók aránya összességében emelkedett, viszont nemzetközi összehasonlításban a fizikailag aktív magyar fiatalok aránya alacsony. Folyamatosan növekszik azoknak a tanulónak az aránya, akik naponta hosszú időt töltenek el televízió és videó nézéssel, és sokan töltik el szabadidejüket szervezetlenül és tervezetlenül, sőt közülük sokan csavarognak. (Aszmann, 2010. p. 5)

A jelen felmérésben részt vevő fiatalok közel 15%-a egyáltalán nem mozog, további egyharmada alkalmanként nem sportol többet 30 percnél, ami nagyon kevés idő. A megkérdezettek egyharmada mozog csak rendszeresen, ami azt jelenti, hogy mindennap, de legalább hetente többször folytat aktív sporttevékenységet. Ezek a fiatalok alkalmanként legalább egy órát töltenek intenzív sportolással, többen pedig egy edzés alkalmával másfél óránál is többet mozognak. Közülük csak nagyon kevesen szednek valamilyen gyógyszert vagy étrend kiegészítőt, a vitaminokon kívül. Érdekes, hogy ők úgy tesznek az egészségükért, hogy a sporttevékenység mellett tudatosan kerülnek a stresszhelyzeteket.

A felmérésben részt vevők dohányzási szokásai

A gyermekkorúak között világszerte egyre korábbi életkorban jelentkeznek az *egészséget károsító szokások*, amelyek nemcsak a későbbi, a felnőttkori, de a jelen egészségi állapotukat is befolyásolják (Tokada et al. 1994). A rendszeresen dohányzók gyakrabban szenvednek légúti betegségekben és a dohányzás asztmás rohamot kiváltó, illetve súlyosbító szerepe is megfigyelhető (Cook GD, Strachan DP, 1997; Lange et al., 1998; Nuorti et al. 2000). E mellett nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a káros szokásuk mintegy melléktermékeként a körülöttük élő, és egészségtudatos magatartást követni kívánó ismerősök, rokonok, barátok, vagy éppen teljesen ismeretlenek egészségét károsítják a passzív dohányzás okozta ártalmakkal (Vupputuri et al. 1999). Egyes vélemények szerint a dohányosok még saját magukat is kiteszik a passzív dohányzás okozta rizikófaktoroknak az aktív dohányzás okozta kártételek mellett. Tulajdonképpen „duplán” mérgezik magukat.

Az *Országos Lakossági Egészség Felmérés 2000* kutatási jelentése szerint a 18 év feletti magyar férfiak 40,7%-a, a nők 26,3%-a dohányzik (rendszeresen vagy alkalmanként). Az egy lakosra eső cigarettafogyasztás 1999-ben 2400 szál/fő volt, míg az Európai Unió országaiban átlagosan 1600 szál/fő. A *Fact Intézet* 1999-es felmérése szerint a magyar lakosság 65%-a szenved a passzív dohányzás ártalmaitól, átlagosan napi 270 percet töltve olyan légtérben, ahol mások dohányfüstjét szívja. A Központi Statisztikai Hivatal 2002 elején közzétett adatai szerint Magyarországon ma évente 28 ezer ember halála írható egyedül a dohányzás rovására. Ez körülbelül kétszer több mint ahányan alkoholizmus,

kábítószer-fogyasztás, baleset, erőszakos halál, öngyilkosság és AIDS miatt összesen meghalnak. A magyar férfiak tüdőrák-halandósága a világon a legmagasabb. A 28 ezres halálozási adat már csak azért is megdöbbentő, mert a magyar lakosság évente körülbelül 18-20 ezer fővel csökken. Ebből következően, ha csak a dohányzás okozta káros hatásokat kiküszöbölnénk, akkor növekedne a honi népesség!

A dohányzás káros hatásait számtalan publikáció ecseteli, jelen tanulmányban nem az elsődleges cél, hogy ezt bővebben kifejtsük. Azonban azt mindenképpen meg kell említeni, hogy az enyhébb hurutos megbetegedéseken túl, a halálos daganatos és főleg a tüdőrákos kórok vezető oka a dohányzás. A végzetes végső diagnózis előtti stádiumok ugyanúgy rontják az életminőséget és a szervezet sok egyéb betegséggel szembeni védekezőképessége jelentősen csökken. Ez pedig oda vezet, hogy a szervezet teljesítőképessége néhol jelentős mértékben csökken. Ebből az következik, hogy a társadalom teljesítőképessége csökkenni fog, hiszen több ember, többször és hosszabb időre megy táppénzre, jelentősen megnőnek a gyógyítási, illetve a betegápolási költségek.

A magyar tanulók egyre fiatalabb életkorban gyújtanak rá, minden korcsoportban emelkedett a dohányzó lányok aránya. „Naponta dohányzik a nyolcadikos fiúk 8 százaléka, a nyolcadikos lányok 3,5 százaléka, a 16-17 éves középiskolás fiúk 21,4, a lányok 16 s az ugyanilyen korú szakmunkástanuló fiúk 41 és a lányok 32 százaléka.”(Aszmann, 2010. p. 7) A jelen felmérésben részt vevő fiatalok esetén az egészséges életmód megítélése és a dohányzási szokások közötti keresztábra-elemzés kimutatta, hogy a két tényező között egyértelmű a szignifikáns összefüggés ($\alpha \leq 0,1\%$), habár a kapcsolat csak gyengének mutatkozik (Cramer-féle „V”= 0,287). Főleg azon fiatalok száma jelent nagyságrendi fölényt a többi csoporttal szemben, akik egészséges életmódot folytatnak, és egyáltalán nem dohányoznak. Ezen diákok az összes megkérdezettek létszámának 55%-át teszik ki. Sokan vannak, akik naponta rágyújtanak, és nem elhanyagolható azok száma sem, akik hetente, illetve havonta többször dohányoznak. Mindent összevetve csak a megkérdezettek 38%-a mondta, hogy soha nem gyújtott rá. Ez a tény mindenestre elgondolkodtató. Sajnos már régóta megfigyelhető jelenség, hogy a fiatalok egyre gyakrabban, egyre nagyobb arányban és egyre korábbi életszakaszukban kezdenek el dohányozni.

A fiatalok alkoholfogyasztási szokásai

Általános jelenség, hogy a fiatalok *alkohol fogyasztási szokásai* is kedvezőtlenebbé váltak a korábbi időszakokhoz képest: minden vizsgált életkori csoportban emelkedett azoknak a

fiataloknak az aránya, akik többször kerültek már alkoholos befolyásoltság alá. A lányok alkohol fogyasztási szokásai pedig közelítenek a fiúk szokásaihoz Szembetűnő, hogy a rövidital fogyasztásának gyakorisága sem sokban marad el a fiúkétól (Aszmann, 2010).

Korábbi vizsgálatok egyértelműen rámutatnak, hogy sok országban, így hazánkban is aggasztó a dohányzó és alkoholt fogyasztó lányok arányának emelkedése. Vannak olyan országok, ahol a lányok ebből a szempontból a fiúknál kedvezőtlenebb képet mutatnak. A napi dohányzás tekintetében 15 éves serdülőink a nemzetközi rangsor élére kerültek. A pszichoaktív szerek valamilyen típusát a serdülők többsége kipróbálja, azonban sokkal kevesebben válnak rendszeres fogyasztóvá. Sajnos az sem új keletű jelenség, hogy a parti drogok elterjedtek főleg a szórakozóhelyeken (pl. discókban, stb.). Alkohollal együtt még erősebben fejtik ki hatásukat ezek a szerek, és nemegyszer halálessel végződnek az ilyen sajnálatos események.

A dohányzás és az alkoholfogyasztás összefüggése

Általános tapasztalat, hogy az alkoholfogyasztás egy szórakozóhelyen, vagy egy baráti társaságban generálja a másik rossz szokást, a dohányzást (Sørensen et al. 2000). A megkérdezett fiatalok több mint egyharmada dohányzik rendszeresen és a felmérésben részt vevők csak közel 17 %-a válaszolta azt, hogy egyáltalán nem dohányzik.

A dohányzás és az alkohol fogyasztás kapcsolatát keresztábra elemzéssel vizsgáltuk és a két rossz szokás közötti kapcsolat szignifikáns összefüggést mutatott ($\alpha \leq 0,1\%$). A kapcsolat erősségére vonatkozóan viszont csak egy gyenge kapcsolatot találtunk (Cramer-féle „V”= 0,315). Ennek fő oka az, hogy azoknak a fiataloknak a száma relatíve magas, akik ugyan nem isznak alkoholt, de gyakran dohányoznak. Így a két tulajdonság együttes eloszlását ennek a „cellának” a gyakorisága torzíja, ezért nem jöhetett ki szorosabb kapcsolat a két tényező között.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE KÖVETKEZTETÉSEK

A megváltozott életvitel főbb okai

A rizikótényezők kutatói a gyermek szűkebb és tágabb környezetében megtalálható következő veszélyekre hívták fel a figyelmet:

- A konfliktusokkal teli, funkciójában már nem működő családi háttér;
- a szülők deviáns viselkedése és alkoholizmusa;
- a gyermek feletti hiányos kontroll;
- a gyermek szabadidejének szervezetlen felhasználása, a csavargás;
- a kudarcokkal teli iskolai pályafutás.

Kifejezetten hátrányos helyzetű gyermekek között végzett vizsgálatok azonban azt is bizonyították, hogy a hátrányos körülmények ellenére a gyermekek bizonyos hányadára nem jellemző az egészségveszélyeztető életmód. Ezekről a „védett” gyermekekről általában elmondható, hogy ellenállóbban a társas hatásokkal szemben, jövőjüket tekintve tudatosabbak, egészséges önbizalommal rendelkeznek, és a stresszhelyzetekben adaptív megküzdési módszereket használnak.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK

Az egészségmagatartásra vonatkozó elemzéseink – hasonlóan a szakirodalmi adatokhoz – igazolják, hogy az életmódbeli szokások csoportosulnak. A dohányzás, alkoholfogyasztás és bizonyos fajta étel és italfogyasztási szokások (kávé, üdítőitalok, gyorséttermi ételek) szignifikáns összefüggést mutatnak egymással és a fiatalok szabadidő-eltöltési szokásaival. A felsorolt szokások együtt járása egy olyan életformára utal, amelyre a rendszeres dohányzás és az alkoholfogyasztás mellett jellemző, hogy a fiatal sok időt (estét) tölt el az otthonán kívül, gyakran céltalanul csavarogva.

IRODALOMJEGYZÉK

46/2003. (IV.16.) OGY határozat az Egészség Évtizedének Johan Béla Nemzeti Programjáról

Aszmann A: A magyar diákok egészségi állapota és az iskola. Internet, letöltve: 2010. január 10. p. 1-10.

Cook GD, Strachan DP: Parental smoking and prevalence of respiratory symptoms and asthma in school age children. *Thorax* 1997; 52 p. 1081-1094.

European Commission – Health and Consumer Protection Directorate-General: *The contribution of the health to the economy in the European Union*. European Communities, 2005.

Lange P, Parner J, Vestbo J, Schnohr P, Jensen G. A 15 year follow-up study of ventilatory function in adults with asthma. *New Engl J Med* 1998; 339: 1194-1200.

Nuorti JP, Buttler JC, Farley M, Harrison LH, McGeer A, Kolczak MS, Breiman RF. Cigarette smoking and invasive pneumococcal disease. *New Engl J Med* 2000; 342 p. 681-689.

Országos Lakossági Egészség Felmérés (OLEF) 2000.

Sörensen LT, Jörgensen T, Kirkeby LT, Skovdal J, Vennits B, Willie-Jörgensen P. Smoking and alcohol abuse are major risk factors for anastigmatic leakage in colorectal surgery. *Br J Surg* 2000.

Stiglitz, J.E; Amartya SEN, Fitoussi J.P: Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress 2008.

Tokada A, Yokada Y, Urano T. The physiological aspects of smoking. *Thrombosis Research* 1994; 76 p. 1-31

Vupputuri S, Allen K, Prerost MR, Hughes J, Whelton PK. Passive smoking and the risk of coronary heart disease - a meta-analysis of epidemiological studies. *New Engl J Med* 1999; 340 p. 920-926.

Extended abstract

FEATURES AND MAIN COHERENCES OF THE YOUNG PEOPLES'HEALTH CONDITIONS*

A FIATALOK EGÉSZSÉGI ÁLLAPOTÁNAK JELLEMZŐI ÉS FŐBB ÖSSZEFÜGGÉSEI*

Tamás Molnár

Cím: Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Számvitel- és Statisztika tanszék
7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

Telefon: +36 82 505-800/283

E-mail: molnar.tamas@ke.hu

Ilk Balázs Ferenc

Közgazdász-gazdálkodási szakos hallgató

Cím: Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar

7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.

Telefon: +3630/552-14-32

E-mail: ilk.balazs@gmail.com

The statistical indicators are important indicators to trace out and appraising the governing principles of the social progress. Their role increased in the past decades. The statistics are presenting newer and newer areas, because of the increasing claim for information. Frequently their deducing the conclusion about the society's state of health is promoting or not the economical growth of a country. If the measuring methods are wrong, than the result grounded on these methods could be defective also. At the same time there could be big differences in the standard index-numbers of the significant social-economical symptoms, like the inflation's, unemployment's and their sensation by the general public. In some countries (ex. in France or in the United Kingdom) this difference affected mistrust for the official statistics. (*Stiglitz et al, 2008*)

For a long time scruples appears in connection with the index-numbers of the economic performance, especially with those, which only based on the GDP or based only on it. These index-numbers are pending – particularly from that viewpoint – that they cannot be applied overall as the index-numbers of the society's prosperity. The GDP is not adaptable for the temporal measurement of the society's prosperity, especially its economic, environmental and social dimension; also it is applicable to measuring the sustainability.

The economists are conventionally focusing on available sources, which they allocating by income, assets, goods or services. They do not prove to be sufficient after all although the sources are important factors from the viewpoint of the human prosperity. The human prosperity depends on how the sources make the peoples capable and the ability whether the peoples using the sources in the interest of the prosperity show big variety. All this suggests that those indicators are playing an important role which shows trough the richness and the consumption, and includes the sides of the quality of life which cannot be expressed in money. The quality of life concerns the aspects of the life, which shape the human prosperity beyond the management of the economic sources. (*Stiglitz et al, 2008*).

We are standing before an environmental crisis because of the global warming. The index-numbers concerning the economic performance, which ones including the expenses related with the environmental problems, would differ from the standard index-numbers strongly.

Also in some countries (like India or China) the overpopulation means a big problem, where a drastic population regulation brought already in. In opposite of this, there are many countries, where the population decline (this is usually in developed countries) means trouble. In several countries of the European Union such like in our homeland, is this regrettable symptom observable. The evolved situation in Hungary is very worrisome, and if the tendency continues, already in the next year the Hungary's population will fall below ten million, according to official sources then.

The GDP does not measure additional global or globalized problems unambiguously. For example in many countries the starvation means the primary concern, in consequence of the starvation thousands are dying every day, and lately in our homeland, more and more children stays hungry day to day. This reached so high sizes that a movement entered in the recent past with the password "let every child replete". However it is thought-provoking, that in the XXI. century this may be a problem again.

The drastic decrease of the drinking water sources and the decay of its quality (among other things because of the overpopulation) according to some specialists it will be so big trouble, what may lead to single folks' migration. The GDP does not measure this also, indeed the production processes added value appears as an increasing factor. Let us think only the cyanide pollution of the river Tisza.

The GDP does not measure the economies affect on the environment, - than other, in the society occurring, many times harmful procedures, - leaves the previously mentioned serious problems out of its computational methodology.

All of this results, that we need more comprehensively monitoring and index-numbers.

The society's health practically identifies its efficiency that the GDP does not measure also. Human Development Index (HDI) tries to measure this, but its calculation is not obliging and because of this many countries do not concretize the value of this. The health is a fundamental feature which defines the duration of the human life and its quality. The health is the most elementary component of the life what loses its sense without the other components (EC, 2005; OGY 46/2003). Still we know much more about the expenses of the public healthcare and the provided patients' number, than about the effects of the supply and generally from the population's health conditions. The health has effect on the duration of the life, even as on its quality. While for the former one data are available in a wide circle,

but in the measurement of the latter one challenge are left yet. To the assessment of the health the measures of the mortality and the morbidity needed.

The society's health conditions is a very important factor, both its stock and flow monitoring and measurement, since the health conditions and the changes happening in it fundamentally influence a society's efficiency, like this the economic development. In a sense like this, it is much more important category, than the GDP of the economy measured in a given moment. The specialists' point of view developed so far already by today, that they talking directly about health economy, indeed they stand on that point of view, that the all-time government should consider the hygienic provision system as a GDP producer and not a GDP consumer. The young persons, the young adults are the capital depositories of a society's economic and other efficiency. The health conditions of this age group are exceptionally considerable questions because of this. Many researches and publications concerned from them deals with the young persons' health conditions, analyses the reasons of the phenomena concerned. The innumerable publications' and study's, or vulgar article's common denominator is that the young persons' health conditions are catastrophically bad. A lot more young person needs help physically and mentally, than twenty years before. The good health is not an alone value, the bodily and spiritual wholesomeness is the basis of the qualitative life. The population's inapposite health conditions, and the years lost by the early mortality means also economic loss for a country. The visible decay of the Hungarian adult population's health indicators got conspicuous at the end of the 1960 years and attained the worst parameters in 1993, reached a peak at this year. After the long decrease of the lifetime which can be waited at birth shows a somewhat better value from 1996 shows already, but comparing with several countries (for example the Western European, Scandinavian countries and Japan) is still very low.

For the formation of illnesses are the environmental and the damaging factors of lifestyle factors responsible, as the reason of the sicknesses mainly the smoking, the alcohol and the stress plays a very considerable role. Under the environment should to understood only the physical factors (the soil-, water and air soiling, the noise and congestion), but phonemes like living on the level of the poverty, the glaring social and financial inequalities.

Many times the real reasons of illnesses are too fast social changes, the tenseness taking shape as a result of the vague life views, big increase of the population burdens (what comes forward even more sharply amidst the present economic crisis). For the decay of the environmental physical conditions also on local and global level is behavior of the people responsible.

A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ PÁLYÁZATI TEVÉKENYSÉGE*

TENDERING ACTIVITY IN SOUTH-TRANSDANUBIAN REGION*

Barna Katalin Molnárné, Dr. PhD, egyetemi adjunktus
Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Regionális és Vidékpolitika Tanszék
Address: 7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.
Tel.: +3682/505-800/355
E-mail: barna.katalin@ke.hu

Tamás Molnár, Dr. habil. PhD, egyetemi docens
Kaposvári Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Számvitel és Statisztika Tanszék
Address: 7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.
Tel.: +3682/505-800/283
E-mail: molnar.tamas@ke.hu

Balázs Ferenc Ilk, képzési menedzser
Kaposvári Egyetem, ITTI iroda
Address: 7400, Kaposvár, Guba Sándor u. 40.
Tel.: +36/505-800/376
E-mail: ilk.balazs@ke.com

* A tanulmány a Kaposvári Egyetem HUHR/0901/2.1.3/0001, Regional Universities as Generators of a Transnational knowledge region c. programjának keretében készült.

* The study was made within the project „HUHR/0901/2.1.3/0001, Regional Universities as Generators of Transnational knowledge region” program of Kaposvár University.

A DÉL-DUNÁNTÚLI RÉGIÓ PÁLYÁZATI TEVÉKENYSÉGE*

TENDERING ACTIVITY IN SOUTH-TRANSDANUBIAN REGION*

Kulcsszavak: Dél-dunántúli régió, Új Magyarország Fejlesztési Terv, támogatott pályázatok

Kivonat:

Magyarország 2007 és 2013 között 22,4 milliárd eurós uniós támogatásban részesül, amely a vidékfejlesztési támogatásokkal együtt közel 8000 milliárd forint tesz ki. Az Új Magyarország Fejlesztési Terv legfontosabb célja a foglalkoztatás bővítése és a tartós növekedés feltételeinek megteremtése a területfejlesztés, a gazdaság, a közlekedés, a környezet és az energetika területén, a társadalom megújulásán valamint az államreform megvalósulásán keresztül. A tanulmány készítésekor a közel 4100 mrd Ft-nyi megítélt támogatásból 3500 mrd Ft már leszerződött pályázati összeg, és ebből 959 mrd Ft kifizetésre is került (www.nfh.hu). Az ÚMFT keretén belül kiírt pályázatok nagy lehetőséget biztosíthatnak a településeknek, és a gazdálkodó szervezeteknek, a fenntartható működéshez és a fejlesztésekhez egyaránt. A 2007-13 közötti időszakban mintegy 8 ezer mrd Ft hívható le, és ezen támogatások többségét vissza sem kell fizetni. A tanulmány azt mutatja be, hogyan élt ezzel a lehetőséggel a Dél-dunántúli régió, a jelen költségvetési periódus első felében. A szerzők, a 2009-ig támogatást nyert ÚMFT-s pályázatok jellemzőit foglalják össze, a Dél-dunántúli régió példáján, tehát egyfajta helyzetképet nyújtanak a települések pályázati aktivitásáról.

A forrásabszorpciós képesség, Baranya és Tolna megye az országos átlaggal megegyező (24%), míg Somogy megye meglepően kiugró értéket képvisel. Ennek egyrészt az az oka, hogy az NFT I-hez képest jelentősen javult Somogy megye forrasszerző képessége, másrészt a három megye közül ebben a megyében több, és nagy értékű projekt (minimum 1 milliárd Ft összegben támogatott pályázat) nyert EU-s támogatást. A megítélt, a szerződéssel lekötött és a kifizetett támogatási összegek megyei értékei és a megyei átlag közötti differenciákat elemezve látható, hogy Baranya megye közelíti meg legjobban a megyék átlagát, és Tolna megye mutatja a legnagyobb elmaradást. Ez természetesen csak a pályázatok számát tekintve igaz, helyes következtetés csak a lakosságszámhoz viszonyítva vonható le. A kifizetés alatt álló pályázatok esetében, Somogy megyében – ahogy azt már korábban láthattuk – a kifizetés jobban megvalósult, itt ezer lakosra 205 millió Ft, míg Tolna megyében 30 millió Ft, Baranya megyében pedig 74 millió Ft jut ezer lakosra a kifizetett támogatási összegek tekintetében. Mindent összevetve, Somogy megye kiemelkedő forrasszerző képessége a 15 nagyprojektnek és az általuk realizált magas támogatási összegnek köszönhető. Tény az is, hogy országos szinten a kifizetések 2009-ben felgyorsultak, míg márciusban 30, szeptemberben már 70, decemberben pedig 12 mrd Ft-nyi támogatás került kifizetésre.

Más szemszögből nézve azonban a Dél-dunántúli régió nem tartozik a legsikeresebb régiók közé a pályázati aktivitás tekintetében. Magyarországon a megyék átlagosan 315 mrd Ft támogatást igényeltek, ehhez képest a

* A tanulmány a Kaposvári Egyetem HUHR/0901/2.1.3/0001, Regional Universities as Generators of a Transnational knowledge region c. programjának keretében készült.

* The study was made in the framework of „HUHR/0901/2.1.3/0001, Regional Universities as Generators of Transnational knowledge region” program of Kaposvár University.

régió megyéi jelentős hátrányban vannak (Somogy 70, Tolna 60, Baranya pedig 239 mrd Ft-tal igényelt kevesebb támogatást).

A pályázatok tematikáját elemezve megállapítható hogy, a Regionális Operatív Program mennyire jelentős szerepet tölt be a pályázati rendszerben, a nyertes pályázatok 23%-a ebben a „témakörben” született. A régióban megnyert források 38%-a hívható le a Dél-dunántúli Regionális Operatív programon keresztül. A legtöbb sikeres pályázat azonban a Gazdasági Operatív Programon belül született, átlagosan 26 millió Ft értékben. A projektek jellemzően

- a kutatás-fejlesztés,
- a vállalati innováció,
- mikro-, kis és középvállalkozások technológiai és komplex technológiai fejlesztésére, munkahelyteremtő beruházás támogatására,
- a hátrányos helyzetű kistérségek vállalkozásainak technológiai fejlesztésére,
- a vállalati folyamendzsmnt és e-kereskedelem támogatására, környezeti-, minőségi- és egyéb irányítási rendszerek bevezetésére irányulnak.

A felsorolt témakörök jelzik, hogy ezeket a pályázatokat a civil szféra képviselői nyújtották be. A legnagyobb értékű támogatást (1,5 mrd Ft) Pécsi Egészségipari Innovációs Központ Zrt. kapta, a Pécsi Egészségipari Innovációs központ létrehozására.

A fentiek ellenére sajnos a Dél-dunántúli régió ebben a tekintetben is sereghajtó. A leszakadás mellett az is nagy probléma, hogy az EU-s támogatások lehívása még mindig komoly akadályokba ütközik.

Országos szinten nagy a probléma. Magyarország a 2007 és 2013 közötti periódus felében a mintegy 8 ezer milliárd forintos EU-s támogatásnak csak valamivel több, mint 10%-át volt képes eljuttatni a nyertes pályázat készítőinek. Az n+2-es szabály értelmében még több mint 5 évünk ugyan van arra, hogy a fennmaradt összeget lehívjuk, de vajon sikerül-e „megszereznünk” évente, átlagosan 1000 milliárd Ft-ot? Arról nem is szólva, hogy a pályázatok többsége az addicionalitás elvén működik, tehát bizonyos mértékű önerő biztosítása nélkül esélyük sincs a pályázóknak a forrásszerzésre.

A régió a 2007-13 közötti időszak felében az országos átlaghoz képest kevesebb pályázatot nyújtott be, így a támogatott, a leszerződött és a már kifizetés alatt álló pályázatok száma sem éri el az országos átlagot, annak ellenére, hogy számos támogatott nagyprojekt „fut” a régióban. Az egyes operatív programokat tekintve megállapítható, hogy 5 esetben Pécsre vándorolt a legnagyobb értékű támogatás. A Gazdasági Operatív Program keretében született a legtöbb pályázat (1048), de a projektek átlagos értéke itt a legkisebb (26 millió Ft). A legnagyobb értékű projektek, az átlagos értéket tekintve a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Programon belül készültek.

Az elemzések azt mutatják, hogy a támogatások nem feltétlenül a leghátrányosabb térségekhez, hanem inkább a „jó” projektekhez jutnak el. A „jó pályázathoz” – a rendszer bonyolultsága miatt – pályázatíró apparátusra van szükség, és még így sem biztos, hogy éppen az a pályázat nyer, amelynek gazdája a leghátrányosabb kistérségbe sorolható település. Természetesen a fentiekben taglalt „dilemma” nemcsak a Dél-Dunántúli régió, hanem egész Magyarország problémája. A megoldás azonban nem egyszerű, hiszen a pályázati rendszer egyszerűsítése mellett azt is biztosítani kell, hogy a pályázati pénzek a megfelelő „helyre” is kerüljenek.

BEVEZETÉS

Az ÚMFT keretén belül kiírt pályázatok nagy lehetőséget biztosíthatnak a településeknek, és a gazdálkodó szervezeteknek, a fenntartható működéshez és a fejlesztésekhez egyaránt. A 2007-13 közötti időszakban mintegy 8 ezer mrd Ft hívható le, és ezen támogatások többségét vissza sem kell fizetni. A tanulmány azt mutatja be, hogyan élt ezzel a lehetőséggel a Dél-dunántúli régió, a jelen költségvetési periódus első felében.

CÉLKITŰZÉSEK ÉS MÓDSZEREK

A bevezetésben taglalt kérdéskör megválaszolásához több éves nyomon követésre épülő kutatásra van szükség. Jelen tanulmány a 2009-ig támogatást nyert ÚMFT-s pályázatok jellemzőit foglalja össze, a Dél-dunántúli régió példáján, tehát egyfajta helyzetképet nyújt a települések pályázati aktivitásáról.

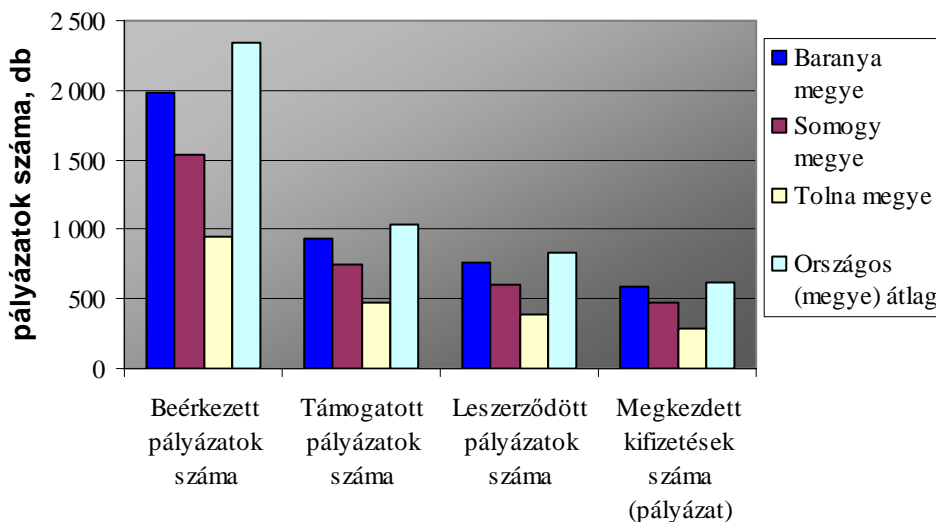
Az alapadatokat a Magyar Államkincstár Dél-Dunántúli Regionális Igazgatósága bocsátotta a szerzők rendelkezésére, az elemzéseknél pedig egyszerű statisztikai módszerek (viszonyszámok, terjedelem, átlag számítás) alkalmazására került sor.

EREDMÉNYEK

1. A pályázatok általános jellemzői a Dél-dunántúli régióban

A régióban közel 4500 pályázat született, ezek mintegy 50%-a nyertes pályázat (*1. ábra*). A régióban megítélt támogatások összege 301 mrd Ft. A támogatott pályázatok 81%-ánál a szerződéskötés is megtörtént, és ezek 76%-ánál a kifizetés is elkezdődött. A fenti mutatók tekintetében Somogy esetében tapasztalhatók a legjobb arányok, különösen a szerződéssel lekötött pályázatokat tekintve, ugyanis azok 52%-ánál a kifizetés is megtörtént, míg a másik két megyében ugyanezen az arány csak 27%.

1. ábra: A pályázatok sorsa a Dél-dunántúli régióban

Forrás: MÁK-DDRI alapján, a szerzők saját szerkesztése

Baranya és Tolna megye tehát az országos helyzetet reprezentálja (24%), míg Somogy megye meglepően kiugró értékkel szerepel. Ennek egyrészt az az oka, hogy az NFT I-hez képest jelentősen javult Somogy megye forrásszerző képessége, másrészt a három megye közül ebben a megyében több, és nagy értékű projekt (minimum 1 milliárd Ft összegben támogatott pályázat) nyert EU-s támogatást (1. táblázat). Ezek közül a két legnagyobb értékű projekt az „M7 autópálya Balatonkeresztúr-Nagykanizsa közötti szakasz kivitelezése” (54 milliárd Ft) és a „súlyponti Kaposi Mór Oktató Kórház komplex infrastruktúra-fejlesztése az integrált Somogy megyei, balatoni egészségügyi ellátórendszer érdekében” (11 milliárd Ft). A Somogy megyei nagyprojektek 80%-át tehát a KÖZOP-on belüli, jellemzően úthálózat fejlesztésre igényelt támogatások teszik ki.

1. táblázat: A nagyprojektek jellemzői a Dél-dunántúli régióban

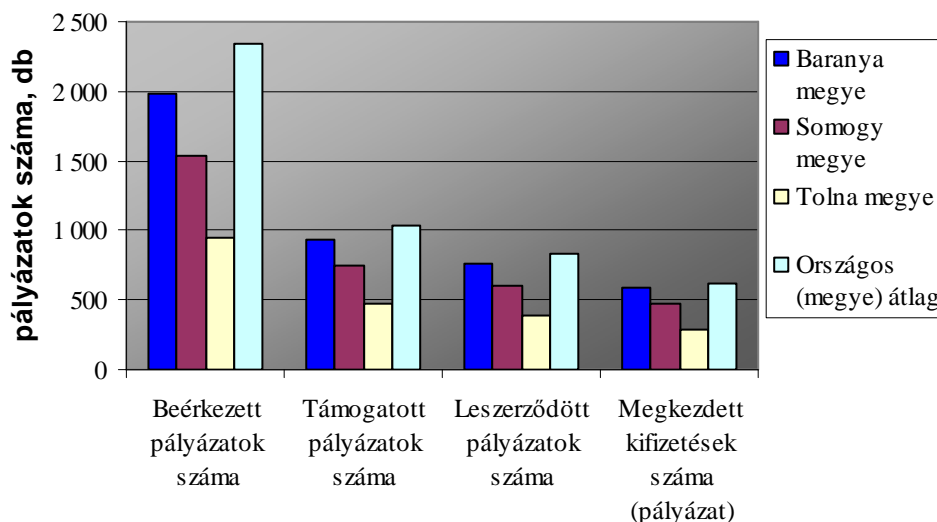
	Támogatott nagyprojektek száma	Megítelt támogatás (Ft)	Összes megítelt támogatás %-ában
Somogy	15	98 270 074 489	79
Tolna	5	6 954 548 995	21
Baranya	19	71 307 744 675	50

Forrás: MÁK-DDRI alapján, a szerzők saját szerkesztése

A megítelt, a szerződéssel lekötött és a kifizetett támogatási összegek megyei értékei és a megyei átlag közötti differenciát a 2. ábra mutatja. Baranya megye közelíti meg legjobban a megyék átlagát, és Tolna megye mutatja a legnagyobb elmaradást. Természetesen a 2. ábra

csak a pályázatok számát veszi figyelembe, helyes következtetés csak a lakosságszámhoz viszonyítva vonható le. A kifizetés alatt álló pályázatokat tekintve, Somogy megye esetében – ahogy azt már korábban láthattuk – a kifizetés jobban megvalósult, itt ezer lakosra 205 millió Ft, míg Tolna megyében 30 millió Ft, Baranya megyében pedig 74 millió Ft jut ezer lakosra a kifizetett támogatási összegek tekintetében.

2. ábra: A pályázati összegek sorsa a Dél-dunántúli régióban

Forrás: MÁK-DDRI alapján, a szerzők saját szerkesztése

Más szempontból nézve azonban a Dél-dunántúli régió nem tartozik a legsikeresebb régiók közé a pályázati aktivitás tekintetében. Magyarországon a megyék átlagosan 315 mrd Ft támogatást igényeltek, ehhez képest a régió megyéi jelentős hátrányban vannak (Somogy 70, Tolna 60, Baranya pedig 239 mrd Ft-tal igényelt kevesebb támogatást). A fentiek alapján egyértelmű, hogy a benyújtott pályázatok száma is az országos (megyei) átlag alatt marad. Ennek pedig egyenes következménye az, hogy a támogatott, a leszerződött és a már kifizetés alatt álló pályázatok száma sem éri el az országos átlagot (2. táblázat).

2. táblázat: A pályázati összegekre jellemző arányok a Dél-dunántúli régióban

Pályázati összegek	Somogy, %	Tolna, %	Baranya, %	Országos, %
megítélt/igényelt	58	44	49	55
szerződéssel lekötött/megítélt	91	81	88	83
kifizetett/ szerződéssel lekötött	52	27	27	26

Forrás: MÁK-DDRI alapján, a szerzők saját szerkesztése

Mindent összevetve, Somogy megye kiemelkedő forrásszerző képessége a 15 nagyprojektnek és az általuk realizált magas támogatási összegnek köszönhető. Tény az is,

hogy országos szinten a kifizetések 2009-ben felgyorsultak, míg márciusban 30, szeptemberben már 70, decemberben pedig 12 mrd Ft-nyi támogatás került kifizetésre.

2. A támogatott pályázatok jellemzői a Dél-dunántúli régióban

A nyertes pályázatok OP-okon belüli eloszlását a 3. táblázat mutatja. Első ránézésre is megállapítható, a regionális operatív program mennyire jelentős szerepet tölt be a pályázati rendszerben, a nyertes pályázatok 23%-a ebben a „témakörben” született. A régióban megnyert források 38%-a hívható le a Dél-dunántúli Regionális Operatív programon keresztül.

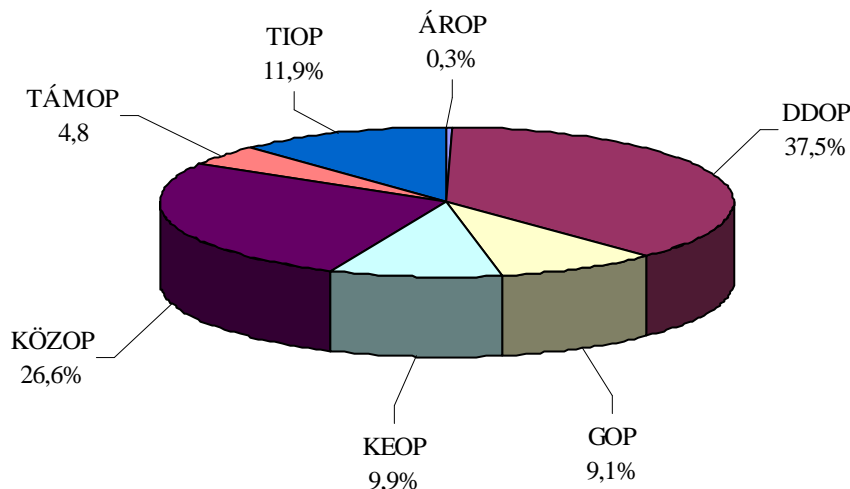
3. táblázat: Az egyes megyék részesedése a támogatásokból

OP	Somogy megye nyertes pályázatok		Tolna megye nyertes pályázatok		Baranya nyertes pályázatok		Összesen	
	száma	összege (Ft)	száma	összege (Ft)	száma	összege (Ft)	száma	összege (Ft)
ÁROP	14	221 357 062	11	185 732 089	27	387 458 362	52	794 547 513
DDOP	196	33 073 004 540	104	17 457 026 156	202	62 450 422 354	502	112 980 453 050
GOP	335	7 780 824 641	220	3 959 552 303	493	15 582 942 056	1048	27 323 319 000
KEOP	45	2 186 003 903	47	1 553 887 024	46	25 924 351 825	138	29 664 242 752
KÖZOP	8	75 657 191 305	2	1 876 149 599	2	2 465 001 602	12	79 998 342 506
TÁMOP	116	4 152 246 902	74	3 462 210 551	143	6 831 164 524	333	14 445 621 977
TIOP	36	20 622 292 180	22	4 226 039 048	25	11 028 205 461	83	35 876 536 689
Összesen	750	143 692 920 533	480	32 720 596 770	938	124 669 546 184	2168	301 083 063 487

Forrás: MÁK-DDRI alapján, a szerzők saját szerkesztése

Míg a 3. táblázat a pályázati összegek nagyságát szemlélteti, a 3. ábra pedig a támogatási összegek megoszlását prezentálja. A regionális operatív program kiemelkedő szerepére a fentiekben már utaltak a szerzők. A többi régióval összevetve, Dél-Dunántúl, csak az 5. helyen szerepel a támogatások mértékét tekintve. A legnagyobb mértékű támogatást a Közép-magyarországi régió kapja (27%), azt követi Észak-Magyarország, Észak-Alföld, Dél-Alföld, a Dél-dunántúli régió mögött pedig Közép-, és Nyugat-Dunántúl zárja a sort. Az operatív programon belüli forráselosztás, a fejlettségi sorrendnek nem felel meg.

3. ábra: A támogatások eloszlása az operatív programok között a Dél-dunántúli régióban

Forrás: MÁK-DDRI alapján, a szerzők saját szerkesztése

Pályázatok az ÁROP keretében

Az Államreform Operatív Program (ÁROP) fő célja, hogy az *igazgatási rendszer* teljesítményének és a nyújtott szolgáltatások színvonalának növelése. Ezzel biztosítja, hogy a közigazgatás hozzájáruljon az ország társadalmi és gazdasági versenyképességének a javításához (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Államreform Operatív Program*). Az önkormányzatok és többcélú kistérségi társulások az ÁROP 1./A.2. alintézkedésre adták be pályázataikat. „Az egyfordulós nyílt pályázat alapvető célja új szervezési-működési kultúra széleskörű elterjesztése a polgármesteri, illetve körjegyzőségi hivatalokban elsősorban a stratégiai menedzsment, az eredményességi szemlélet, a felügyelt intézmények felé a jó gazda hozzáállás és a költséghatékonyság megerősítésével” (www.nfu.hu). Az alintézkedésen belül 44 pályázat a polgármesteri hivatalok szervezetfejlesztésére, illetve 8 pályázat a leghátrányosabb helyzetű kistérségek fejlesztési és együttműködési kapacitásának növelésére nyert támogatást. Átlagosan 15 millió Ft értékű támogatást nyertek az önkormányzatok és a többcélú kistérségű társulások a régióban. A legnagyobb összegű támogatást (45 millió Ft) Pécs kapta „a Szervezetfejlesztési célok megvalósítása, controlling rendszer bevezetése Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatánál” c. projektre.

Pályázatok a DDOP keretében

A 2007-2013 közötti programozási időszakban a fejlettségi különbségek növekedésének megállítása a legfontosabb feladat. A Dél-dunántúli operatív program legfőbb célja a régió, országos növekedési pályán való tartása, a felzárkózás elindulása érdekében (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Dél-dunántúli Operatív Program*). A 3. táblázatban látható, hogy a DDOP keretén belül az összes megítélt támogatás negyedét kapták a nyertes pályázók. Ennek a magas aránynak az is az oka, hogy az ÚMFT által adható összes támogatás negyede, a regionális operatív programok alintézkedésein keresztül hívhatók le.

A legnagyobb értékű támogatást (3,5 milliárd) Balatonendréd kapta, a *Lulla Balatonendréd összekötő út kiépítésére*. Az Államreform operatív programhoz képest itt jóval nagyobb egy projekt átlagos értéke, 273 millió Ft.⁶ A pályázatokat 242 önkormányzat és 260 civil szervezet nyújtotta be. Az önkormányzatok közül a legtöbb sikeres pályázatot, Mohács (12), Kaposvár (11), Pécs (10), Marcali (9) és Barcs (9) nyújtotta be. A legtöbb projekt

- az üzleti infrastruktúra és a telephelyfejlesztésre,
- a turizmus, az egészségturizmus fejlesztésére,
- a szálláshelyek fejlesztésére,
- a közszolgáltatáshoz kapcsolódó akadálymentesítésre,
- oktatási hálózatok fejlesztésére, gyermekek napközbeni ellátását nyújtó intézmények fejlesztésére, funkcióbővítő városfejlesztésre és
- a biztonságos közlekedés megvalósítására vonatkozik.

Pályázatok a GOP keretében

A Gazdaságfejlesztési Operatív Program (GOP) a magyar gazdaság, tartós növekedésének elősegítésére irányuló program, amely az Új Magyarország Fejlesztési Terv 1. (gazdaságfejlesztési) prioritásának végrehajtására készült. Átfogó célja a magyar gazdaság, tartós növekedése, amit a fizikai és a humán tőke minőségének, valamint a teljes tényező termelékenységnek a javításával kívánja elősegíteni (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Gazdaságfejlesztési Operatív Program*).

A régióban a legtöbb sikeres pályázat a GOP-on belül született, átlagosan 26 millió Ft értékben. A projektek jellemzően

⁶ Az 502 nyertes pályázat között 88 olyan projekt is van, amely többkörös pályáztatásban vesz részt. Ezek végeredményéről – a tanulmány készítése idején – még nem rendelkeztek információkkal a szerzők, így az elemzésbe 414 db pályázat került be.

- a kutatás-fejlesztés,
- a vállalati innováció,
- mikro-, kis és középvállalkozások technológiai és komplex technológiai fejlesztésére, munkahelyteremtő beruházás támogatására,
- a hátrányos helyzetű kistérségek vállalkozásainak technológiai fejlesztésére,
- a vállalati folyammenedzsment és e-kereskedelem támogatására, környezeti-, minőségi- és egyéb irányítási rendszerek bevezetésére irányulnak.

A felsorolt témakörök jelzik, hogy ezeket a pályázatokat a civil szféra képviselői nyújtották be. A legnagyobb értékű támogatást (1,5 mrd Ft) *Pécsi Egészségipari Innovációs Központ Zrt.* kapta, a Pécsi Egészségipari Innovációs központ létrehozására.

Pályázatok a KEOP keretében

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv eredményes megvalósítása elképzelhetetlen a környezetvédelem fejlesztése nélkül. A Környezet és Energia Operatív Program alapvető célja Magyarország fenntartható fejlődésének elősegítése (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Környezet és Energia Operatív Program*). A programon belül,

- szilárdhulladék gazdálkodási rendszer fejlesztésére,
- árvízvédelmi fejlesztésre,
- Víz Keretirányelvhez kapcsolódó informatikai fejlesztésekre,
- élőhely védelemre, gyűjteményes növénykertek védelmére, erdei iskolák infrastrukturális kiépítésére,
- hő- és villamos-energia előállításra,
- energia-hatékonyság növelésére,
- épületenergetikai fejlesztésre,
- fenntartható életmód és az ehhez kapcsolódó szemlélet fejlesztésére,
- e-környezet védelem megvalósítására adható be pályázat.

A KEOP-on belül 138 sikeres pályázatot adtak be a régióban. A KEOP-ból ismételten Pécs képviseli a legnagyobb támogatási összeget, 13 milliárd Ft áll a régióközpont rendelkezésére, hogy a Mecsek-Dráva hulladékgazdálkodási program keretén belül, a *települési szilárdhulladék gazdálkodási rendszer fejlesztését megvalósítsa*. A projektek átlagosan 215 millió Ft-nyi támogatásban részesülnek a régióban, azaz a Gazdasági Operatív

Programhoz képest, kevesebb számú pályázat útján jóval nagyobb értékű fejlesztések valósulhatnak meg Somogy, Tolna és Baranya megyében. Önkormányzatok, alapítványok, oktatási intézmények (köztük a Pécsi Tudományegyetem és a Kaposvári Egyetem), a Dél-dunántúli Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság és környezetvédelmi feladatokat ellátó, illetve energiaszolgáltatással foglalkozó gazdasági szervezetek találhatóak a pályázók között.

Pályázatok a KÖZOP keretében

A közlekedési fejlesztések legfontosabb célja az elérhetőség javítása a versenyképesség növelése és a társadalmi-területi kohézió erősítése érdekében. Mindez ugyanis vonzza működő tőkét, orientálja a vállalkozások telephelyválasztását, közelebb hozza a beszerzési és értékesítési piacokat, nagyobb teret ad a munkaerő mobilitásának és lehetővé teszi a többletjövedelmek realizálását a nemzetközi áruszállítás kiszolgálása révén. A jó közlekedési infrastruktúra előmozdítja a lemaradó térségek felzárkózását. A Közlekedés Operatív Program átfogó célja emellett a környezetkímélő közlekedési módok fejlesztése (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Közlekedés Operatív Program*).

Az operatív program a közlekedés-fejlesztési pályázatok a kivitelezési és előkészítési konstrukció támogatására és a közúthálózat fejlesztésére vonatkoznak, nagy értékű beruházások tartoznak ide. Jelzi ezt az is, hogy a 12 nyertes pályázat az összes támogatott pályázat értékének 30%-át képviseli, a támogatások összege 6,7 mrd Ft. Gyakorlatilag Somogy megyében összpontosul az elnyert támogatási összegek nagy része: az *M7-es Balatonkeresztúr-Nagykanizsát összekötő szakaszának megépítése, a 67. és 76. számú főutak burkolaterősítése, és a 67-68. sz. főúthoz kötődő elkerülő utak megépítése* valósulhat meg az EU-s pénzekből.

Pályázatok a TÁMOP keretében

A Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) elsősorban az Új Magyarország Fejlesztési Terv (ÚMFT) „A társadalom megújulása” prioritásának megvalósulását szolgálja. Az operatív program célja az aktivitás (a munkaerő-piaci részvétel) növelése. Ennek érdekében a források azokat a szakpolitikai reformokat és intézkedéseket támogatják, amelyek a munkavállalás, az aktív álláskereső, egész életen át tartó tanulás támogatására, valamint a diszkrimináció felszámolásának ösztönzésére és segítésére irányulnak (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Társadalmi megújulás Operatív Program*). A TÁMOP keretében

- alternatív munkaerő-piaci programok támogatására,
- kísérleti foglalkoztatási programok megvalósítására,
- helyi és határon átnyúló foglalkoztatási megállapodásokra,
- munkahelyi képzések támogatására mikro- és kisvállalkozások számára,
- munkahelymegőrző támogatásra,
- a kompetencia alapú oktatás megteremtésére,
- pedagógus-képzésre,
- gyógypedagógiai intézetek fejlesztésére,
- felnőttképzési kapacitás növelésére,
- könyvtárak fejlesztésére,
- tanoda program megvalósítására,
- nemzetiségi tanulók nevelésének, oktatásának segítésére,
- iskolai tehetséggondozás megvalósítására,
- szolgáltatásfejlesztésre a felsőoktatásban,
- tananyagfejlesztésre,
- ifjúság védelemre,
- tudományos eredmények elismerésére,
- képzők képzésére,
- tudástranszfer megfelelő kialakítására,
- közösségépítő programokra,
- hajléktalanok, alacsony foglalkoztatási esélyűek integrálására,
- egészségügyi intézmények foglalkoztatási támogatására benyújtott projektek közül, 258 pályázat nyert támogatást.

A Dél-dunántúli régióban átlagosan *44 millió Ft* támogatásban részesültek a nyertes projektek, a TÁMOP-on belül. A legnagyobb értékű projekt (604 millió Ft) a *Pécsi Tudományegyetem által menedzselte, IKT-Science, Please! Innovatív Kutatói Team létrehozása*. A Társadalmi Operatív programon belül 78 önkormányzat nyújtott be sikeres pályázatot, zömében a fentiekben felsorolt oktatással kapcsolatos fejlesztések támogatására. A Kistérségi Társulások és az Alapítványok az „esélyegyenlőség” jegyében pályáztak, a gazdálkodó szervezetek (140) jellemzően dolgozóik továbbképzését finanszírozzák a megnyert forrásból. Az operatív programon belül óvodák, iskolák, középfokú oktatási intézmények és a régió két felsőoktatású intézménye

Pályázatok a TIOP keretében

A Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP) a humán közszolgáltatások fizikai infrastrukturális feltételeinek fejlesztésével járul hozzá a tartós növekedéshez és a foglalkoztatás bővítéséhez. Ennek megfelelően célja az oktatás-képzés, az egészségügyi ellátások, a munkaerő-piaci és szociális szolgáltatások, a kulturális, közművelődési intézmények infrastruktúrájának fejlesztése (*Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007-13, Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program*). Ezen operatív program keretén belül 83 pályázat nyert támogatást, amely projekteket

- a felsőoktatási tevékenységek színvonalának emelésére,
- a kistérségi járóbeteg-szakellátó központok kialakítása és fejlesztésére,
- a sürgősségi ellátás fejlesztésére,
- a szakképzés és felnőttképzés infrastruktúrájának átalakítására, a közszolgáltatásokhoz való egyenlő esélyű hozzáférés megteremtésére és a bentlakásos intézmények korszerűsítésére nyújtották be a pályázók.

A projektek összértéke a régióban támogatást nyert valamennyi pályázat 12%-át képviseli. A legnagyobb értékű beruházás a *súlyponti Kaposi Mór Oktató Kórház komplex infrastruktúra-fejlesztése*. A 11,1 mrd Ft-os támogatást nyert fejlesztés a TIOP keretében elnyert támogatási összegek 54%-át teszi Somogy megyében, és értékében nagyobb, mint a Tolna (4 milliárd Ft) és Baranya megye (11 mrd Ft) által szerzett források összege. A megítélt támogatások átlagos értéke *498 millió Ft*, amennyiben az említett nagyprojekt értékét figyelmen kívül hagyjuk, ez az érték 344 millió Ft-ra csökken.

Az általános felsorolásból látható, hogy a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program közintézmények fejlesztését szolgálja. A régióban önkormányzatok, Megyei Bíróságok, egészségügyi és oktatási intézmények (köztük a két felsőoktatási intézmény is), kulturális központok, könyvtárak, múzeumok pályáztak zömében infrastruktúra-fejlesztési, és akadálymentesítési célokból.

AZ EREDMÉNYEK ÉRTÉKELÉSE

A tanulmány a Dél-Dunántúli régió forrásabszorpciós „tevékenységét” mutatja be, így az elemzés tárgyát nem képezi, a többi régióval történő összehasonlítás. Azonban az mélyebb elemzés nélkül is bizonyosan elmondható, hogy a régió ebben a tekintetben is sereghajtó.

Sajnos a leszakadás mellett az is nagy probléma, hogy az EU-s támogatások lehívása még mindig komoly akadályokba ütközik.

Magyarország a 2007 és 2013 közötti periódus felében a mintegy 8 ezer milliárd forintos EU-s támogatásnak csak valamivel több, mint 10%-át volt képes eljuttatni a nyertes pályázat készítőinek. Az n+2-es szabály értelmében még több mint 5 évünk ugyan van arra, hogy a fennmaradt összeget lehívjuk, de vajon sikerül-e „megszerezniük” évente, átlagosan 1000 milliárd Ft-ot? Arról nem is szólva, hogy a pályázatok többsége az addicionalitás elvén működik, tehát bizonyos mértékű önerő biztosítása nélkül esélyük sincs a pályázóknak a forrásszerzésre.

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK

A régió a 2007-13 közötti időszak felében az országos átlaghoz képest kevesebb pályázatot nyújtott be, így a támogatott, a leszerződött és a már kifizetés alatt álló pályázatok száma sem éri el az országos átlagot, annak ellenére, hogy számos támogatott nagyprojekt „fut” a régióban. Az egyes operatív programokat tekintve megállapítható, hogy 5 esetben Pécsre vándorolt a legnagyobb értékű támogatás. A Gazdasági Operatív Program keretében született a legtöbb pályázat (1048), de a projektek átlagos értéke itt a legkisebb (26 millió Ft). A legnagyobb értékű projektek, az átlagos értéket tekintve a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Programon belül készültek.

Az elemzések azt mutatják, hogy a támogatások nem feltétlenül a leghátrányosabb térségekhez, hanem inkább a „jó” projektekhez jutnak el. A „jó pályázathoz” – a rendszer bonyolultsága miatt – pályázati író apparátusra van szükség, és még így sem biztos, hogy éppen az a pályázat nyer, amelynek gazdája a leghátrányosabb kistérségbe sorolható település.

Természetesen a fentiekben taglalt „dilemma” nemcsak a Dél-Dunántúli régió, hanem egész Magyarország problémája. A megoldás azonban nem egyszerű, hiszen a pályázati rendszer egyszerűsítése mellett azt is biztosítani kell, hogy a pályázati pénzek a megfelelő „helyre” is kerüljenek.

IRODALOMJEGYZÉK

ÁROP-1.A.2- a polgármesteri hivatalok szervezetfejlesztése. Letöltve 2010. május 25.
<http://www.nfu.hu/doc/1052>

Új Magyarország Fejlesztési Terv, 2007-13. Letöltve 2010. május 25.
http://www.nfu.hu/uj_magyarország_fejlesztési_terv_2

Extended abstract:

Keywords:

South-Transdanubian region, New Hungary Development Plan, supported tendering

Hungary receives 22,4 billion support from European Union between 2007 and 2013, that amounts nearly 8000 billion forints together with the rural development supports. The main aim of The New Hungary Development Plan is increasing employment and creating conditions for sustained growth of regional development, economy, transport, environment and energy field, and through the renewal of society and the realization of state reform. At the time of the making of the study nearly 4, 100 billion HUF from a support on which a judgement was formed, 3,500 billion HUF already have been signed and from this 959 mrd HUF have been paid. The tenders of the New Hungary Development Plan provide great opportunities for the settlements and the enterprises to sustainable management and developments as well. In the period 2007-13, almost 8 billion HUF can be called of and the majority of these funds not be paid back. The study shows how the South-Transdanubian region avails itself of opportunity mentioned about it, in this budgetary period. The authors summarize the characteristics of NHDP in the South-Transdanubian region, so they present general survey of tendering activity of settlements.

The source absorbance ability is equal national average in Baranya and Tolna county, however, there is an extreme tall value in Somogy county. The reason of this that the source absorbance ability of Somogy county improved significantly, compared to the first National Development Plan. On the other hand, in Somogy county among the free counties, more and high values tenders (at least 1 billion Ft) received support from EU. Analysing the differences among the county values and average of the judged, under contract and paid supports, the data present that values of Baranya approaches the counties' average the best and Tolna county shows the largest lag. This is true, if we consider only the number of the tenders so correct statement can only be cluded compared to the population. The payment is better achived in Somogy county, here 205 million Ft support is left onto a thousand inhabitants, while the value of the same indicator is 30 million Ft in Tolna county and 74 million Ft in Baranya county. Taken all around, the outstanding source absorbance

ability of Somogy county is caused by the 15 major projects with the high support. Also, the fact, that payments accelerated in 2009 in Hungary, while in March 30, in September 30, and in December 12 billion HUF of support was paid.

However, the South-Transdanubian region is not the most succesful region in the look of the tendering activity. In Hungary, the counties has require averagely 315 billion Ft, compared to this the counties of the region have a significant disadvantages (Somogy 70, Tolna 60, Baranya 239 billion HUF needed less support.

Analysing the topics of tendering visible, that the Regional Operational Program plays an important role in the tendering system, so 23% of the supported tenders was born in this „theme”.

In the region, 38% of supported sources can be called down through the South-Transdanubian Regional Operitonal Program. However, the most of the succesful tenders was maked in the Economic Operational Program, within an average 26 billion HUF. These projects are aimed at

- research and development,
- innovation of company,
- technology and complex technology development or job-creating investment of micro-, small and medium-sized enterprise,
- technology development of enterprises in the underpriviliged micro regions,
- support of business process management and e-commerce
- installation of environmental-, quality and other management systems.

The listed topics show, that these tenders have been made by the civil sector. The Health Industry Innovation Centre Ltd (Pécs) has won the highest support (1.5 billion HUF).

Despite this, unfortunately, the South-Transdanubian region is a straggler in this look, too. Even, beside the breaking down, the drawdown of supports is not still smooth.

There is a big problem at the national level. Hungary, between in the half of the period 2007 and 2013 was able to communicate only slightly more than 10% of the approximately 8 thousand billion HUF of EU support to the makers of succesful tenders.

According to the „n+2” rule we have got more than 5 years to drawdown the remaining amount, but will we able to get average 1000 billion HUF per year? Not to mention, most of the tenders based on the principle of addicionality, so makers of tenders have not chance to win without private resources.

In the region, in the half of the period 2007-13 fewer tenders were made than the average of Hungary. As a result of this, the number of supported, signed on and the paid tenders has been fewer than the national average even though there are number of major supported project sin the region.

Considering the operational programmes it is verifiable, that in 5 cases Pécs has got the largest value support. The most tenders has made in the Economy Operational Programme (1048), but the average value of tenders is smallest.

The analysis show, that the supports not necessarily reach into the most harmful areas but to the „good” projects. For the „good tenders” – because of complexity of the system – it is recquired tender-writer group, however, it is not still sure that the settlement of succesful tenders can be classified in the most harmful micro-region. Of course, this problem concerns not only onto the South-Transdanubian region but whole of Hungary. The solution is not simple because it is need to simplify the application system, and to ensure of the appropriate allocation of supports.

**NATIONAL AND REGIONAL CHARACTERISTICS OF
UNEMPLOYMENT IN SERBIA**

**A MUNKANÉLKÜLISÉG NEMZET- ÉS REGIONÁLIS-GAZDASÁGI
SAJÁTOSSÁGAI SZERBIÁBAN**

Zoltán Takács, doktor-jelölt
Pécsi Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola,
Regionális Tudományi Társaság Szabadka.
Address: 24420 Magyarkanizsa, Sumádia utca 31.
Tel: 063-16-19-118
062-27-28-45
E-mail: takacszoli@stcable.rs

NATIONAL AND REGIONAL CHARACTERISTICS OF UNEMPLOYMENT IN SERBIA

A MUNKANÉLKÜLISÉG NEMZET- ÉS REGIONÁLIS-GAZDASÁGI SAJÁTÓSÁGAI SZERBIÁBAN

Kulcsszavak: munkanélküliség, tranzíció, regionális egyenlőtlenségek, regionális foglalkoztatáspolitikai

Kivonat

Szerbia 2009-ben, az átmeneti időszak majdnem teljes lezárását követően kétszámjegyű munkanélküliségi rátát tesz a tranzíció sikerének mérlegére. A munkanélküliség csökkentése, illetve a foglalkoztatás növelése általános stratégiai fejlesztési prioritás kell, hogy legyen, a gazdasági reformok, az általános gazdasági légkör, és a külföldi tőkebefektetések problémájának integrált megoldásával. A gazdasági aktivitások felülvizsgálata során egy új társadalom-gazdasági formáció kialakulása közben, nélkülözhetetlen a gazdasági térszerkezet változásaiból kiindulni. Az Európai integrációs távlatok a hazai termelés és versenyképesség további kérdéseit vetik föl. Kétségtelen, hogy a szerkezeti munkanélküliség jelei a munkaerőpiac mind erősebb behatásai miatt egyre kifejezettebbek, ugyanis a munkaerő iránti kereslet és kínálat nem találkozik egymással. Országunk EU-s ambícióit mérlegelve, a Schengen-t követő időszakban feltételezhetjük, hogy a munkaerőmobilitás növekedni fog, emigrációs motívumok is meg fognak jelenni. Kiegészítő –túlélési megoldásként megmarad a feketegazdaság.

Határozott bizonyítást nyer a tény, hogy a foglalkoztatás, munkanélküliség problémája csak is regionális és lokális szinteken tud hatékony megoldásokat felmutatni, mégsem történik valós regionális-lokális érdekérvényesítés. Ennek oka a hatásköri, decentralizált hatalmi struktúra hiánya, ahol továbbra is a központi hatalmi szerv delegálásával történnek (a lokális szintek felé idézett) különböző foglalkoztatáspolitikai intézkedések.

Keywords: employment, process of transition, regional differences, regional employment policy

Extended Abstract in English

The existence of market (so the labour market) forms the natural systematic environment that ensures improving economic effectiveness. Over developing market economy the number of employees has been decreasing in every former socialist country, as a natural consequence. With the ceasing of the former socio-economic order – which ignored economic rationality, capital accumulation, productivity and national/international competitiveness – many unreasonable jobs have disappeared. The market is effectively sanctioning the phenomenon of latent unemployment, making it to serve profit earning. Transition to market economy is painful, causing huge transitional costs and requires waiver from the inhabitants.

Employment and unemployment (together with its current economic and social consequences) are indicators of the process, dynamics and quality of transition. Transitional countries on the Balkans first experienced the emerging decrease of production at the beginning of the 1990's. National income per capita automatically reordered the ranking of these countries. The number of employees in private companies (especially in micro companies) is constantly increasing, while the number of those in state-owned economic subjects is slowly but continuously decreasing. Flexible forms of employment (part-time job, self-employment etc.) are essentially not present in Serbian labour market.

The phenomenon of emigration and black economy are the following processes in these transformations. The past twenty years can be characterized by intensive emigration of the population mainly towards welfare states (temporarily employed abroad, brain drain, brain flight) due to problems of unemployment, low wages, and economic and political crisis. According to estimates there are 2.5 million (others say four million) Serbians or people with Serbian origins who live outside of Serbia. This can be explained either by development level of the region, its regional identity or autonomy. Maybe the biggest challenge for employment policy in transition countries is the problem of black economy. According to the World Bank's report from 2006 43% of all employees are in the non-official sector, and 26.7% of people are illegally employed at employers.

One example of inequality in Serbia is discrimination in the world of work based on gender. It can be also found ethnic-based inequalities at the labour market of Serbia. There is also inequality based on the place of origin (village or town) concerning willingness for further training, and in employment. Refugees have worsened the problem of unequal opportunities since their official number reached 303,769 in 2007, while 27.9% of them were unemployed.

In an European comparison the employment rate of active population in Serbia (51%) is low, otherwise the unemployment rate is very high in region of neighboring countries (16%). Focus on the group of unemployed, there is a huge proportion of people with secondary school qualifications and young people. About 50% of all unemployed are from the active population younger than 34. In 2009 loss of employment was the most drastic in the following business sectors: processing industry 23%, trade 23%, education 15%, real estate 9%, construction 6%, transport and catering industry 4-4%.

Examples from the European Union also show that there is no universal receipt for resolving the problem of unemployment. Member countries have to strive to create and permanently keep up flexibility of labour market, so with this to provide better work and life conditions to their citizens. Employment is the best form of social integration, which is among the EU priorities for the 21st century.

In a macro – regional comparison the employment and unemployment indicators of Vojvodina are less favorable in all respects. The activity rate is 2.2% below the rate in Central Serbia. The employment rate is 1.7% lower than the employment rate in Central Serbia. Unemployment is higher in Vojvodina compared to both Serbia and Central Serbia, being 15.8%. Because of these facts the possibilities of regional development have to be considered.

Regional development in Serbia faces enormous regional differences. In general, the causes of differences are the underdeveloped infrastructure, lack of qualified human capital and lack of entrepreneurial spirit. An important idea points out the necessity of increased labour mobility within the region, since this way the strict structure of the regional labour market may become flexible. According to the Serbian Regional Development Strategy every region (district) has to define its own toolset of employment policy in tune with the needs specific to that region and in order to improve employment opportunities and increase employment in the region. However, because of centralized financial authority, actions of regional employment policy are impossible to realize over the current competition system of central authorities. Employment policy measures may be effective at regional level over delegating competences to Vojvodina. According to sections 65 and 66 of the Law on Establishing the Competences of the autonomous Province of Vojvodina, AP Vojvodina regulates, coordinates and controls employment policy on its territory as a delegated competence. Still the National Employment Service plays major role in the realization with that the coordination of decentralised departments is organized over a regional institution (Pokrajinska služba za zapošljavanje), which also initiates further programs.

As conclusion of this paper I could summarize the following theses:

- Serbia has experienced high losses (professional, moral and material) of labour in the process of transition.
- Experiencing regional differences the Serbian / Vojvodian labour faces new challenges and conditions of success.
- Regional self-organization as a manifestation opportunity of labour does not function in Serbia, even though it has been proven at national economy level that most of the problems could not be solved from the centre. It has also been proven that although tasks and recommendations could be delegated, but their realisation is impossible because of the centralization of financial sources.
- Concerning development of labour there is no approaching, harmonization of interests or communication between business and administrative subjects.
- The political elite is calling attention to the problems only by compiling several strategic documents and generalizing the problems (adult education strategy, employment strategy, migration strategy, strategy on preventing discrimination etc.). The putting into practice of strategies listed in the documents have still not been realized, and in my opinion it will neither be realizable in the long run by the central authorities.
- Due to the pressure of central authority structures regional-local inability to action has prevailed the country.
- In the inability vacuum caused by centralization, individuals (employees, unemployed) try to adjust to market requirements with ad hoc decisions. Conscious EU and real market economy principles reformulate market requirements, while economic subjects are forced to adjust to them.

The competent, competitive human resources in the region (as part of the national economic) could concentrate on economic development, competitiveness, investment attraction, productivity, economic growth, efficiency, acceleration of transition and reform processes, as well as the final (desired) objective of

constructing EU system of values, realizing EU ambitions – only by decentralized, legitimate, regional institutional, financial and conditions for enforcing interests. In human capital development the emphasis has to be on economic rationality, irrespective of the current development policy beliefs of institutions, revealed in conversations between sectors.

BEVEZETŐ

A szerb társadalomban – a politikai problémák, az elhúzódó gazdasági szerkezetváltás, magánosítás következtében – az emberi erőforrás jelentős mértékben sérült, gazdasági, szellemi, morális súlyvesztést élt meg. A munkanélküliség – a makrogazdasági problémák közül elsőként sújtja a szerb társadalmat, és a rendszer „általános cselekvésképtelenségi vákuumában” beárnyékolja, és hátráltatja a szerb gazdaság versenyképességét, sikerességét. A regionálisgazdasági összehasonlító elemzések sürgető intézkedések foganatosítására hívják fel a figyelmet, a folyamatos gazdasági hanyatlás megelőzése érdekében.

A tanulmány a szerb szakirodalmat dolgozza fel, tehát szekunder adatelemzési módszerrel taglalja a gazdasági környezetet, átmeneti időszak sajátosságait, munkanélküliséget, munkaerőpiacot, munkaerő mobilitást, regionális egyenlőtlenségeket. Cél a munkanélküliség nemzetgazdasági és regionális dimenzióinak bemutatása, illetve a regionális foglalkoztathatóság lehetőségeinek feltárása.

Általános feltételezésből kiindulva - miszerint a foglalkoztatáspolitikai regionális intézményrendszere működésképtelen és nem hatékony, valamint a gazdasági és közigazgatási szubjektumok között a probléma megoldását illetően érdemleges dialógus nem indul – további hipotéziseket sorolok fel:

1. A gazdasági térszerkezet alakulását (tranzíció, Schengen, EU) nem követik a foglalkoztatáspolitikai proaktív változásai.
2. A régió humántőke fejlesztésében szerepet játszó intézmények között nincs kommunikáció, intézményesült kooperáció.
3. Az egyének (munkavállalók, munkanélküliek) ad hoc. döntésekkel próbálnak meg alkalmazkodni a piac elvárásaihoz.
4. A piac elvárásait tudatos EU - s és valós piacgazdasági elvek formálják át, amihez a gazdasági szubjektumok alkalmazkodni kényszerülnek.
5. A központi hatalmi szervek intézményi legitimitását semmilyen áron és téren nem hajlandóak feláldozni, még a gazdasági racionalitás elveit is hanyagolják, ha azok épp az intézményi (hatásköri, forrásszabályozási) decentralizáció érvei mellett szólnak.

A MUNKAERŐ MINT PIACGAZDASÁGI TÉNYEZŐ A SZERB TÁRSADALOMBAN

A piac (így a munkaerőpiac) létezése képezi azt a természetes rendszerszerű környezetet, amely a gazdasági hatékonyság magasabb szintjét garantálja.

A piacgazdaság kiépítésével, minden volt szocialista országban természetszerű jelenségként csökkent a foglalkoztatottak száma. A gazdasági racionalitást, tőkefelhalmozást, termelékenységet és nemzeti/nemzetközi versenyképességet mellőző társadalom-gazdasági rend megszűnésével irracionális munkahelyek szűntek meg. A piac hatékonyan szankcionálja a rejtett munkanélküliség jelenségét, a profitszerzés szolgálatába állítva azt. Radić megfogalmazásában a piacgazdaságra történő áttérés fájdalmas, *nagy tranzíciós költségeket* idéz elő, és az elszegényedett lakosság lemondásait követeli meg (Radić, 2005a, Nagy, 2007). Generációk kényszerülnek egy új, racionálisabb, ugyanakkor az önös érdekek és lehetőségek szempontjából gyakran igazságtalan rendszerhez alkalmazkodni (Radić, 2005a).

A szerb társadalom napról napra éli meg a munkanélküliségtől való félelmet, ugyanis a gyors elhelyezkedés esélyei kicsik, a munkanélküliség átlagos állapota viszont gyakran igen hosszú az átmeneti (válság-sújtott) társadalmakban (Šećibović, 2005). A hatékonyan működő munkaerő-piac, valamint a gyors gazdasági növekedés és fejlődés érdekében az állam szerepet kényszerül váltani, teret biztosítva a piac általános törvényszerűségeinek (Radić, 2005a, Arandarenko-Ognjenović, 2008). A munkaerő-piac ugyan olyan piac, mint bármely más piac, ahol eladó és vásárló találkozik egymással. A munkaadók vevők, az eladók pedig a munkások. Mindkét fél érdeke a sikeres piaci tranzakció, azaz a jövedelemszerzés (személyjövedelem, illetve a profit). Ugyanakkor a nem teljes konkurencia tökéletlen piacot feltételez, bilaterális – a szakszervezetekbe tömörülő munkások, és a munkaadók érdekképviselőinek monopóliumaival. A piacon kialakult adott helyzet határozza meg a felek tárgyalási korlátait/lehetőségeit. Az állam bontja meg elsőként a teljes piaci szabadságot, a minimális személyi jövedelemre vonatkozó előírásaival (Radić, 2005a).

A piac működési zavarai és a társadalom-gazdasági szerkezetváltás bizonytalanságaival a munkanélküliség mind nagyobb méreteket ölt.

A TRANZICÍÓ JELENTŐSÉGE A MUNKANÉLKÜLISÉG SZEMPONTJÁBÓL

A munkanélküliség egy ország gazdasági és társadalmi állapotának szintetikus indikátora. Az átmeneti társadalmak fő prioritása a foglalkoztatás serkentése, amely esetében Božić két

feladatot nevez meg: a gazdasági fejlődés felgyorsítását, illetve a foglalkoztatáspolitikai rendszerreformjainak véghezvitelét (Božić, 2005). A Balkán tranzíciós országai elsőként a felszínre jutó termelésesökkenést tapasztalják meg a '90-es évek elejétől. A nemzeti jövedelem per capita automatikusan átrendezte ezen országok rangsorát.⁷

Kísérőjelenségként megjelenik a feltörekvő munkanélküliség.⁸ A '90-es években folyamatosan növekszik a munkanélküliség Szerbiában (Dél-Kelet Európában az egyik legmagasabb), már 2003-ban a 30%-ot is eléri (Stojić, Atanasov, 2004). A gazdasági szerkezetváltás és magánosítás következményeként (a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet módszertanára és adataira alapozva) 2001. és 2006. között megduplázódott, 11%-ról 21,6%-ra növekedett a munkanélküliség (Arandarenko-Ognjenović, 2008).

Sokić – Artur Okun matematikai modelljére hívja fel a figyelmet: a munkanélküliség természetes munkanélküliség feletti 1% növekedése a GDP 2,5%-os csökkenését idézi elő (Sokić, 2008). A Kelet-közép Európai országok szerkezetváltása, a magánosítás folyamata következtében a munkahelyek megtartása válik éppen lehetetlenné, ezzel együtt pedig a gazdasági és termelésnövekedés. Annak ellenére, hogy Szerbia az átmeneti időszak során folyamatos és erősödő gazdasági növekedést valósított meg (5-7%), a munkanélküliség mégsem csökkent és a szerkezeti problémák és a gazdaságpolitika egyik legnagyobb problémája maradt (Arandarenko-Ognjenović, 2008). A gazdasági válsághelyzet, háború, a piac hiányosságai nehézkes gazdálkodási feltételeket eredményeztek, vállalatok csődbe jutottak, emberek utcára kerültek (Nagy, 2007).

A munkaerőpiac igen specifikusan alakult az elmúlt húsz évben Szerbiában. A munkanélküliség állandó jelenség volt már a jogelőd Jugoszláviában is, amiről tanúskodnak a '89-es adatok, amikor is a munkanélküliségi ráta 17,9% volt. Marjanović 2002-ben 40%-ra teszi a munkanélküliségi rátát (valós és rejtett munkanélküliség). 1988-tól 2001-ig a foglalkoztatottság Jugoszláviában folyamatosan esik, a munkanélküliség pedig folyamatosan növekszik. Szerbia esetében (a környező országoktól lemaradva) a késleltetett tranzíció folyamatainak eredményeként 2000 után ölt órási méreteket a munkanélküliség

⁷ 2004-ben Szerbia a tíz tranzíciós ország közül (Görögország, Szlovénia, Horvátország, Törökország, Románia, Bulgária, Macedónia, Albánia, Bosznia és Hercegovina, Szerbia és Montenegró) a 9. helyet foglalta el Albániát követően az 1 400 USD nemzeti jövedelem per capita összehasonlító statisztikák szerint (Božić, 2005).

⁸ Bosznia és Hercegovina, Macedónia és Szerbia és Montenegró esetében szem előtt kell tartani a fiktív foglalkoztatottság problémáját is. A társadalmi tulajdonban lévő vállalatok kis kapacitással dolgoznak, veszteségesen, a munkások csak statisztikai adatok formájában léteznek. Szerbiában a számuk a tranzíciós időszak vizsgált szakaszában 300-500 000 (Božić, 2005).

(Božić, 2005). A jugoszláv feketézők számát 2002-ben fél millióra becsüli Marjanović (Marjano vić, 2002).

Božić megfogalmazásában a foglalkoztatás és a munkanélküliség (a jelenség gazdasági és szociális következményeivel együtt) a „*tranzíció folyamatának, dinamikájának, minőségének mutatója*”. A Balkánon ezek a folyamatok igen hosszúra nyúlnak, magas szintű munkanélküliséggel, amely a lakosság életfeltételei mellett a jövő generációira is nagy nyomást gyakorolnak, ugyanis az átmeneti időszak folyamata teljes körű értékrendszer-váltást követel meg. A munkanélküliség nagyobb, következményei súlyosabbak azokban az országokban, ahol a tranzíció folyamata lassú (Božić, 2005). Ehhez kapcsolódóan Radić Szerbia esetében két átmeneti időszakot különböztet meg, amely a munkaerőpiac létrejötte/létezése szempontjából, de a átmeneti időszakok sikeressége szempontjából is igen meghatározó (Radić, 2005a):

- Első fázis (1.) a '90-es éveket jellemző mély politikai és gazdasági válság, nemzetközi szankciók, nemzetközi társadalmi kirekesztettség, társadalmi tulajdonviszonyok dominanciája, lassított gazdasági reformok, nehézkes szerkezeti átalakulás, a szürkegazdaság hatalmas részaránya, alacsony szintű beruházások. Ebben az időszak an munkaerőpiac nem létezik Szerbiában, szimbolikus foglalkoztatás-ügyi intézményi háló létezik, a rejtett munkanélküliség magas. A munkanélküliségtől való félelem mellett a szerb társadalom megismerkedik az infláció és a szegénység fogalmával/jelenségével. Teljes az állami dominancia jelenléte (Pl.: munkajogi törvénykezés, szakszervezeti tárgyalások, stb.), a többi partner megaláztató marginalizálása mellett, hierarchikus kollektív tárgyalásokkal. Állami rendeletek értelmében a vállalatok a szociális nyugalom megőrzése céljából a Kormánynak tettek „felbecsülhetetlen” szívességet. A 2000-res évet megelőző időszakba a politikai rezsim rendelkezett a munkások helyzetét szabályozó szabályozókról, amely egyenes ellentétben állt a piac általános működési elveivel (Arandarenko-Ognjenović, 2008). A legnagyobb maradandó károkat a munkaerőpiac mai szerkezetében éppen ez az időszak hagyta maga mögött. A folyamatosan növekvő rejtett munkanélküliség egyik pillanatról a másikra a munkanélküliek tömegét hozta felszínre, a feketegazdaság virágzását, kettős (legális és illegális) foglalkoztatottságot eredményezett.

- Második fázis (2.): 2000.-től egy gyorsított ütemű tranzíció indul be Szerbiában, a munkaerőpiac liberalizációjával, a munkajogi előírások újbóli szabályozásával. A munkahely- szociális nyugalom megtartásának kötelezettségét a külföldi befektetőkre ruházta át az állam, illetve a nemzetközi pénzügyi szervezetek. A munka- illetve a befektetésekre vonatkozó jogi keret többé nem blokkolja a munkaerőpiac szabad működését, gazdasági hatékonyságot, a munkaadók szabad döntéshozatalát (Radić, 2005a). Más szerzők megkésett tranzícióként említik az utóbbi időszakot. Szerbia a keleti blokk többi országához mérten tíz év lemaradással kezdi meg a piac intézményrendszerének felállítását. Egyik legnagyobb mulasztás a humán erőforrás fejlődésének, a humántőkébe történő befektetések alakulásának intézményi szintű követése (Domazet – Zubović, 2009).

A még be nem fejezett átmeneti időszak (remélhetőleg) végleges harmadik (3.) fázisát a következőképpen jellemzem:

A reformok megkezdését követően a foglalkoztatás törvényes kereteinek módosításai jellemzik a szerb törvénykezést, amelyet egyrészt a közvállalatokban, állami szektorban dolgozók bérének fokozatos emelkedése követett. A szerb munkaerő piaci problémák újbóli fokozódása a magánosítás végső fázisának következményeként kerül (majd) folyamatosan felszínre. Így a reformok más hangvételű eszköztárára van szükség, amely az emberi - és annak működéséhez szükséges technikai kapacitások fejlesztésében kap szerepet (pl. oktatási reformok a felnőttképzés szabályozásával). Egyre kifejezettebb társadalmi polarizáció veszi kezdetét. A magántulajdon tökefelhalmozást, ezzel együtt pedig a társadalom rétegződését eredményezi. Átmenetként továbbra is megmarad az állami szektor „szociális bástyája”, kiegyensúlyozott fizetésekkel (a biztos szavazóbázis bizalma), viszont a kizsákmányolás valós formái is megjelennek, és egyre gyakoribbá válnak (magánszektor).

Szerbia 2009-ben, az átmeneti időszak majdnem teljes lezárását követően kétszámjegyű munkanélküliségi rátát tesz a tranzíció sikerének mérlegére. Kétségtelen, hogy a szerkezeti munkanélküliség jelei a munkaerőpiac mind erősebb behatásai miatt egyre kifejezettebbek, ugyanis a munkaerő iránti kereslet és kínálat nem találkozik egymással. Jelen van azonban továbbra is a technológiai munkanélküliség jelensége a szerb gazdaságban, ugyanis a gazdasági szerkezetváltás, a gazdasági hatékonyság felé tett lépések nem tekinthetők befejezettnek. A gazdasági világválság általános nemzetgazdaságra gyakorolt hatása miatt rövidebb – hosszabb ideig érezhető lesz Szerbiában a konjunkturális munkanélküliség is.

Országunk EU-s ambícióit mérlegelve, a Schengen-t követő időszak feltételezhetjük, hogy a munkaerőmobilitás növekedéséhez, emigrációhoz is hozzá fog járulni. Így vegyes, több forrásából fakadó befolyások jellemzik a napjaink munkanélküliségét Szerbiában.

A MEGVÁLTOZOTT GAZDASÁGI KÖRNYEZET ÉS A SZERB MUNKAERŐ

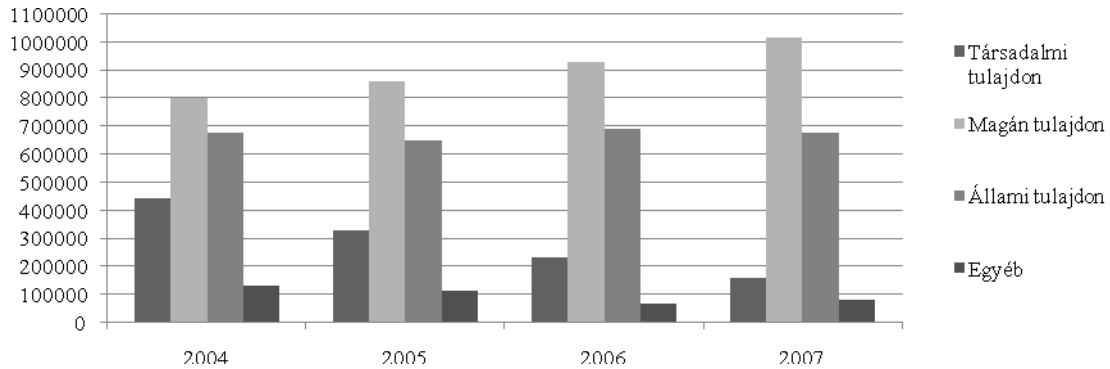
A „globális kapitalizmus” időszakaként jellemzett jelenkorra jellemző: a transznacionális vállalati dominancia, az állam szerepének (gazdasági erejének/befolyásának) csökkenése, illetve a dereguláció, privatizáció és liberalizáció, amely a szabad piac megteremtésének célját tűzi ki (Marković, 2009, hasonlóan Radić, 2005a).

A tulajdonviszonyi átalakulás folyamatainak befejezésével, várhatóan csökkenni fog az elbocsátások nagysága, intenzitása, ezzel együtt pedig a munkanélküliség. Ehhez azonban hozzá kell járulni a magánszektor jelentősebb beruházási hajlandóságának is, illetve a külföldi tőkebefektetések jelentős mértékű növekedésének. A hazai gazdaság a társadalom fokozatos elszegényedésének következtében a hazai megtakarításból származón potenciális pénzeszközökre nem számíthat (Domazet – Zubović, 2009).

A foglalkoztatás elaszticitásának indikátorát elemzik tanulmányukban Domazet – Zubović. Amennyiben az foglalkoztatás elaszticitásának értéke 1, akkor leegyszerűsítve a GDP 1%-os növekedését, a foglalkoztatottság 1%-os (azonos százalékarányú) növekedése követi. Az átlagos nemzeti aggregált foglalkoztatási elaszticitás 0,10 és 0,70 között mozog, azaz lassabban növekszik a foglalkoztatottság, mint a GDP (Choi, 2006. Idézi: Domazet – Zubović, 2009). Szerbiában 2002 és 2008 között a foglalkoztatás elaszticitása negatív volt: -0,16 (a mezőgazdaságban -0,02, az iparban - 2,14). Az EU27-ek átlagos foglalkoztatási elaszticitása 0,46%. A Szerbiára jellemző foglalkoztatási rugalmatlanság a tranzíció következménye (a magánosítás folyamata, vállalati átszervezések).

1. ábra

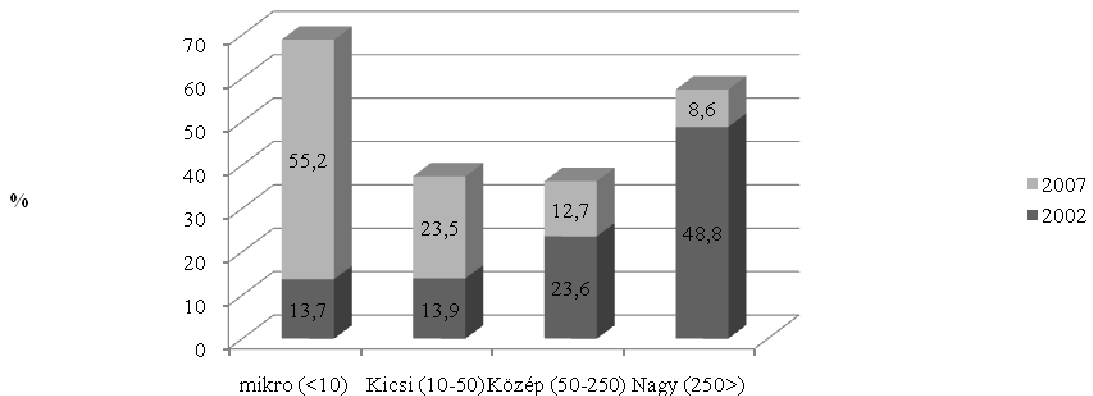
A foglalkoztatottak számának alakulása az egyes tulajdonformák esetében Szerbiában, 2004-2007 között.

Forrás: Domazet – Zubović, 2009 alapján saját szerkesztés.

2. ábra

A foglalkoztatottak megoszlása a vállalati struktúrán belül 2002-ben és 2007-ben

Forrás: Domazet – Zubović, 2009 alapján saját szerkesztés.

Szembevetve (1. ábra) a magántulajdonban dolgozók számának folyamatos növekedése, illetve a társadalmi tulajdonú gazdasági szubjektumok által foglalkoztatott személyek lassú, ugyanakkor folyamatos csökkenése. Mivel az előző társadalmi-gazdasági formáció nagyvállalati struktúrája nem volt versenyképes, helyüket a mikro vállalatok váltották fel, amelyekben egységenként tíz, illetve annál kevesebb foglalkoztatott dolgozik⁹ (2. ábra). Az újonnan alapított gazdasági szubjektumok gazdaságunk három (legperspektivikusabb)

⁹ Szerbiában, a 2006-os évben újonnan alapított cégek 99,3%-a kicsi illetve mikro-vállalkozás (Arandarenko-Ognjenović, 2008).

ágazatában jelennek meg: kereskedelem, építőipar, ingatlanok. A Cégbejegyzési Ügynökség 2007-es adatai alapján a cégek között - jogi formájukat tekintve - legtöbb a vállalkozó (preduzetnička radnja) és a Kft (doo). A Kft részaránya 27,5%. Az össz szerbiai jogi személy mintegy 4%-a számolhat be külföldi tőkeeredetről (Arandarenko-Ognjenović, 2008).

A foglalkoztatás flexibilis formái alapján véve nincsenek jelen a szerb munkaerőpiacon (részmunkaidő, önfoglalkoztatás, stb.) (Stojić, Atanasov, 2004). Elsősorban az alacsonyán képzett munkaerő körében jelentkeznek ezek a foglalkoztatási formák. A jegyzett foglalkoztatottak mindössze 13%-a végez időközönkénti, szezonjellegű, meghatározott idő munkát (Arandarenko-Ognjenović, 2008).

A gazdasági környezet változása – a tranzíció kezdetén megfogalmazott elvárásokhoz viszonyítva, sajnos több dimenzióban sem teljesült. A külföldi tőkebefektetések és a magánosítás sikerébe vetett remény alaptalannak bizonyult, alacsony a külföldi vállalatok, nagyvállalatok részaránya. Problémát jelent továbbá a tény, hogy a mikrovállalatok kis fejlődési potenciállal rendelkeznek, illetve, hogy a magánszektor nem tudja megfelelő gyorsasággal és kapacitással felszívni a társadalmi szektorban felszámolt munkahelyekről kikerülő munkaerőt. A szerkezeti munkanélküliség jelenségével kell megbirkózni a szerb társadalomnak.

A HUMÁNTŐKE INNOVATIV SZEREPE

A technológiai fejlődés eredményeképp az ember gépekkel válik helyettesíthetővé, és a nemzetközi tőkevándorlás eredményeként a tőke-ki – és betelepülésének jelenségét figyelhetjük meg a termelési költségek és a gazdasági racionalitás elveinek érvényesülésével. Az információs technológia új korszakot nyit meg a humántőke fejlődésében, ugyanis az ember döntéshozatali, ellenőrzési szerepe válik prioritássá. Major „a termelő emberek társadalmából” az „alkotó ember társadalmába” történő átváltozással jellemzi ezt az időszakot (Major, 1991. Idézi: Marković, 2009).

Az átmeneti időszakokkal a humán erőforrás átváltozásának is meg kell történnie, előrehaladást kell mutatnia. Az átmeneti országok a munkaerő komoly szerkezeti változásaival, átszervezéssel szembesülnek (Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006), ahol a munkanélküliség mindinkább a munkaerő nem megfelelő kínálatának (szakképzettség, mobilitás, flexibilitás hiánya, stb.) az eredménye (Božić, 2005).

A tudás strukturális erő, amely képes az embereket, rendszereket megváltoztatni, a humán erőforrás minőségét javítani, és képes a munkaerőpiacot modernizálni,

érdekegyeztetési összhangot teremteni vagy legalább is keresni a foglalkoztatottak és munkaadók között. A humán erőforrás *képesítésével (képessé tételével)* megvalósítható a társadalmi és gazdasági fejlődés, annak minősége, mértéke (Zjalic, 2009). A foglalkoztathatóság és elhelyezkedés (új) lehetőségei a piac szükségleteinek függvényében alakulnak. A piaci szükségleteket a tőketulajdonosok – munkáltatók formálják, igényeikkel, elvárásaikkal, gazdasági racionalitásukkal (Pejić, 2005, Szlavity, 2008, Takács, 2008). A foglalkoztatottak munkájuk megtartása érdekében folyamatos tudás-megújításra kényszerülnek, élethossziglani tanulás (Life Long Learning - LLL) által biztosítva „munkahelyük állandósága” helyett a mindenkori állandó szakmai felkészültséget. „A társadalom minden egyes tagja egy állandó tanulási folyamat részesévé válik: megalapozva, egy tanuló társadalom létrejöttét” (Németh, 2005).

Mivel a tudás meghatározó gazdasági erővé válik, nélkülözhetetlen az emberi erőforrás folyamatos fejlesztése (Zjalic, 2009). Az emberi tőkébe történő befektetés a legegyszerűbb gazdasági logikát követő gazdasági cselekmény, mégis kevés ország tulajdonít kellő figyelmet, stratégiai megközelítést a beruházás ezen válfajára (Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006, Sokić, 2008, Arandarenko-Ognjenović, 2008). Sok esetben a termelési tényezők közül a tőkét tartották deficitárus (a gazdasági fejlődést hátráltató) tényezőként, sajnos azonban azt tapasztalhatjuk, hogy az emberi erőforrás is sokszor képez „szűk keresztmetszetet” egy gazdaságban (Zjalic, 2009). A megfelelő szaktudás, rátermettség, innovatív készség, jó ötletek hiányában nehezen képzelhető el bármilyen fejlődés. A tudás valójában az emberi tőke ügyességében, találékonyságában, képzettségében, innovatív képességében fejezhető ki, amely képes az egyéb tőkeformák optimális és legracionálisabb felhasználására (Sokić, 2008). Az emberi tőke profitszerzést szolgál (Sokić, 2008), közvetlenül képes értéktöbblet megvalósítására (Zjalic, 2009). Ugyanakkor ez az információ és tudás-tőke gyorsan elavul, használhatatlanná válik, amely megújításának anyagi vonzata igen jelentős (Radić, 2005a). Zjalic a tudás megfelelő irányítását az intellektuális tőkébe történő befektetéssel egyenlíti ki, amely szervezeti szinten hoz jobb eredményeket (Zjalic, 2009). Új szakmák megjelenése, a technológiai fejlődés következtében pedig régi szakmák eltűnésére kell számítani, amely során az oktatási rendszernek kell megfelelő, flexibilis nomenklatúrát biztosítania (Pejić, 2005, Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006, Takács, 2008, Gábrity Molnár, 2009a, 2009b, Marković, 2009, Zjalic, 2009).

Radić hat technológiai változást, nagyobb inovációt említ egy munkás életében, amely állandó alkalmazkodást és felkészültséget, továbbképzést, új tudás megszerzését követeli meg. Az új technológiák alkalmazásának késésével kiszorultak a piacról a vállalatok. Cél

tehát, szociális költségek árán is biztosítani a munkaerő állandó felkészültségét, a humántőke folyamatos fejlesztettségét, ami a hosszútávú versenyképesség feltétele is egyben (Radić, 2005b).

Gábrity Molnár a fejlett országok gyakorlatára hívja fel a figyelmet, ahol a munkaképes lakosság képzettségi szintje folyamatosan emelkedik, a munkások képességeik szerint történő elhelyezésére, átirányítására, átképzésére pedig külön hangsúlyt fektetnek (Gabrić Molnar, 2000). Ahhoz, hogy a humántőkébe történő befektetések ne legyenek „befektetési kudarcok”, *elhibázott beruházások*”, fő irányelvként a gazdaság és a munkaerőpiac szükségleteit kell szem előtt tartani. Csak ebben az esetben lehet „*az emberi tőkébe történő beruházás a XXI. században a siker kulcsa*” (DfEE, 2000. Idézi: Zjalic, 2009).

A globalizáció, globális kapitalizmus, tudáson alapuló kapitalizmus (*knowledge capitalism*) megjelenésével, a társadalmi gazdasági formáció szinte teljes egészében a pénz-és fizikai tőke helyett az intellektuálisra helyezi a hangsúlyt (Marković, 2009), kiemelve az emberi erőforrás jelentőségét (Zjalic, 2009), amelynek valós piaci körülmények között mutatkozik meg versenyképessége, minőségi és mennyiségi korlátossága, egyéb termelési eszközökkel történő helyettesíthetősége. Az emberi erőforrás megoldással tud szolgálni a világgazdasági recesszióra, a globalizáció kihívásaira, ezzel együtt a társadalom-gazdasági fejlődés új törvényszerűségeire (Sokić, 2008).

A nemzetközi, foglalkoztatás-ügyet érintő problémákkal Szerbia EU-s integrációt megelőző és követő időszakokban is szembesülni fog. A szabad munkaerő-mozgás kielezi a versenyt, mind inkább kifejezésre jut a humántőke minősége. Az országnak számolni kell munkaerő-veszteségekkel is, ugyanis munkahelyek hiányában a munkaerő elvándorol. Radić érvelését szem előtt tartva: a munkanélküliség ára magas „*kérdés milyen mértékig elégíthető ez ki szociális juttatások formájában, és hol kezdődik a fiatal emigránsok miatti potenciális termék-kiesés pótlása?*” (Radić, 2005a). A munkanélküliség - amelyet Sokić a gazdaságban a munka kihasználatlanságaként fogalmaz meg – megfékezhető a munkaerőpiac innovatív eszköztárával (Sokić, 2008).

Európai Uniós példák is azt mutatják, hogy a munkanélküliség problémájának megoldására univerzális recept nem létezik. A tagállamoknak törekedniük kell arra, hogy megteremtsék, és folyamatában megtartsák a munkaerőpiac flexibilitását, ezzel együtt polgáraik számára a jobb munkakörülményeket, életfeltételeket. Európa a munkaerő mobilitásra helyezi a hangsúlyt. Radić ezzel kapcsolatban kiemeli a munkaerő széleskörű jogainak szabad gyakorlását, mint a foglalkoztatás szociális dimenziójának elemét (Radić, 2005b). Stojić EU

- s foglalkoztatáspolitikai célpontok között említi még: a munkaszervezés flexibilitásának megteremtését (munkaidő, mobilitás, stb.) (Stojić, Atanasov, 2004).

A foglalkoztatás a „társadalmi integráció legjobb formája, amelyet Európai a XXI. század prioritásai közé sorol”. A szegénység és szociális problémákkal szembeni legerősebb védelem a foglalkoztatás (Stojić, Atanasov, 2004).

Gazdasági előnyként említhető a munkaerő szabad mozgása, illetve az egységes piac elvének érvényesülése is. Az Európai Unió foglalkoztatáspolitikájának célja a gazdasági és szociális fejlődést, valamint az életminőség fejlődését biztosító magas foglalkoztatottság, és alacsony munkanélküliség megteremtése.

A MUNKAERŐ MOBILITÁS IRÁNYAI SZERBIÁBAN

A munkanélküliségtől való menekvés eredményeként az egyén sok esetben kivándorlás mellett dönt. A befogadó országok azonban gyakran csak a magasan képzett (esetleges hiányszakmát képviselő) munkaerővel szemben nyitottak. Az egzisztenciális feltételek biztosításának kényszerében az „itthon ragadt” munkaerő a feketegazdaságban keres jövedelemszerzési lehetőségeket.

A munkaerő mobilitás külföldi irányultságával kapcsolatban Zjalic egyre erősödő migrációs folyamatokat említ (Zjalic, 2009). Az Európai országok fejlettségüknel és a magas béreknél fogva, vonzó célpontok a kivándorlók számára, ugyanis a tagjelölt, vagy potenciális tagjelölt országokra jellemző a magas munkanélküliség és alacsony bérek (Stojić, Atanasov, 2004). A kivándorlás azonban erősebb, tradicionálisabb szálakon mozog Szerbiában.

A jugoszlávok tömeges külföldi munkavállalása több évtizeden át szociális, gazdasági, erkölcsi, politikai és kulturális okokkal magyarázható (Gábrity Molnár, 2006b). Az egykori jugoszláv szocialista államapparátus által „ideiglenesen külföldön munkát vállaló (temporary labour migrants Grečić, 2001)”¹⁰ emigránsok száma 1971-től, a népszámlálási adatokat figyelembe véve folyamatosan növekedett (Gredelj, 2006, Gábrity Molnár, 2006b). Becslések szerint 2,5 millió (további becslések szerint pedig négy millió)¹¹ szerb, illetve szerb származású ember él Szerbián kívül (Gredelj, 2006).

Az emberek migrációról kezdenek gondolkodni, amikor tarthatatlannak érzik a stabilitás vesztesét – önmagukban, környezetükben, a társadalmi intézményi rendben (Mežnarić, S., 2003). Mihailović az átmeneti időszakot emeli ki, amelyre jellemző a gerontokrácia,

¹⁰ Gredelj jelentős „kiviteli cikként” jellemzi őket 1,2 milliárd DM átlagos évi devizatranszferrel (Gredelj, 2006).

¹¹ Strategija za upravljanje migracijama = Službeni Glasnik RS. Br. 59/2009.

önmegsemmisítő közösségi szellem, elvadulás, biológiai fennmaradási harc. A '90-es évek, az ezredforduló, és a lehetséges jövő „áldozatainak” nevezi ezeket a generációkat (Mihailović, S., 2004).

Mihailović tanulmányában minden második szerbiai fiatal menne, Európába, „és a fejlett világba, önállóan, Szerbia nélkül”! A többiek pedig esetleg Szerbiával Európába, vagy inkább Szerbiával egy időgépbe, vissza az „ünnepelt múltba”.¹² Általános megállapításként: két évtizede a fiatalság csak arra vár, hogy „*diplomázzon és emigráljon*” (Mihailović, 2004).

Az „agyelvándorlás-agyelszívás” '90-es években megkezdődött folyamata a napjainkig folytatódik (Arandarenko-Ognjenović, 2008). A munkanélküliség problémája, alacsony bérek, gazdasági és politikai krízis kilátástalansága miatt az elmúl húsz év a lakosság intenzív emigrációjával is jellemezhető, elsősorban a jóléti államok felé, így a Balkán, vele együtt Szerbia is „*a legjobbak nélkül*” maradt (Božić, 2005), szegényes intellektuális tőkével szembesülve. Mihailović a fejletlen és tranzíciós országok kifejezetten erős jelenségeként számol be a „*brain drain*” jelenségről, amelyet a Balkánon már „*brain flight-nek*” neveznek (Mihailović, S., 2004). A '90-es évektől Jugoszláviát mintegy 30 000 magasan képzett szakember¹³ hagyta el (Grečić, 2001). Gredelj a „*tudományos és kutatói gárda újratermelésének*”¹⁴ „*az intellektuális tőke szétszóródásának*”, Gábrity Molnár a „*profilok pótolhatatlanságának*” problémáját említi (Gábrity Molnár, 2008a).

A cél-országok közé a '90-es évek változásait követően Magyarország is bekerült.¹⁵ Erről számol be egy - a Magyarország felé irányuló szerb népességmozgásról szóló kutatás, amely a 2001 és 2008 közötti, Schengen előtti időszak folyamatos kivándorlására hívja fel a

¹² 1999 és 2003 között Horvátországban végzett különböző empirikus kutatások eredményei a fiatalok cca. 40%-a menne, ha lehetősége volna, akár örökre is (Mihailović, 2004).

¹³ *highly qualified personnel, highly skilled workers, qualified personell, human resources in science and technology, sciences and engineers, IT workers, vagy egyszerűen „brain*” (Grečić, 2001).

¹⁴ 1979-1994 között Szerbia kutatóintézeteiből 1 256 (a tudományos elit 10%-a) szakember távozott. Ezen emigránsok több mint fele 40 év alatti, többnyire természettudományokkal foglalkozó (fizika, kémia, matematika, egészségügy és elektronika területei) kutató volt. Az oktatásukba befektetett mintegy három milliárd dollár direkt veszteséget jelent Szerbia számára, az indirekt következményeket nem is számolva (Gredelj, 2006.).

¹⁵ Az áramlás iránya a '80-as évek végéig a nyugat- és közép-európai országok voltak: NSZK, Ausztria és Franciaország. 92%-uk Európa, míg 7,2%-uk Európán kívül, a tengerentúlra távozott (Gábrity Molnár, 2006a, 2008a). Németország a legattraktívabb ország a jugoszláv migránsok, munkások, menekültek, azilok és politikai emigránsok számára. Pavlica 1990-ben 600.000 jugoszlávról számol be, amely a hazai emigránsok 25%-a, az 1991-es Népszámlálás adatai szerint. Németország után Ausztria (22,5%), Svájc (14,1%), Franciaország (7,7%), Svédország (3,5%), USA (6,3%), Kanada (2,2%), Ausztrália (1,9%) területén éltek a jugoszláv emigránsok. 1990-et követően Németország tömeges menekültáradatot jegyez: 1994-ig 316 243 főt, majd 1995-1999 között pedig újabb 156 645 menedékjoggal rendelkező személyt (Pavlica, 2005). Megjegyzés: Öt év alatt megközelítőleg annyi jugoszláv menekült érkezett Németországba, amennyi menekült 1988 és 1999 között összesen Magyarországra érkezett: Európából, a világból.

figyelmet, amelyben Budapest és Pest megye Magyarország általános dinamikus bevándorlási központja, míg a Vajdaság a kivándorlás központi térsége (*Kincses - Takács, 2010*).

Az emigrációból származó veszteségek között Gábrity Molnár *emberi, anyagi, illetve demográfiai jellegűeket* említ, amely következményeképp a „*régió erőtlensége, fejlődési lehetőségeinek hiánya*” jelenik meg (*Gábrity Molnár, 2008a*). A szakemberhiány számos további probléma forrása: lassuló gazdasági fejlődés, munkatermelékenység csökkenés, innováció hiánya, technológiai elmaradás, versenyképesség fokozatos vesztese, stb. A fiatal férfierő „*conscious objectors CO*”, „*dezertőrök*” hiánya demográfiai veszteség, amellyel gazdasági is párosul (potenciális profitkiesés, anyagi, erkölcsi és biológiai reprodukció), mindent összevetve *civilizációs és irreverzibilis veszteségekként* összegezhetők az emigráció eredményei (*Gredelj, 2006*).

Šuljmanac-Š – Durman kiemelik a munkaerő mobilitási (földrajzi és professzionális) korlátait, amelyeknek köszönhetően munkahelyek maradnak betöltetlenül (*Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006*). A belső migráció egyik tipikus formája a faluból-városba irányuló mozgás. Savić a Vajdaság belső migrációs potenciáljára figyelmeztet, Újvidék egyben a városközi migráció fő célpontja is, elsősorban gazdasági okok miatt (*Savić, 2008*). A migráció harmadik irányaként Šuljmanac-Š – Durman a feketegazdaságot emelik ki (*Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006*).

A feketegazdaság általi „*illegális foglalkoztatás*“ a tranzíciós országok foglalkoztatáspolitikájával szembeni, talán egyik legnagyobb kihívás. A gazdaság és államirányítás működőképességi zavara olyan helyzetet teremt, amelyben a sok munkát kereső, munkahelyek hiányában, alacsonyabb fizetések mellett (szociális és egyéb jogoktól megfosztva), a munkaadó kizsákmányoló – profithajhászó üzletelésének áldozata lesz.

A szociális nyugalom megőrzése érdekében az állam szemelint a közjövedelem-kiesés felett, engedélyezi a bolhapiaci csencselést (*buvljaci*), üzérkedést, mondván „*az embereknek meg kell élni valamiből a nehéz idők során*” (*Božić, 2005*). Ezekben a nehéz időkben, 2000-ben Szerbiában a munkanélküliek 1/5-e, a közszférában foglalkoztatottak 1 /4-e kereste megélhetési lehetőségeit a szürkegazdaságban (*Stojić, Atanasov, 2004*). A Világbank 2006-os jelentése szerint Szerbiában az teljesfoglalkoztatottak 43%-át a nemhivatalos szektor foglalkoztatja, illetve a munkaadóknál a munkások 26,7%-a illegális munkavállaló (*Arandarenko-Ognjenović, 2008*).

A külföldi tőkebefektetések, munkahelyteremtő programok, gyors gazdasági fejlődés, gazdasági szerkezetváltás hatékonysága tudják csak a problémát enyhíteni. A befektetők

cserébe stabil politika helyzetet, megfelelő befektetési klímát, működőképes (átjárható, átlátható) jogrendszert várnak el. A vállalkozói szándékot-cégalapítást befolyásolják a különböző engedélyek, licencek, hitelkérelmezési korlátok, korrupció, adminisztratív és bírósági eljárások. Átlagosan 18 nap szükséges Szerbiában egy cég megalapításához (Arandarenko-Ognjenović, 2008). Sokban hozzájárul a gazdasági közösség bizalmatlanságához a politika rendszer instabilitása, egyenlőtlen versenyhelyzetek, infunkcionális piaci viszonyok, munkajogi összehangolatlanság, nem következetes (és kötelességtudó) fiskális politika (Božić, 2005).

A 2010-es évre kialakult helyzet általános összegzéseként fontosnak tartom kiemelni:

- Annak ellenére, hogy Szerbiában a munkatörvények átfogó reformja megtörtént, a foglalkoztatás törvényes mederbe történő terelése nem mondható sikeresnek. A magas járulék- és adóterhek miatt továbbra is kevesen képviselik a legális foglalkoztatás bármelyik törvényes formáját, és a munkaigényes tevékenységekbe is kevés befektetés történik. Továbbra is sok a feketézés, illegális foglalkoztatás, minimálbérrel történő alkalmazás, de egyértelmű, hogy a vállalkozók körében jelen van más jellegű adócsalás, járulékmegkerülés is. Az állam a cselekvésképtelenségi kényszerhelyzetében joghézagossággal (mégis törvényes keretek között) old meg feketegazdasági manipulációkat, és akadályoz meg további szociális problémák felszínre kerülését.
- Az állam és rendszerbeli hiányosságok, munkanélküliségi problémák kulminálódása következtében az emigráció veszélye továbbra is fokozottan fennáll.
- EU-s távlatokban gondolkodva, újra a magasan szakképzett, magas professzionális és területi mobilitással rendelkező munkaerő-veszteség forgatókönyve ismétlődhet meg.
- A „virtuális hazatérés” Szerbia esetében működésképtelennek bizonyult, és utópisztikus, nosztalgikus sóvárgást eredményezett.
- Nemzeti (körültekintő) intézkedésekkel, hálózatépítési (networking) törekvésekkel kell a mai generációk fejlődését biztosítani, elvándorlásukat megakadályozni.
- Ehhez azonban megfelelő alapot csakis a regionális önrendelkezés, regionális felelősségvállalás szolgáltathat, ahol a humántőke gazdasági szerepét a fiskális decentralizációból származó eszközökkel elismerni, honorálni tudják a helyi-regionális elit képviselői.

- A devizatartalékok a szociális biztonság, nyugalom megtartására irányulnak, nem szisztematikus, hálózatos együttműködések formájában működtetett tőke-mobilizációt szolgálnak.

ESÉLYEGYENLŐSÉG/ESÉLYEGYENLŐTLENSÉG A MUNKA VILÁGÁBAN

Az európai foglalkoztatáspolitikai értékrendjében, a munkába állás egyenlő feltételei kiemelt helyen szerepelnek (nemi, etnikai, egészségügyi, területi származásbeli szempontokat érvényesítve).

Balon tanulmányában a nemi alapú megkülönböztetést emeli ki Szerbia esetében. Szerbiában erről a problémáról 2005-től kezdve beszélünk (Balon, 2007).¹⁶ A nők Szerbiában:

- képzettebbek a férfaitól,
- alacsonyabb vezetői pozíciókat töltnek be,
- átlagosan kevesebbet keresnek, összehasonlítva férfi kollégáikkal,
- alacsonyabb a társadalmat érintő kérdésekben meghozott döntésük súlya.

Az EU - 25-ök statisztikáiban az egyetemisták 55%-a nő, a menedzserek 1/3-a (32%) nő, de átlagosan 15%-kal kevesebbet keresnek férfi társaiktól, ugyanakkor többet dolgoznak, és kevesebb a szabadidejük. A foglalkoztatottsági ráta a nők esetében alacsonyabb, 56%, míg a férfiak esetében 71%. A nők cca. 1/3-a dolgozott fél munkaidővel, míg a férfiak mindössze 7%-a. (Eurostat, 2006. Idézi: Balon, 2007).

Szerbiai statisztikai adatokat összegezve Balon a következő megállapításokra jut: Szerbiában a parlamenti képviselők (2002, 2004) 11-13%-a nő, a tartományi parlamenti képviselők (2003-2007) 6,7%-a, majd 2007-ben 19,7%-a nő (Božanić, 2007). Az aktív lakosság között a nők 30,4%-a van vezetői beosztásban Szerbiában (Balon, 2007). A Vajdaság Autonóm Tartomány alapításával működtetett intézmények irányításában a nők szerepe jelentősebb: a felügyeleti bizottsági tagság/elnöklés: 39/38,5%, igazgatóbizottsági tagság/elnöklés: 26,7/21,4%, míg a foglalkoztatottak 53%-a nő ezekben az tartományi intézményekben (Božanić, 2007).

Az egyetem alapképzéseiben nagyobb arányban vannak jelen a nők (53%), míg a posztgraduális képzéseken számuk jelentősen lecsökken (30-33%). Közép és felsőfokú

¹⁶ Republički zavod za statistiku: Žene i muškarcu u Srbiji (Balon, 2007).

képesítéssel mégis a nők 58%-a, míg a férfiak mindössze 46%-a rendelkezett 2002-ben. A vállalatokra vonatkozó statisztikák is azt mutatják, hogy a munkában álló nők képzetesebbek férfi társaiktól (100 : 114 felsőfokú végzettség esetében, 100 : 136 főiskolai végzettséggel rendelkező nők esetében).

A személyi jövedelmek tekintetében nemi alapú diszkriminációra utaló adatokat emel ki Balon: ágazattól függően akár 25%-kal kevesebb pénzt keresnek férfi társaiktól a szerbiai nők. A felsőoktatási intézményekben részarányuk alacsony, 29% (egyetemek) – 38% (főiskolák) (Balon, 2007). A vajdasági felsőoktatási intézmények, egyetemi karok vezetői beosztásaiban a nők részaránya szintén alacsony dékán: 15,4%, katedra-vezető: 23,5%, dékán-helyettes: 28,6% (Božanić, 2007).

A 2006-os szerbiai statisztikai adatokat elemezve láthatjuk, hogy a nők körében magasabb a munkanélküliségi ráta (nők: 25,5%, férfiak: 18,6%), ugyanakkor alacsonyabb a foglalkoztatottsági részarányuk férfi társaiktól (nők: 40,6%, férfiak: 59,2%). A 25-45 éves korcsoportba tartozó nők körében határozottan magasabb a munkanélküliség, mint a férfiak esetében. A munkanélküliek iskolavégzettségi összetételében alacsonyabb eltéréseket figyelhetünk csak meg, férfiak és nők között (felsőfokú végzettségű nők: 10%, férfiak: 8%) (RZZS, 2008). A szerbiai nők inaktivitásának problémájára hívja fel a figyelmet Arandarenko-Ognjenović (nők: 54,5%, férfiak: 72,7%) (Arandarenko-Ognjenović, 2008). Szlávity a női dolgozók számára, a családi szerepvállalás mellett megfelelő megoldásnak a rugalmas kisvállalkozások formáját tartja elfogadhatónak (Szlávity, 2008).

Gábrity Molnár megfogalmazásában „*az egyenlőtlenség problémáját az éj leple alatt nem lehet megoldani, mivel ez öröklött jelenség és széleskörű társadalmi ínségekből, illetve a társadalmi munkamegosztás mélyebb hiányosságaiból fakad*” (Laki et al, 1997). Az igazságos társadalom utópiáját olyan „*hatalmi megosztásban*” lehetne megfogalmazni, ahol a bizonyos eljárások és folyamatok (így a foglalkoztatás terén megnyilvánuló egyenlőtlenségek) megvalósításához egyenlő hatalmi szintérre lehet számítani (Marković, 2009).

Etnikai alapú munkaröpiaci egyenlőtlenségek is fellelhetők Szerbiában. Gábrity Molnár a magyarság pozícióvesztésére mutat rá. Az országos, illetve a vajdasági átlagnál is alacsonyabb a magyarok körében az elitfoglalkozások részarány (pl.: közalkalmazottak), a magyarok 1/3-a mezőgazdasági munkás, míg további 1/3-a feldolgozóiparban, építőiparban dolgozik (Gábrity Molnár, 2008b). A leghátrányosabb helyzetű etnikai csoportot a romák képviselik. A teljes roma populáció 60%-a munkanélküli. Mindössze 10%-uk hivatalosan

foglalkoztatott, elsősorban építőiparban, kommunális szolgáltatásokban, bányászatban, 2%-uk saját biznisszel, azaz (hivatalos) önfoglalkoztatással (RZZS, 2008).

Továbbtanulási szándék és foglalkoztatás területén is erősen megmutatkoznak a származási hely (falu-város) általi egyenlőtlenségek. A rurális térségből származók hátrányos helyzetűek (Gábrity Molnár, 2008b). A fiatal munkavállalókról empirikus kutatások során kiderültek: nem jelentkeznek be a foglalkoztatásügyi hivatalokba, sok közöttük a tartósan munkanélküli, a foglalkoztatottak pedig átlagosan akár évenként is váltanak munkaadót, emigráció gondolata is foglalkoztatja őket, nem rendelkeznek kiforrott nemzetiségi kapcsolatrendszerrel (Gábrity Molnár, 2008c).

A menekültek száma Szerbiában, 2007-ben 303.769 volt. 27,9%-uk munkanélküli (Opačić, 2007. Idézi: Arandarenko-Nojković, 2007). Célorientált betelepítésük/betelepülésük eredményeképp ma a legfejlettebb régiókban dolgoznak, ugyanakkor a helyzetük instabil, alacsonyabb rendű munkák állnak csak rendelkezésükre. Alacsony az önfoglalkoztatás, magas a feketézés, 37%-uk nem hivatalosan, bejegyzett cég nélküli önfoglalkoztatott (Arandarenko-Nojković, 2007).

A rokkantakkal szemben tanúsított, elsősorban a munka világában felszínre kerülő diszkrimináció kivédését hivatott szolgálni a 2006-ban elfogadott törvénycsomag, tovább a munkatörvény munkaadók felé irányozott adókedvezményei, illetve a nemzeti foglalkoztatáspolitikai által kezdeményezett programok, amelyek eredményeként 2006-ban 200 rokkant, fogyatékkal élő személy kapott munkát.¹⁷ 2010-ben lépett életbe a rokkantak és különböző hendikeppel élők foglalkoztatására vonatkozó törvény, miszerint a munkáltató minden 50 foglalkoztatott után 1 rokkant személyt is munkaviszonyba kell, hogy állítson.¹⁸

Esélyt az egyenlőségre, illetve egyenlő hatalmi szinteret jelenthet a nemzetgazdaság szintjén egy regionális intézményi rendszer működése, amely valós autonómiákkal rendelkezik, és gazdaságát a makrogazdasági (globális, nemzetközi) trendek irányába viszi, ügyelve az esélyegyenlőség - az esetleges faji, nemi, etnikai, stb. megkülönböztetések felszínre kerülésének megakadályozására. A sérülékenyebb társadalmi rétegek/csoportok valós igényeire csak regionális intézményi érdekszervezetek szánhatnak elegendő figyelmet. Néhány sérülékeny társadalmi csoport által generált, láncreakciókat kiváltó probléma valós

¹⁷ Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom = Službeni Glasnik RS. Br. 33/06 és Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji <http://www.region.vojvodina.gov.rs/images/stories/strategije/Strategija%20unapredjenja%20polozaja%20osoba%20sa%20invaliditetom%20u%20Republici%20Srbiji.pdf> (Letöltve: 2010.01.31.)

¹⁸ Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom = Službeni Glasnik RS. Br. 36/09

forrása, egyéb kihatásai a központi hatalmak számára nem lesznek érthetőek, mert a problémák nem általánosíthatók (romakérdés, menekültügy, a nők társadalmi szerepe – foglalkoztatottsága, stb.).

NEMZETI FOGLALKOZTATÁSÜGYI – MUNKANÉLKÜLISÉGI ÖSSZEFOGLALÓ 2009

Szerbiában a 2009-es évre vonatkozó, EUROSTAT módszertanára épülő, munkaerő állapot-jelentés¹⁹ alapján a munkaerőpiac szereplőinek sajátosságait a következőkben összegezzük: Szerbia összlakossága 7.528.262, ebből a 15 évnél fiatalabbak száma 1.177.934 (16%), míg a 15 évnél idősebbek száma 6.350.328 (84%). A 15 évnél idősebb lakosság 35,1%-a foglalkoztatott, 6,5%-a munkanélküli, míg az érintett szerb populáció 42,8%-a inaktív. Az inaktív lakosság teljes száma 3.219.048, míg az aktív lakosság száma 3.131.280 (ARS, 2009).

Az aktív lakosság 84%-a foglalkoztatott, míg 16%-a munkanélküli. A foglalkoztatottak megoszlása: 1. helyen a foglalkoztatott munkások 1.780.758 (57%), 2. helyen az önfoglalkoztatottak 626.999 (20%), amelyek 83%-a önálló vállalkozó, majd a 3. helyen a kisegítő családtagok 234.929 (7%). A foglalkoztatott munkások 97%-a teljes munkaidővel dolgozik, alacsony, azaz 3%-a mindössze a részmunkaidős (part-time - nem teljes munkaidővel foglalkoztatottak) munkát végzők részaránya (ARS, 2009).

1. táblázat

A szerb aktív lakosság csoportosítása iskolai végzettség és lakhely szerint, 2009

Aktív lakosság megoszlása	összesen	%	Alacsony				urbán %	rurális %
			Iskolai végzettség nélkül %	iskolai végzettség %	Középfokú végzettség %	Felsőfokú végzettség %		
Aktív lakosság	3.131.280	100,0	0,9	23,2	58,2	17,7	55,7	44,3
Foglalkoztatottak	2.642.686	84,4	1,0	23,9	56,3	18,8	53,8	46,2
Munkanélküliek	488.595	15,6	0,4	19,4	68,5	11,6	65,9	34,1

Forrás: ARS, 2009

¹⁹ ARS - Anketa o radnoj snazi, 2009

A szerb munkaképes lakosság foglalkoztatottsági rátája (51%) Európai viszonylatban alacsony.²⁰ A foglalkoztatottak 70%-a 2009-ben magántulajdonnal rendelkező munkaadónál dolgozik, 27%-ukat az állam foglalkoztatja, majd társadalmi és egyéb tulajdonformában tevékenykedik a foglalkoztatottak 3%-a (ARS, 2009).

Kiemelve a munkanélküliek csoportját elsősorban, láthatjuk a középfokú végzettséggel rendelkezők óriási részarányát (68,5%). Az elhelyezkedés nehézségeivel legkifejezettebben ez a népességcsoport szembesül (Arandarenko-Ognjenović, 2008). Az általuk képviselt munkaerő kínálat nem megfelelő. A szakoktatás reformjai, felnőttképzés, élethossziglani tanulás intézményesítése, versenyképes tudás, kompetencia szükséges (Gábrity Molnár, 2008c, ehhez kapcsolódóan Takács, 2008).

2. táblázat

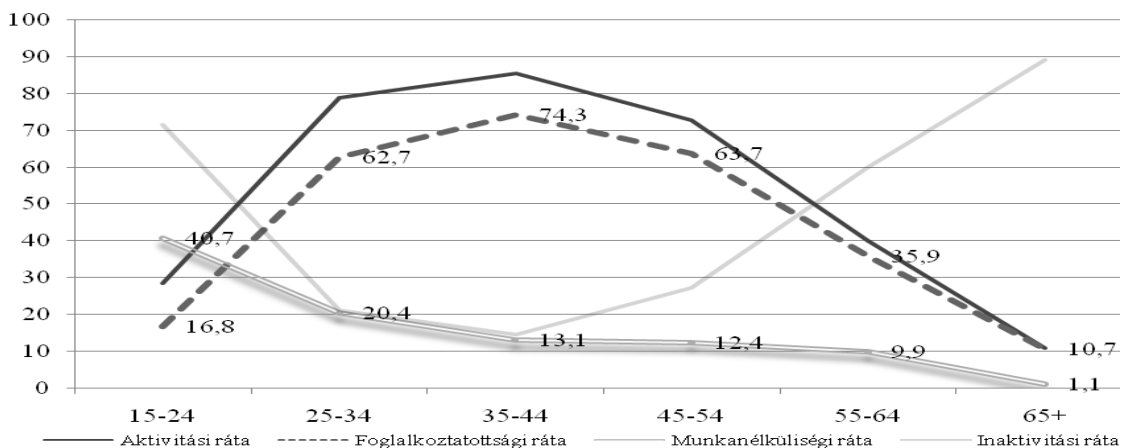
A szerb aktív lakosság korcsoportok szerinti megoszlása, 2009

Életkor		15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
Foglalkoztatottak	2.642.686	5,5	21,3	24,2	27,7	15,4	5,9
Munkanélküliek	488.595	20,0	29,5	19,7	21,3	9,1	0,4

Forrás: ARS, 2009

3. ábra

A szerb korcsoportokra bontott népesség aktivitási jellemzői, 2009

Forrás: ARS, 2009

²⁰ Eurostat adatok alapján a környező országok foglalkoztatottsági rátája 2009. júniusában a következő volt: EU27 65,9%, EU25 66,3%, EU15 67,3%, Bulgária 64%, Csehország 66,6%, Magyarország 56,7%, Ausztria 72,1%, Románia 59%, Szlovénia 68,6%, Szlovákia 62,3%, Horvátország 57,8%. Ezzel szemben a munkanélküliség alakulása a környező országokban, 2009-ben a következő volt: EU27 8,9%, EU25 9,1%, EU15 9,1%, Bulgária 6,5%, Csehország 6,5%, Magyarország 9,6%, Ausztria 4,8%, Románia 6,4%, Szlovénia 6%, Szlovákia 11,2%, Horvátország 9,2% (EUROSTAT, 2009).

Az aktivitási és foglalkoztatási ráta Szerbiában a 15-24 éves korcsoport esetében alacsony, ez az iskoláztatás időszakának egybeesése miatt alakul így. Az 54. életévet követően az aktivitás hirtelen leesik, amely a nyugdíjaztatási törvénykezés feltételeit tükrözi.

A fiatalok között kifejezetten magas a munkanélküliség. A 34 éven aluli munkaképes lakosság a teljes munkanélküliek mintegy 50%-át teszik ki. A munkanélküliek 36%-a először keres munkát, 65%-uk pedig az elhelyezkedésre 1-10 évet is vár, tömegesítve ezáltal a tartós munkanélküliséget. A munkanélküliek 10%-a 1-2 hónapot vár az első munkába állásra, 12%-uk 3-5 hónapot, 13%-uk pedig akár egy évet is vár az elhelyezkedésre. Nem tanúsít megfelelő szakmai, sem térbeli mobilitást a szerbiai munkaerő (ARS, 2009). Az összmunkanélküli területi megoszlásában élen jár Belgrád-körzet (13%), majd a vajdasági dél-Bácskai körzet (9%), illetve a Niš-i (7%), Raška-i (7%), és Šumadija-i (5%) körzetek. (NSZZ, 2009).

A munkahely elvesztése 2009-ben a következő ágazatokban következett be legdrasztikusabban: feldolgozóipar 23%, kereskedelem 23%, oktatás 15%, ingatlanügyek 9%, építőipar 6%, közlekedés és vendéglátóipar 4-4%. Az okok között szerepel szerződéses viszony megszűnése (55%), közös megegyezés (19%), egyéb okok (10%), de a nyugdíjaztatás is, illetve technológiai fölösleggé válás (5%) (NSZZ, 2009).

A Köztársasági Statisztikai Hivatal adatai alapján összegzett, a munkáltatók által megfogalmazott igények 70%-a szakképzett munkaerőre irányul, míg 30%-a szakképzetlenre. 72%-ban meghatározott időre foglalkoztatnák a munkaerőt, míg az esetek 28%-ában meghatározatlan időre szóló állásajánlatot képviselnek a munkaadók (NSZZ, 2009).

A munkanélkülieket a következő karakteres csoport határolja be:

- tartósan munkanélküliek,
- fiatalok, első munkát keresők,
- középiskolai végzettségűek,
- nem megfelelő képesítésekkel rendelkező munkaerő,
- a regionális különbségek miatt a fejletlen régiókban munkát keresők nagy részaránya,
- nem mobil munkaerő,
- a privatizáció során munkafelesleggé vált munkanélküliek,

- a motiválatlan, érdektelen, szociális juttatásokból élő munkanélküliek (zsargonnal: zezaposleni, funemployed).

A fentiekben közölt statisztikai adatok a szerb statisztikai információs rendszer összehangolatlanságának problémájából adódóan a nemzeti statisztikai adatbázis két forrásból táplálkozik, egyrészt a Köztársasági Statisztikai Hivatal, illetve a Nemzeti Foglalkoztatásügyi Hivatal által gyűjtött adatokból.

VAJDASÁG – A MUNKAERŐT ÉRINTŐ REGIONÁLIS EGYENLŐTLENSÉGEK

Makro-regionális összehasonlításban a foglalkoztatási és munkanélküliségi mutatók minden téren kedvezőtlenebbek a tartományban (Đurđev, 2009). Fontos kiemelni azonban, hogy a gazdasági és politikai krízis éveit megelőzően a Vajdaság a munkaerő szempontjából az ország egyik legfejlettebb régiója volt (Szlávity, 2008).

A munkaerőpiac kereslet és kínálat oldalán megjelenő problémákat fokozzák az egyre kifejezettebb és növekvő regionális egyenlőtlenségek Szerbia szerte (Arandarenko-Ognjenović, 2008). Radić a munkaerőpiacot, foglalkoztatáspolitikát érintő aktuális problémák között a regionális egyenlőtlenségeket emeli ki (Radić, 2005a). A tranzíció folyamatai a regionális egyenlőtlenségeket felerősítette. Az egyes területek demográfiai, emberi erőforrásbeli hiányosságokat szenvedtek el, gazdasági és társadalmi hanyatlás vette kezdetét, erősödő szociális nyomásokkal. (Arandarenko-Nojković, 2007). Ugyanerre a problémára hívja fel a figyelmet tanulmányában Gábrity Molnár, amikor a vajdasági kistérségek közti munkanélküliségből adódó jelentős eltéréseket vizsgálja (Gábrity Molnár, 2006a).

A Vajdaság humán erőforrás-potenciálját elemezve Đurđev kiemeli a fiatal és idős lakossági kontingens kiegyenlítődését, valamint a férfiak számának folyamatos csökkenését a lakosság összetételében (Đurđev, 2009). A munkaképes lakosság foglalkoztatási rátája a Vajdaságban a férfiak esetében 70,8%, nők esetében 50,7%. A munkanélküliségi ráta a nők esetében 3,6%-kal nagyobb, 15,9% volt 2008-ban a Vajdaságban. A régió munkaképes lakosságának aktívítási rátája 2,2%-kal alacsonyabb a Közép-szerbiai aktivitási rátától. A foglalkoztatottsági ráta a régióban 1,7%-kal alacsonyabb, mint Közép-Szerbiában. A munkanélküliség a Vajdaságban magasabb, mint Szerbiában, illetve Közép-Szerbiában, 15,8%.

3. táblázat

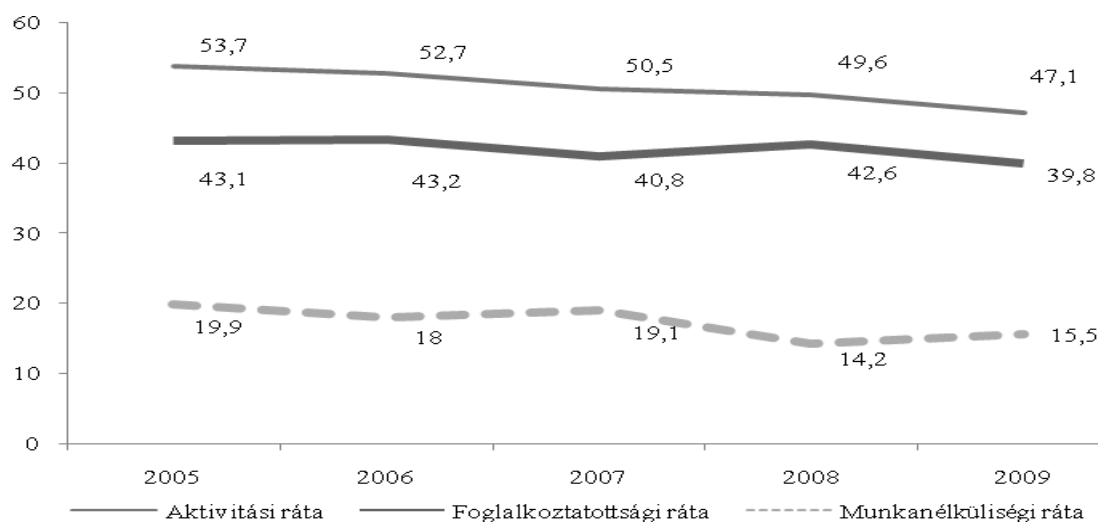
A foglalkoztatottsági mutatók regionális összehasonlítása

	Vajdaság	Közép-Szerbia	Szerbia
A munkaképes lakosság aktivitási rátája	60,8%	63,0%	62,7%
A munkaképes lakosság foglalkoztatottsági rátája	52,2%	53,9%	53,7%

Forrás: Đurđev, 2009.

4. ábra

A 15 évnél idősebb vajdasági lakosság munkanélküliségi, foglalkoztatottsági és aktivitási jellemzőinek alakulása 2005-2009 között

Forrás: CESS, 2009, ARS, 2009 alapján saját szerkesztés

A 2005-2009 közötti időszak adatait elemezve, láthatjuk, hogy a Vajdaságban visszaesés tapasztalható. A munkanélküliség nőtt, az aktivitási és foglalkoztatottsági ráta viszont csökkentek. Csökkentek továbbá az átlagos bérek is a Vajdaságban. 2007-2008 között az átlagos bérek valamivel erősebbek voltak a tartományban, mint Szerbiában, majd 2009-ben a szerbiai átlag alatt alakultak. Legmagasabb átlagbérek a következő 5 községben voltak: Beočin, Apatin, Újvidék, Versec, Pancsova (Sokić M., 2009).

A foglalkoztatottak összetételében domináns a foglalkoztatott munkások részaránya: 72,9%, majd az önfoglalkoztatottak 22,7%-a, és a háztartásbeliek 4,4%-a. A foglalkoztatottak tulajdon szerinti összetételben, a magánosítás folyamatait követően 2008-ban a régió foglalkoztatottainak megoszlása: magán tulajdon 60,5%, állami tulajdon 29,5%, nem-

bejegyzett magántulajdon 4,6%, illetve (a még meglévő) társadalmi tulajdon 3,7% (Đurđev, 2009). A fejlett országok tapasztalataival ellentétben a gazdasági ágak között dominál a mezőgazdasági foglalkoztatottak részaránya (erdészetet, vízgazdálkodást is beleértve) 23,3%, majd a feldolgozóipar 21%-kal, és a kereskedelemben 15,6%-kal.

A tartományi Foglalkoztatásügyi hivatal által képviselt vajdasági munkaerőpiaci kínálat jellemzői: nagyszámú, munkatapasztalat nélküli munkanélküli, a fiatalok és nők magas részaránya, első munkát keresők, gyakornokok, rokkantak, 50 év feletti, menekültek magas részaránya (Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006). 2009-ben a munkanélküliek száma a tartományban 199.902. 12,4%-ukat a 25-29 éves generáció képviselői alkotják. A munkanélküliek 26,7%-a egy évig, 22,2%-a akár két évig is vár a munkába állásra. Az átlagos munkába állási idő 48 hónap (Sokić M., 2009).

A NEMZETI FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA REGIONÁLIS VONATKOZÁSAI, REGIONÁLIS INTÉZMÉNYI HÁTTERE

A szerb regionális fejlődés óriási regionális különbségekkel szembesül. Európában Szerbia egyedül mértékű regionális különbségeket képvisel. A fejlett és fejletlen községek viszonya 1 : 15-höz, körzetek esetében 1 : 7-hez (RFS, 2007), míg a körzetek közötti regionális munkanélküliségi ráta 1 : 3 (Arandarenko-Nojković, 2007). A lakosság 21%-ának otthont adó főváros a lakosság 30%-át foglalkoztatja, a feldolgozóiparban megtermelt GDP 26%-át adja, és Szerbia magasan képzett szakembereinek több, mint fele él Belgrádban. Általánosságban, a régiók fejlettlenségének okai: infrastrukturális, szakképzett emberi tőke hiánya, vállalkozói hajlandóság/befektetések hiánya.

A Nemzeti Foglalkoztatási Stratégia 2005-2010²¹ (a Regionális Fejlesztési Stratégiával összhangban (RFS, 2007)) előtérbe helyezi a regionális különbségek csökkentését, a gazdasági tevékenység serkentését, a nők foglalkoztatását, KKV-k támogatását, marginális csoportok, fiatalok és tartós munkanélküliek foglalkoztatását, új, flexibilis munkaformák bevezetését, stb. Egyik fontos elképzelés, hogy a régió belüli munkaerő-mobilitást kell serkenteni, mert azzal a régió munkaerőpiacának merev struktúrája válik kezelhetőbbé. Régió belül kell a munkát a munkáshoz közelebb hozni, és megalapozni a leépült térségek revitalizációját (NFS, 2005). A probléma multidiszciplináris megközelítésének ad hangot a nemzeti stratégia, ugyanis kihangsúlyozza a regionális politika legitimálásának szükségességét, a pénzügyi támogatások folytonosságát, az önkormányzatok hatalmának

²¹ Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010. 2005. NFS – Nemzeti Foglalkoztatási Stratégia

erősítését - decentralizációt, a lokális érdekképviselők közötti hatékony munkaerő piaci dialógus kialakítását, a fejletlen régiók aktív támogatási politika általi segítségét (hitel, donáció, stb.) (NFS, 2005).

Ebből is látszik, hogy a regionális szinteken megjelenő problémák megoldására kitűnő nemzetgazdasági stratégiai javaslatok születnek. Azonban a központi területirányítási és intézményrendszeri megoldások „fejlesztés-érzéketlenek” és cselekvésképtelennek bizonyulnak regionális szinteken.

A foglalkoztatás ügye a szerb központi hatalmi szervek, így elsősorban a:

- Gazdasági és Regionális Fejlesztési Minisztérium,
- Munkaügyi és Szociális Politikai Minisztérium,
- illetve részben az Ifjúságügyi és Sportminisztérium hatáskörébe tartozik.²²
- A minisztériumi szervek munkáját kiegészítő Nemzeti Foglalkoztatásügyi Hivatal a munkaerő piaci változásokkal, munkanélküliséggel, átképzésekkel, stb. kapcsolatos gyakorlati teendőket látja el. Dekoncentrált hatalmi szerveiként a körzetek szintjén működő hivatalok végzik a lokális-regionális foglalkoztatással-munkanélküliséggel kapcsolatos teendőket.

A Vajdaságban átruházott hatáskörök formájában – regionális szinten (is) érvényesülő bizonyos szinten a foglalkoztatáspolitikai eszköztára.²³ A Tartományi Gazdasági Titkárság nem rendelkezik a Gazdasági és Regionális Fejlesztési Minisztériumhoz hasonlóan a foglalkoztatás-politika külön eszköztárával. A teljes regionális foglalkoztatáspolitikai hordozója a Tartományi Munkaügyi, Foglalkoztatási és a Nemek egyenjogúságával foglalkozó Titkárság²⁴, amely a regionális foglalkoztatáspolitikai gyakorlati kivitelezője is egyben, ösztönzi a munkanélküliek újbóli elhelyezkedését, gyakornokok foglalkoztatását, a munkanélküliek mezőgazdasági gazdaság-bejegyzését, önfoglalkoztatást, stb. A programok többségében a központi hatalom által meghozott, majd delegált, a tartomány területére vonatkoztatott végrehajtási feladatokat tartalmazzák. Teljes jogi és forrásszabályozási

²² Zakon o ministarstvima = Službeni Glasnik RS. Br. 65/08

²³ A hatásköri törvény 65. és 66. szakasza értelmében, átruházott hatáskörök formájában a Vajdaság Autonóm Tartomány a saját területén szabályozza, koordinálja illetve „felügyeli a foglalkoztatáspolitikát”. Központi szerepet továbbra is a Nemzeti Foglalkoztatásügyi Hivatal játszik, azzal, hogy egy regionális intézményen keresztül (Pokrajinska služba za zapošljavanje) történik a dekoncentrált fiókintézetek munkájának koordinálása, további önálló programok foganatosítása. Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine = Službeni Glasnik RS. Br. 99/09.

²⁴ Pokrajinski Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova: <http://www.novisad.rs/content/pokrajinski-sekretari-at-za-rad-zaposh-ava-e-i-ravnopravnost-polova-izvrshnog-ve-a-ap-vo-vod> (Letöltve: 2010. január 28.)

szabadságot nem élvez ez a tartományi szerv sem. A decentralizáció folytonossága azonban a siker egyik alapfeltétele (Šuljmanac-Šećerov – Durman, 2006). „A teljes gazdasági és társadalmi fejlődés feltétele kap támogatottságot a funkcionális decentralizáció által” (Arandarenko-Ognjenović, 2008). Đurđev szintén hangsúlyozza az aktív foglalkoztatáspolitikát és a decentralizáció jelentőségét (Đurđev, 2009).

A Szerb Regionális Fejlesztési Stratégiában foglaltak alapján minden régió (körzet) saját maga kell, hogy foglalkoztatáspolitikai eszköztárát, a régió területén jelentkező szükségletekhez idomítva „kreálja”, és hogy fejlessze a foglalkoztatás lehetőségeit és növelje a régió foglalkoztatottságát. Mindehhez azonban forrásszabályozási hatáskör hiányában, a meglévő, központi hatalmi szerveknél történő pályáztatási rendszer működtetésével nincs lehetőség.

A reigonális foglalkoztatáspolitikát tervezése során a munkanélküliek hatalmas tömegei miatt Gábrity Molnár kiemeli az ex post intézkedések szükségességét, ugyanakkor a jövőbeli munkavállalókkal szemben a foglalkoztatáspolitikai ex ante intézkedések szükségesek (karrierirodák, tanácsadás, felnőttképzés, stb.) (Gábrity Molnár, 2008c). A Nemzeti Foglalkoztatásügyi Hivatal munkájában aktív és passzív foglalkoztatáspolitikai intézkedések is jelen vannak.²⁵ Fontos megemlíteni, hogy a Bruttó Hazai Termék 1%-a körüli a foglalkoztatáspolitikai általi ráfordítás. A Nemzeti Foglalkoztatásügyi Hivatal költségvetésében 92% : 8% arányban a passzív intézkedések dominálnak (viszont az össz aktív munkát keresők mindössze 7,6%-a kap munkanélküliségi segítyt), amelyek nem hoznak hatékony eredményeket a foglalkoztatásban. Hiányzik a hivatal munkájában a monitoring bevezetése, és nagyobb hangsúlyt kell fektetni az aktív foglalkoztatás intézkedéseire, és a partnerség kiépítésére a foglalkoztatásban érdekelt intézmények között (iskolák, munkáltatók, munkavállalók) (Arandarenko-Ognjenović, 2008, Gábrity Molnár, 2008b). Az egyes régiók lakosságának természetes (határon túli) mozgása (Vuksanović et al., 2004). közös foglalkoztatási problémák, országhatáron átívelő munkaerőpiaci és képzési rendszer kialakítását teszik szükségessé az „egységesülő európai térben” (Gábrity Molnár, 2008c, Arandarenko-Ognjenović, 2008).

²⁵ A tapasztalat azt mutatja, hogy az aktív ösztönzők (karrierépítés, képzések, állásbörzék, kiegészítő képzés, informatikai, nyelvi képzések, stb.) közül leghatásosabbak a kiegészítő képzések programjai voltak, ugyanis 43%-os elhelyezkedés követte ezeket a programokat. Az önfoglalkoztatás, vállalkozásfejlesztés 70%-os eredményességről számoltak be (Arandarenko-Ognjenović, 2008).

A munkanélküliség és foglalkoztatáspolitikai regionális megközelítésére van szükség, mert a regionális különbségek folyamatosan növekszenek, a munkaerőpiac regionális intézményrendszerében és eszköztárában (adók, bérek, munkáltatói és szakszervezeti tárgyalások) viszont nincsenek differenciált, régió specifikus különbségek. Továbbá makrogazdasági szinten a munka, mint gazdasági erőforrás nem tud hatékonyan a fejlődés szolgálatába állni, ezért termelékenységcsökkenés, infláció is betudható ezeknek a regionális alapokon kialakuló – nemzetgazdasági szinten pedig cselekvésképtelenséggel fémjelezhető problémáknak.

KÖVETKEZTETÉSEK

Szerbia a tranzíció folyamataiban a munkaerő nagymértékű (szakmai, erkölcsi, anyagi) súlyvesztését tapasztalta meg. A munkanélküliség európai viszonylatban kifejezetten magas, a foglalkoztatottság ezzel ellenben alacsony. Nehéz helyzetben vannak a fiatalok, nők, nemzeti kisebbségek, fejletlen régiók lakói. Sok esetben emigráció követi a kilátástalan helyzetből való kilépés szándékát, illetve feketegazdasági üzérkedés – az egzisztenciális feltételek biztosítása érdekében. A munkaerő és foglalkoztatás a gazdaság legégetőbb problémájává váltak, strukturális problémák sokasága jellemzi a munkaerőpiacot. A központi hatalmi struktúrák nyomása folytán regionális-lokális cselekvésképtelenség lett úrrá az országban.

A regionális különbségeket megtapasztalva a szerb/vajdasági/regionális humántőke új érvényesülési feltételekkel szembesül. Kérdés: Mennyire tud a piaci gondolkodásmód az egyén, a munka, az oktatás világaiban teret hódítani? Hatékony megoldás mindenképp a foglalkoztatáspolitikai regionális intézményrendszerének viszonyában keresendő, ahol stratégiai viselkedésformákra (és multiszektoriális megközelítésre) van szükség.

Cél: kompetens, versenyképes munkaerő biztosítása a régió számára! A hangsúly a régión (!) van, amely a nemzetgazdaság szerves része, de csak is decentralizált, legitim, regionális szintű intézményrendszeri, forrásszabályozási és érdekérvényesítési feltételek mellett tud gazdasági fejlesztésekre, versenyképességre, befektetések-vonzására, a termelékenységre, gazdasági növekedésre, hatékonyságra, az átmeneti időszak és a reformok folyamatainak felgyorsítására, illetve végső (áhított) célként az EUs értékrendszer kiépítésére, EUs ambíciók megvalósulására koncentrálni.

A szakirodalmi feldolgozás elsősorban a szerb nyelven (illetve Szerbiában) megjelentetett irodalom áttekintését irányozta elő. Véleményem szerint, a témával behatóan foglalkozó,

eredeti tudományos eredményekről beszámoló munka korlátozott mennyiségben áll rendelkezésre, régióspecifikus (empirikus) kutatásról nem is beszélve. Politikai és stratégiai dokumentumok foglalkoznak egyre többet a problémával, így a köztudatban főleg retorika szintjén a politikai elit képviseli ezt a témát.

A kutatás, szakirodalmi feldolgozás elején megfogalmazott **felvetések a következőkben nyernek bizonyítást:**

- **A humántőke fejleszthetősége és fejlődése szempontjából a gazdasági és közigazgatási szubjektumok között nincs multiszektorális közelítés/közeledés, érdekegyeztetés, kommunikáció.**
- A gazdasági és nemzetközi politikai térszekezet átalakulására a politikai elit néhány stratégiai dokumentum megírásával figyelmeztet (foglalkoztatási stratégia, a felnőttek képzésének stratégiája, migrációs stratégia, diszkrimináció megelőzése, stb.) általánosítva a problémát.
- A stratégiák gyakorlatba ültetése ez idáig nem történt meg, a központi hatalmi szervek által nem is lesz hosszútávon működtethető.
- **A regionális önszerveződés Szerbiában a munkaerő problémáira vonatkozólag nem funkcionál**, annak ellenére, hogy nemzetgazdasági szinten is bizonyítást nyert, hogy a probléma a “központból” nem oldható meg. Delegálni feladatokat, ajánlásokat lehet, de a forrásallokáció játssza az igazán fontos szerepet.
- A központi hatalmi szervek a feladatokat és a felelősséget próbálják sok esetben decentralizálni, ugyanakkor a feladatok megoldásához szükséges illetékességek, források elmaradnak.
- **A cselekvésképtelenségi vákuumban** az egyének (munkavállalók, munkanélüliek) **ad hoc. döntésekkel próbálnak alkalmazkodni a piac elvárásaihoz**, ugyanis a piac elvárásait tudatos EUs és valós piacgazdasági elvek formálják át, amihez a gazdasági szubjektumok alkalmazkodni kényszerülnek.
- **A piac és EU-s elvárásokhoz ugyanakkor nem alkalmazkodnak/nehezebben alkalmazkodnak például az oktatási intézmények, foglalkoztatásügyi hivatalok, költségvetési szervek.**
- A humántőke fejlesztésében a gazdasági racionalitásra kell helyezni a hangsúlyt, függetlenül az intézményi – szektorközi párbeszédében állástfoglaló intézmények - aktuális fejlesztéspolitikai hitvallásától.

JAVASLATOK

A regionális (tartományi) és lokális szinten rendelkezésre álló – a munkaerő fejlesztését elősegítő – térségfejlesztési megoldások alkalmazását javaslom:

- **Tartományi hatáskörök** érvényesítésével és a meglévő regionális hatalmi struktúrában belül, a meglévő tartományi intézményrendszerrel kell a problémákat megoldani.
- A konkrét és törvényes nemzeti területrendezési felosztásban a Vajdaság, mint NUTS 2 régió **stratégiai tervezésére** van szükség (a nemzeti stratégiai tervezés általánosított megközelítése nem elfogadható a régió számára).
- Regionális (tartományi) szinten a stratégiai tervezés során, az oktatási és foglalkoztatási igényeket és a gazdasági térszerkezet alakulását (határrégiók, szomszédos országok és EU) egészében kell figyelni. A munkaerő mobilitását szem előtt tartva kell kialakítani azt a társadalomgazdasági közeget, amelyben a humántőke versenyképes fejlődése, gazdasági sikere megvalósítható.
- **Kerülendő a központi hatalom által „regionális” szinten működtetett dekoncentrált intézményi infrastruktúra** és a delegált „minisztériumi megoldási javaslatok” támogatása. Ezek eddig sem bizonyultak hatékonyak.
- A **lokális szint** szerepe az **igényfeltárásban**, a munkáltatói vélemények elemzésében, illetve az érdekegyeztetések kezdeményezésében nyilvánul meg (**empirikus kutatások végzése**). Az önkormányzati együttműködések, több önkormányzat egységes fellépése segítheti a probléma átfogóbb, kiterjedtebb felülvizsgálatát.
- A jövőben (a regionális fejlesztési törvény gyakorlatba ültetését, illetve a régiók, térségek lehatárolását követően) a **helyi önkormányzatok által kialakított térségek (NUTS 3)**, mint kisebb területi egységek kell, hogy elvégezzék ezeket az igényfelméréseket. Ezek a térségfejlesztési egységek a legitim hatalmukon keresztül (intézményi forma – bejegyzett piaci gazdasági szubjektum) rendelkezhetnek a regionális térségfejlesztés külső forrásai feletti felügyelettel is, tehát a pénzlehívási lehetőségeiket (EU-s alapok) ügyességük, szakmai rátermettségük fogja meghatározni.
- A **letisztázott hatalmi viszonyok** megalapozásával, a stratégiai tervezés szakmai megalapozottságával kaphatnak csak helyet az alulról induló regionális

önszerveződés kezdeményezései. A **regionális önszerveződés** sikere már a régió érdekhordozóinak (iskolák, önkormányzatok, regionális ügynökségek, a gazdasági racionalitást, piaci magatartást képviselő gazdasági szubjektumok) együttműködésétől, szorgalmától, hozzáértésétől függhet csak.

Olyan - az **aktív foglalkoztatáspolitikai (regionális) eszköztárának jelentőségét pontosító regionális foglalkoztatási stratégia** kidolgozása szükséges, amelyben:

- a felnőttképzés intézményi szabályozása, hosszú távú céljai fogalmazódnak meg,
- biztosítva a versenyképes tudás-kitermelését a régióban,
- illetve a gazdasági szerkezetváltás során és a gazdasági térszerkezet folyamatos változása miatt megjelenő új munkaerő-és profiligények, és a munkanélküliség problémáját is hatékonyan kezeli,
- továbbá növelni kell az emberi tőke értékét, amely alapot kell, hogy szolgáltatson az ország fenntartható társadalom-gazdasági fejlődéséhez, regionális és globális integrálódásához,
- lehetővé kell tenni az egyének számára a társadalomban való teljes részvételt,
- az egyenlő elhelyezkedést,
- biztosítani kell a munkaerő versenyképességét,
- foglalkoztatási mobilitást,
- rugalmasságot,
- esélyegyenlőséget.

IRODALOMJEGYZÉK

ARANDARENKO, M. – NOJKOVIĆ, A. 2007: *Pregled tržišta rada u Srbiji*. h.n., AENEADS.

ARANDARENKO, M. – OGNJENOVIĆ, K. (szerk.) 2008: *Reforma tržišta rada u Srbiji i Slovačkoj*. Beograd: Ineko.

ARS 2009: *Anketa o radnoj snazi*. Saopštenje br. 155. Republički zavod za statistiku.

BALON, B. 2007: Rodno senzitivna statistika kao neophodan element u demokratizaciji društva = 79-95. o.

BOŽANIĆ, D. et al. (szerk.) 2007: *Žene i muškarci u Vojvodini*. Izveštaj o rodnoj ravnopravnosti od 2004. do 2006. godine. Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

BOŽIĆ, M. 2005: Nezaposenost radne snage – uzrok i posledica procesa tranzicije na Balkanu. Komunikacija. Beograd. Letöltve:

http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga19/pdf24.pdf (2009-11-20)

DOMAZET, I. – ZUBOVIĆ, J. 2009: Uticaj tranzicije na zaposlenost i zarade u Srbiji. Ekonomski Fakultet, Beograd. Letöltve:

http://www.ekof.bg.ac.yu/centri/nde/2009/01/Domazet_Zubovic.pdf (2009-11-20)

ĐURĐEV, B. 2009: Ljudski resursi u Vojvodini = *CESS Magazin*. 16-17. sz. 18-21. o.

EUROSTAT, 2009: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/themes>

GABRIĆ MOLNAR, I. 2000: Obrazovni sistem – osnov raslojavanja i artikulisanja ljudskog potencijala. In: KALINIĆ, V. (szerk.): *Anali ekonomskog fakulteta u Subotici*. Broj 5. Szabadka, Szabadkai Közgazdasági Kar. 91-97. o.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2006a: Munkaerőpiac. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – RICZ ANDRÁS (szerk.): *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 83-94. o.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2006b: Migrációs folyamatok. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – RICZ ANDRÁS (szerk.): *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 69-72. o.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2008a: A szerbiai emigráció fél évszázada. „Határtalan határok” jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Dobogókő. <http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf> (2009. november 15.)

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2008b: A régió felnőttoktatási rendszerének jellegzetességei. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN (szerk.): *Képzettek a jövő. A felnőttképzés háttere Észak-Bácska iskolahálózatában*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 31-108. o.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2008c: Munkaerőpiaci elemzések. In: BARLAI JENŐ – GÁBRITY MOLNÁR IRÉN (szerk.): *Hazaérsz. Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban*. Szabadka, Vajdasági Módszertani Központ. 69-85. o.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2009a: Képzési igények és kínálatok térszerkezete. In: SOMOGYI SÁNDOR (szerk.): *A Regionális Tudományi Társaság Évkönyve 2008*. Szabadka, Regionális Tudományi Társaság. 223-248. o.

GÁBRITY MOLNÁR IRÉN 2009b: Magyar közoktatási intézmények részvétele a vajdasági felnőttoktatásban. In: SARNYAI KÁROLY (szerk.): *Esélyt adó felnőttképzés*. Magyarokanizsa, Cnesa Oktatási Művelődési Intézet. 21-32. o.

GREČIĆ, V. 2001: Migracije sa prostora SR Jugoslavije od početka 90-tih godina XX veka. = *Ekonomski anali*. 44. évf. 153-154. sz. 57-84. o.

GREDELJ, S. 2006: Virtuelni povratka „četvrte“ i „pete“ generacije migranata. = *Filozofija i društvo*. 29. sz. 77-88. o.

KINCSES ÁRON – TAKÁCS ZOLTÁN 2010: Szerb állampolgárok Magyarországon. (Kézirat megjelenés alatt).

LAKI, L – GABRIĆ MOLNAR, I – KOVAČ ŽNIDERŠIČ, R 1997: *Sociologija za ekonomiste*. Subotica, Ekonomski fakultet Subotica.

MARJANOVIĆ, G. 2002: Nezaposlenost i tržište rada u privredi SR Jugoslavije = *Ekonomске teme*. 40. évf. 4. sz. 149-156. o.

MARKOVIĆ, Ž. D. 2009: Globalna ekonomija i ljudski faktor = Pedagogija. 64. évf. 1. sz. 68-79. o.

MIHAILOVIĆ, S. 2004: Oduzimanje budućnosti – Omladina Srbije u vodama tranzicije. In: SREČKO, M. (ed.): *Mladi zagubljeni u tranziciji*. Beograd, Centar za proučavanje alternativa. 17-37. o.

NAGY IMRE 2007 (szerk.): *Vajdaság*. Pécs – Budapest, Dialóg Campus Kiadó.

Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005-2010, 2005. Ministarstvo rada, zapošljavanja i socijalne politike. Beograd.

(<http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Nacionalna%20strategija%20zaposljavanja.pdf> , Letöltve: 2010.01.31.)

NÉMETH SZILVIA 2005: Élethossziglani tanulás az Európai Unió dokumentumainak tükrében. In: PAPP Z. ATTILA (szerk.): *Kihaszánlatlanul: A romániai (magyar) felnőttképzés rendszere*. <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf3632.pdf> 14-32. o.

NSZZ 2009: *Nezaposlenost i zapošljavanje u Republici Srbiji*. Saopštenje br. 85. Nacionalna služba za zapošljavanje.

PAVLICA, B. 2005: Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. = *Međunarodni problemi*. 57. évf. 1-2. sz. 121-158. o.

PEJIĆ, R. 2005: Poslodavci traže kompletne ličnosti = *Obrazovanje i Razvoj* 1. Évf. 3. sz. 10- 11.o.

Pokrajinski Sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova: <http://www.novisad.rs/content/pokra-inski-sekretari-at-za-rad-zaposh-ava-e-i-ravnopravnost-polova-izvrshnog-ve-a-ap-vo-vod> (Letöltve: 2010. január 28.)

Popis 2002. Beograd, Republički zavod za statistiku Srbije.

RADIĆ, J. 2005a: Politika tržišta rada i strategija zapošljavanja = *Privredna izgradnja*. 48. évf. 1-2. sz. 81-92. o.

RADIĆ, J. 2005b: Socijalna dimenzija integracionih procesa u Evropi = *Ekonomске teme*. 43. évf. 2. sz. 441-446. o.

Republički zavod za statistiku Srbije 2008: *Žene i muškarci u Srbiji*, Beograd.

ŠEĆIBOVIĆ, R. 2005: Balkanski nemiri = *Obrazovanje i Razvoj* 1. Évf. 3. sz. 3. o.

ŠULJMANAC-ŠEĆEROV, M. – DURMAN, D. 2006: Zapošljavanje i zaposlenost u Vojvodini i kretanje na tržištu rada. = *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 121 sz. 503-512. o.

SAVIĆ, M. 2008: Potencijalni pravci migracija tipa grad-grad u Vojvodini. = *Stanovništvo*. 46. évf. 2. sz. 63-80. o.

SZLÁVITY ÁGNES 2008: *Állásvadász. Kézikönyv diplomás pályakezdeőknek*. Szabadka, Vajdasági Módszertani Központ.

SOKIĆ, M. et al. (szerk.) 2009: *AP Vojvodina. Socio-ekonomski profil*. Novi Sad, Vojvodina – CESS.

SOKIĆ, S. 2008: Teorijska zasnovanost tržišta rada = *Godišnjak 2008*. Univerzitet u Beogradu. Fakultet političkih nauka. 2. évf. 2. sz. 429-444. o.

STOJIĆ ATANASOV, G. 2004: Changes in the labour market – European Union and Serbia = Philosophy, Sociology and Psychology. 3. évf. 1. sz. 17-31. o.

Strategije unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji <http://www.region.vojvodina.gov.rs/images/stories/strategije/Strategija%20unapredjenja%20opolozaja%20osoba%20sa%20invaliditetom%20u%20Republici%20Srbiji.pdf> (Letöltve: 2010.01.31.)

Strategija regionalnog razvoja Srbije za period od 2007 do 2012. godine (2007) = <http://www.merr.sr.gov.yu/sektori/rrpolitika.php?lang=lat> (2007. 03.01.)

Strategija za upravljanje migracijama = Službeni Glasnik RS. Br. 59/2009.

TAKÁCS ZOLTÁN 2008: A munkaerő-kompetencia és az oktatás viszonya. In: GÁBRITY MOLNÁR IRÉN – MIRNICS ZSUZSA (szerk.): *Regionális erőnlét – a humánerőforrás befolyása Vajdaságban*. Szabadka, Magyarágkutató Tudományos Társaság. 267-292. o.

VUKSANOVIĆ, G. – ĐURĐEV, B. – IVKOV, A. 2004: The Province of Vojvodina in the Vicinity of EU Regions. A General Comparison of Human Resources with the Emphasis on (Un)employment. = *Geographica Pannonica*. 8. sz. 29-32. o.

Zakon o ministarstvima = Službeni Glasnik RS. Br. 65/08

Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom = Službeni Glasnik RS. Br. 33/06

Zakon o utvrđivanju nadležnosti Autonomne pokrajine Vojvodine = Službeni Glasnik RS. Br. 99/09.

ZJALIĆ, M. LJ. 2009: Ljudski resursi i njihova osposobljenost za uključivanje u razvoj privrede i društva = *Međunarodni problemi*. 61. évf. 1-2.sz. 92-111. o.

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju osoba sa invaliditetom = Službeni Glasnik RS. Br. 36/09

BOOK REVIEWS

BOOK REVIEW

***Magyarok és szlovákok (Hungarians and Slovaks).* Zsuzsanna Lampl, Nostra Tempora 17. Forum Minority Research Institute, Samorin, 2008. 190 oldal. ISBN 978-80-8924-925-1**

Scientific ambitiousness and consistence and the felt ability that is connected with Zsuzsanna Lampl's attitude towards her research subjects results a high standard specialized literature that can be an etalon for both of the Hungarian and Slovak literature of Sociology.

The last book of Zsuzsanna Lampl shows us the results of two (independent but interconnected) sociological researches. The first part deals with the Hungarian university students in Slovakia, the second one analyzes the symbiosis of Hungarians and Slovaks in southern regions of Slovakia.

In the first part („Does the Slovak intelligence of the future meet the picture of intelligence created by itself?") can be read those answer analyses that were given by students of the Selye János University and the Faculty of Central European Studies of the Constantine the Philosopher University on the turn of years 2007/2008. The age group of 19-24-year-old students is meant here, who are mostly first generation intelligence and as teachers in the future „will play an important role by their profession and career in forming national identity of those delegated to them" (11.).

Part of the answers of Hungarian university students in Slovakia seems to be a sad evidence. The basis of their culture consumption is given by the commercial media. The biggest joy they find in mass entertainment. They have chosen their university to be allowed to study in Hungarian. But a very high percentage they watch television – three hours a day. Their reading habits are rankling: just a 20-23% reads regularly and the rest reads rarely a low quality reading. So: what kind of is the *future* intellectual elite of the Hungarians in Slovakia *today* according to the questionnaire results? It is sad but unavoidable: their collective lifestyle is walking in the shopping malls and a big part of them is laying in front of the TV the whole day (Zsuzsanna Lampl writes it in a nicer way: „sits" in front of the TV.).

In her previous sociological works (e.g. Mozaik (Mosaic) 2001 Gyorsjelentés (Fast Report) [2002] and Magyarinak lenni (Being Hungarian) [2007]) we already know what kind of patience with is Zsuzsanna Lampl able to hunt out details of the examined phenomenon.

This time we are not disappointed, too. In this book unique and exciting details and nuances are given about phenomena that are discussed by politics, too. She points on the processes: „The nation as a value has not lost anything from its importance in the last seven years” (48.). She emphasizes trifles that may not be seen by the university managements, as e.g.: 24% of the Selye University students and 35% of the students from Nitra come from further than 100 km distance (17.) and this factor influences the organization of the university life. The research confirms some tendencies. Such an example is the intensive feeling of disadvantageous discrimination because of the nationality (picture no. 24). It comes clear that according to the view of Hungarian students in the background of the negative discrimination of Hungarians are not in each case the language causes but the prejudice: they are Hungarians. Surprising facts are the statements concerning the level of speaking Hungarian among Slovaks in South-Slovakia. On one hand e.g. 84% of Slovaks speak Hungarian in the Komárno region but in the worst region more than 40% speak this language, too (93.). On the other hand it is worth to think through that Hungarian „is forgotten by those who are of Hungarian origin and those have learnt this language who do not have any direct Hungarian background” (95.). Could it be possible that these two groups are the main objectives of the language law? The sociologist writes about such warning phenomena that are closer to prejudice and the hunted categories of social discrimination in whole Europe more than to the national (minority) rights. On the other hand these are such „nuances” which the populist politician catches his eye from.

Zsuzsanna Lampl’s theses are so valid that *there is a room* to debate about them. Those who define the role of the national identity in education are not surprised that in contrast with the Slovaks whom ”national identity is a much less value” for (47.), the future Hungarian intelligence has the (in my opinion untrue) feeling of consciousness that being Hungarian is a pride (80-88%) and responsibility (77-78%) (p. 62). There is also an answer that ”each Hungarian is a hero”. Does now follow the fact that in a Hungarian school in Slovakia there is a nation based education? If so, how long could this state be kept? The fact that in case of choosing school the existence of mixed marriage was important, can be understood that all the other factors (e.g. the quality of the school) does not influence the choice of the school (100.).

The second part of the book: „Magyarok és szlovákok Dél-Szlovákiában” (”Hungarians and Slovaks in South-Slovakia”) clearly and unmistakably refutes the manipulative statement that in this region the hungarianizing of Slovaks is being made. The opposite is true. As it is written by Zsuzsanna Lampl: ”Almost every tenth (asked) Slovak was grown up in a

Hungarian language environment and we deduce from it that their parents were Hungarians or they were a mixed couple and none of the parents had problems with communication in Hungarian.” There is no danger that would threaten Slovaks in this region: neither their schools nor families, neither their public nor office language use (108.). Is the view of the total unconflictness between Hungarians and Slovaks just a myth? According to the outstanding Slovak historian Elena Mannová: South-Slovakia never existed in historical meaning and nowadays it is a non-existing imaginary region where the confrontation of cultures happen in the form of symbolic area occupation. The sociologist faces here the net of 22: ”While the Hungarian adult feels to be Hungarian, cannot be the creator of the nation. Since he starts to feel on the national basis, starts losing his Hungarian identity” (53.).

I was distracted till the end due to the contradiction: how can the voluntary assimilation be seen in the civil society? And what kind of attitude has the Hungarian community towards those who ”slovakize”? The ”postmodern identity” (being without an identity) would have been worth of several sentences as well as the assessment of the sociologicistic measurability of consciousness of the language policy (e.g. nursery choice) of the Hungarians living in Slovakia. If there is an existence of such a policy what are the logic parametres in our *given* situation? The second part of the book puts the problem of identity on a strongly language base. I assume that such a linguistics (Gizella Szabó Mihály, István Lanstyák, Szabolcs Simon, Ildikó Vančo and other researchers) will be able to utilize Zsuzsanna Lampl’s data not just as a treasury but they will refine and polish further this valuable knowledge.

In a well-functioning civil society should not be a topic the fact that is a sad statement in this region: according to the Slovaks in South-Slovakia ”prevail” the Hungarians, according to the Hungarians ”prevail” the Slovaks (129.). These one-level, nation-based discriminations that have no space e.g. for proficiency or any other human quality gage, it shows us the picture of a primordial (low social consciousness and nationalist) society. But this society – both the young adults and the workers or pensioners – subsist their problems in a more complex way. It is shown by the interesting illustrations of the book, the graphics of Máté Csanda and András Cséfalvay. Their pictures both lighten tensions of the scientific text and excel with their graphical cleverness as the complexity of the modern society is presented by the two artists.

To sum up: the scientific value of this book is very high. Statements are the basis of take-off and comparative basis, the measuring. Zsuzsanna Lampl, the associate professor of the Faculty of Central European Studies of the Constantine the Philosopher University in Nitra and the research leader of the Forum Minority Research Institute in Samorin supports the

possibility of such a complex research of identity that may analyze Hungarians in Slovakia as a social group more scientifically and shadely than any time before.

Mgr. Barnabás Vajda, PhD.
Selye János University, Komárno, Slovakia